

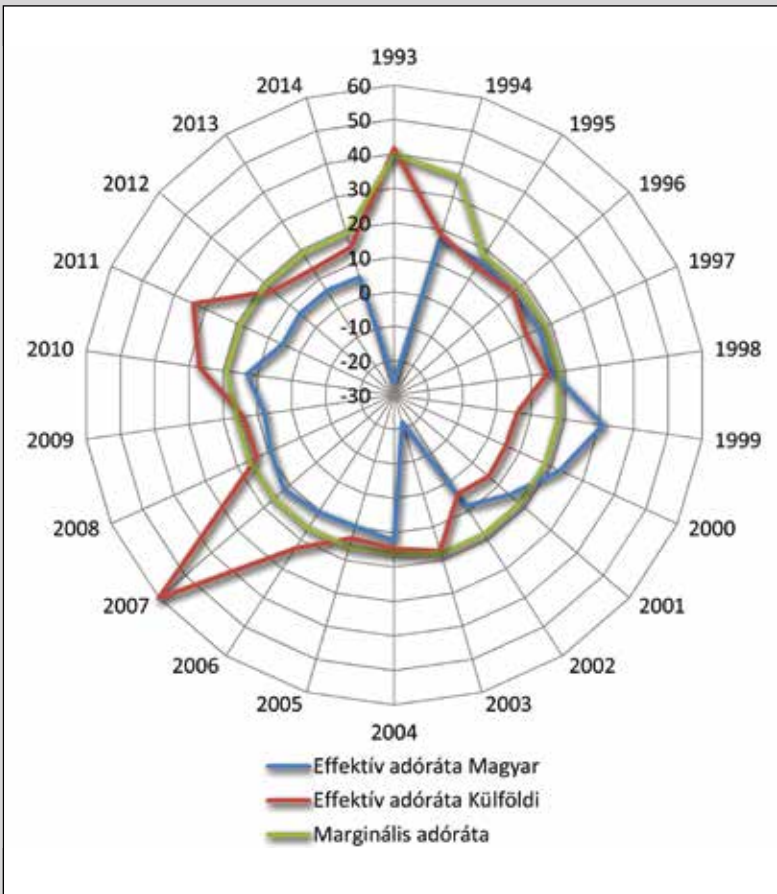
GAZDÁLKODÁS

www.hermanottointezet.hu

Scientific Journal on Agricultural Economics

A TARTALOMBÓL

A magyar és a külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások effektív adórátainak alakulása a marginális adóráta ismeretében

Forrás: Szalka és Katits tanulmánya

Teljesítménymutatók a KAP szolgálatában

Növekedési lehetőségek pénzügyi nézőpontból

Gazdaságfejlesztési stratégia megvalósítása a Vajdaságban

Hagyományos piacok különböző településeken

Tanulmányi információk rendszerek nemzetközi hasznosíthatósága

A Gazdálkodás 2017. évi tartalomjegyzéke, szerzői és lektorai

MAGYAR ÁLLATORVOSOK LAPJA

HERMAN OTTÓ INTÉZET

Magyar Állatorvosok Lapja

2015. május 15.

HERMAN OTTÓ INTÉZET

HUNGARIAN AGRICULTURAL RESEARCH

HERMAN OTTÓ INTÉZET

Magyar Állatorvosok Lapja

2015. május 15.

HERMAN OTTÓ INTÉZET

HALÁSZAT

HERMAN OTTÓ INTÉZET

Magyar Állatorvosok Lapja

2015. május 15.

HERMAN OTTÓ INTÉZET

NÖVÉNYTERMELÉS

HERMAN OTTÓ INTÉZET

Magyar Állatorvosok Lapja

2015. május 15.

HERMAN OTTÓ INTÉZET

a falu

HERMAN OTTÓ INTÉZET

Magyar Állatorvosok Lapja

2015. május 15.

HERMAN OTTÓ INTÉZET

ÁLLATTUDOMÁNY ÉS TAKARMÁNYOZÁS

HERMAN OTTÓ INTÉZET

Magyar Állatorvosok Lapja

2015. május 15.

HERMAN OTTÓ INTÉZET

GAZDÁLKODÁS

HERMAN OTTÓ INTÉZET

Magyar Állatorvosok Lapja

2015. május 15.

HERMAN OTTÓ INTÉZET

KERTGAZDASÁG HORTICULTURE

HERMAN OTTÓ INTÉZET

Magyar Állatorvosok Lapja

2015. május 15.

HERMAN OTTÓ INTÉZET

TARTALOM

TUDOMÁNYOS CIKK

<i>Száltelevi Péter – Pupos Tibor: A makro- és a mikroszintű teljesítménymutatók a KAP szolgálatában</i>	3
<i>Szalka Éva – Katits Etelka: A mezőgazdasági vállalkozások növekedési lehetőségei pénzügyi nézőpontból</i>	28
<i>Kovács Teréz: A Vajdasági Magyar Közösségek Terület- és Gazdaságfejlesztési Stratégiájának megvalósítási tapasztalatai</i>	49
<i>Kiss Konrád: Hagyományos piacok összehasonlító vizsgálata különböző funkciójú településeken</i>	62

VITA

<i>Lehőcz Gábor: Az agrár-felsőoktatásban használt tanulmányi információs rendszerek fejlesztési tapasztalatainak nemzetközi hasznosíthatósága</i>	76
--	----

A GAZDÁLKODÁS 2017. ÉVI TARTALOMJEGYZÉKE, VALAMINT SZERZŐINEK ÉS LEKTORAINAK NÉVSORA.....	87
--	----

Előfizetési felhívás	99
Summary.....	95
Contents.....	98

A GAZDÁLKODÁS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

SZÉKELY CSABA

a Szerkesztőbizottság elnöke
egyetemi tanár, Sopron

KAPRONCZAI ISTVÁN

főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

RIEGER LÁSZLÓ

felelős koordinátor,
c. egyetemi tanár, Budapest

BORBÉLY CSABA

egyetemi docens, Kaposvár

FORGÁCS CSABA

egyetemi tanár, Budapest

HEGYI JUDIT

egyetemi docens, Mosonmagyaróvár

KÁPOSZTA JÓZSEF

egyetemi docens, Gödöllő

CSETE LÁSZLÓ

tiszteletbeli főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

TAKÁCSNÉ GYÖRGY KATALIN

doktori iskolák koordinátora,
egyetemi tanár, Budapest

LAKNER ZOLTÁN

egyetemi tanár, Budapest

MEZŐSZENTGYÖRGYI DÁVID

egyetemi docens, Budapest

PUPOS TIBOR

egyetemi tanár, Keszthely

SZABÓ G. GÁBOR

tudományos főmunkatárs, Budapest

SZÚCS ISTVÁN

egyetemi docens, Debrecen

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLETE

ALVINCZ JÓZSEF

egyetemi tanár

CSÁKI CSABA

akadémikus, professor emeritus
Budapest

FERTÓ IMRE

egyetemi tanár, Budapest

JUHÁSZ ANIKÓ

főigazgató, Budapest

LEHOTA JÓZSEF

egyetemi tanár, Gödöllő

MAGDA SÁNDOR

egyetemi tanár, Gyöngyös

NÁBRÁDI ANDRÁS

egyetemi tanár, Debrecen

POPP JÓZSEF

egyetemi tanár, Debrecen

SZÚCS ISTVÁN

egyetemi tanár, Gödöllő

UDOVECZ GÁBOR

egyetemi tanár, Kaposvár

////////////////////////////////////TUDOMÁNYOS CIKK////////////////////////////////////

A makro- és a mikroszintű teljesítménymutatók a KAP szolgálatában

SZÁLTELEKI PÉTER – PUPOS TIBOR

Kulcsszavak: indikátorok, mezőgazdaság, számítási algoritmusok.

JEL-kód: Q19.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Nem lehet közömbös az érintettek számára, hogy a gazdaság elsődleges jövedelmet termelő szervezeti alapegységei hogyan gazdálkodnak az erőforrásokkal, milyen hatékonysággal állítják elő az outputokat. Ennek megválaszolása tehát nem nélkülözheti egy ország és annak alapegységei gazdasági teljesítményének számbavételét, az inputok és outputok viszonyának, azaz hatékonyságának elemzését. A teljesítmények és a hatékonyság alakulása különböző mutatószámokkal jeleníthető meg. A számított és ezek felhasználásával képzett további mutatók alkalmazhatóságát azonban nagymértékben befolyásolja azok szakmai tartalma, a képzett mutatók aggregáltsági foka, az adatbázis milyensége stb. Fontos követelményként jelenik meg tehát számításuk algoritmusának egységesítése. Csak ez biztosíthatja azt, hogy a különböző célú és dimenziójú elemzésekénél az összehasonlíthatóság, a változás mértékének és irányának reális megítélése, szakmai megalapozottsága stb. biztosított legyen.

A cikk keretében arra keressük a választ, hogy a vállalati, nemzetgazdasági, EU-s szinteken számított teljesítmény- és hatékonysági mutatók tartalmának összhangja – a javasolt vagy kötelezően alkalmazandó algoritmusok mellett – biztosított-e. Fontos kérdésként kezeltük azt is, hogy a mezőgazdasági termelés teljesítménymutatóiban az ismert sajátosságok hogyan jelennek meg, illetve a különböző szintű teljesítménymutatók tartalmi elemeinek struktúrája között milyen összefüggések állnak fenn. Továbbá érdeklődésre tarthat számot az is, hogy a gyakorlatban széles körben alkalmazott hatékonysági mutatók és azok aggregáltsági foka igényli-e – és ha igen, akkor milyen – korrekciók elvégzését és miért?

BEVEZETÉS

Ismert, hogy a termelés célja a szükségletek kielégítésére alkalmas termékek és szolgáltatások előállítása. *Marosán (2016)* megfogalmazása szerint „termelésnek nevezzük az üzleti rendszerbe beérkező (input) forrásoknak, értéknövelő (átalakítási) lépéseken keresztül, társa-

dalmilag hasznos és tudatosan tervezett kimenetekké (outputokká) történő átalakításának folyamatát”. A definíció alapján minden output előállítása inputok felhasználását és a termelési folyamatban azok transzformációját igényli, tehát az inputok beépülnek az output értékebe. A termelési folyamat tehát – annak gazdasági vetületét tekintve – nem egyéb,

mint a forgóeszközök körforgása (*Pupos, 2011*) és egyben értékteremtő folyamat is. *Chikán (2005:330)* értelmezése alapján az „értékteremtő folyamatok: erőforrások beszerzése, kezelése és felhasználása abból a célból, hogy a fogyasztó számára értéket állítsunk elő”. A definícióban az érték az emberi szükséglet kielégítésére alkalmas terméket vagy szolgáltatást jelenti, például a kenyeret, az orvosi ellátást stb.

Látni kell azt is, hogy a termelési folyamat vállalkozási tevékenységként is értelmezhető, például ha a termék vagy szolgáltatás előállítására profitszerzés érdekében történik.

A fentiekből következik, hogy a szükségletek sokfélesége (differenciáltsága) azokkal adekvát termelési folyamatok fenntartására igényli. Az egyes termelési folyamatok azonban számos olyan sajátossággal rendelkeznek, amelyek – adott esetekben – ok-okozati összefüggéseket módosítanak, felülírnak, és az összefüggések számszerű megjelenítéséhez speciális módszerek, algoritmusok alkalmazását igénylik. E vonatkozásban indokolt kiemelten megemlíteni a mezőgazdaságot jellemző sajátosságokat. A mezőgazdasági termelés kapcsolódó jellegzetességeit – törekedve a komplex, rendszerszemléletű megközelítésre – az alábbiakban foglaljuk össze.

A mezőgazdasági rendszerek sajátos biológiai-gazdasági rendszerként értelmezhetők. Ennek oka az, hogy a termelési folyamatok egyes inputjai maguk is rendszerek, mégpedig *biológiai rendszerek*, mint például az állat, a növény, a talaj stb. Látni kell tehát, hogy a mezőgazdasági rendszerek a gazdasági rendszereknek egy sajátos típusát képezik, mivel a „mezőgazdasági rendszerek reálfolyamatait a biológiai rendszerek működéssel, a növények és állatok élettevékenységével esnek egybe” (*Csáki, 1982*). A termelés legfőbb sajátosságai ebből eredeztethetők, és alapvetően ezek okozzák az egyes teljesítménymutatók

számbavételénél alkalmazott sajátos algoritmusok szükségességét is. A termelési folyamat biológiai rendszerelemeihez köthetők az alábbi, a számbavételénél figyelembe veendő sajátosságok:

- *A termelési folyamat és a munkafolyamatok időben szétválnak.* Ennek eredménye, hogy *befejezetlen termelés képződik*, például a növénytermesztésben a *mezei létár*, az állattenyésztésben a *keltetőben lévő tojás* a fordulónapon. Ezekben az esetekben a folyamatos termelés költsége *vagyonná transzformálódik, tehát megtermelt készletként értéket jelent.* Vannak olyan termelési folyamatok, ahol ez az időbeni szétválás több hónapot vesz igénybe (hízó és növendék állatok stb.), vagy akár éveket átívelő is lehet, például ültetvények (szőlő, gyümölcs stb.), tenyészállatok (tehén, koca stb.) esetében.

- Azt is látni kell, hogy a mezőgazdaságban *az egyes termelési folyamatok között szoros a kapcsolat*, például az állattenyésztés és a takarmányt termelő növénytermesztés között.

- A tápanyag-gazdálkodás szempontjából jelentőséggel bír az állattenyésztés mellékterméke, például a szerves trágya felhasználása.

A mezőgazdaság a vidékgazdaság meghatározó szektora, sajátos a viszonya a természeti erőforrásokhoz. Ebből eredően kiemelten kell kezelni a kapcsolódó *fenn tarthatósági és környezeti szempontok* érvényesítését, például a természeti erőforrások kímélete, a káros kibocsátások és terhelések csökkentése, gazdálkodási mód vagy területhasználat megváltoztatása stb. (*Magyarország – Vidékfejlesztési program 2014–2020*).

A termelési folyamat vázolt értelmezéséből következik, hogy az érintettek számára nem lehet közömbös, hogy hogyan alakul a felhasznált inputok és outputok volumene, viszonya. Szükség van tehát olyan indikátorokra (mutatószámokra), amelyek számbavételezik a volumeneket,

mutatják az outputok és inputok viszonyát, a termelés hatékonyságát stb. A döntéshozók a képzett mutatószámok alapján minősítik a kialakult helyzetet, ezek alapján választhatnak a különböző stratégiai változatok közül. Fontos kérdés, hogy adott helyzetben milyen output-input viszonyt számszerűsítsenek, milyen mutatószámokat választanak a mutatószámok gazdag, de egységesnek nem nevezhető tárházából.

Tisztában kell tehát lenni a mutatószámok számítási módjával, azok szakmai tartalmával. Ennek viszont fontos feltételét képezi a céloknak alárendelt adatbázis biztosítása, amelyet csak az adekvát információs rendszer megléte és annak megfelelő működtetése biztosíthat.

Kapronczai (2007) is felhívja a figyelmet arra, hogy a különböző szintű szakmai döntések – szakpolitikai döntések, Közös Agrárpolitika (KAP), vállalati szintű döntések stb. – megalapozásához, a hozott döntések hatásainak elemzéséhez megbízható adatokra van szüksége a döntéshozóknak. A jelenleg működő három jövedeleminformációs rendszer a NAV adatbázisa, a tesztüzemi rendszer és a Mezőgazdasági Számlarendszer. *Koester és Lox (2016)* tanulmányukban az alábbiak szerint fogalmaznak: „Az indikátorok számos külső változó hatására változhatnak, nem pusztán (vagy nem elsősorban) az adott beavatkozás miatt. Ennél fogva a politika elemzésében a legnehezebb feladat a változás okainak beazonosítása és a beavatkozás tiszta hatásainak kimutatása.” A tanulmány középpontjában a közvetlen kifizetések hatásvizsgálata áll. Arra keresik a választ, hogy az Európai Bizottság (EB) által alkalmazott módszertan összhangban van-e a politikai hatásvizsgálatok legújabb – publikált – módszereivel. Továbbá hogy a Mezőgazdasági Számviteli Információs Rendszer (*Farm Accountancy Data Network*, rövidítve: FADN, magyar megfelelője MSZIH) alkalmas-e a hatások kimutatására?

A képzett és alkalmazott teljesítménymu-

tatók vonatkozásában a sok esetben felszínre kerülő ellentmondások – véleményünk szerint – számos kérdést generálnak. Nem lehet célunk, hogy valamennyi kapcsolódó kérdést megválaszoljunk. A tanulmányban csak azokra a kérdésekre fókuszálunk, amelyek szervesen kapcsolódnak a makroszintű és mikroszintű teljesítménymutatókhoz. Az alábbi kérdésekre igyekszünk válasz(ok)at adni: vajon mi adja az elméleti háttérét az egyes, de egymástól sok esetben nagyon is eltérő értelmezések által definiált teljesítménymutatóknak? E mutatók eltérő megnevezése minden esetben eltérő tartalmakat is jelent, vagy az eltérő megnevezés ellenére a tartalmi egyezőség fennáll? Lehet-e tartalmi különbség az ugyanazt kifejezni akaró, de eltérő megnevezések között? A képzett mutatók valóban megfelelnek-e a velük szemben támasztott követelményeknek, alapját képezhetik-e a különböző hatékonysági, versenyképességi mutatók számításának, a kapcsolódó szakpolitikai döntéseknek? Az alkalmazott teljesítménymutatók valóban megfelelő indikátorai-e a stratégiai célok teljesülése vizsgálatának? E kérdések megválaszolása az alábbiakban felsorolt fogalmakhoz, illetve teljesítménymutatókhoz köthető. Makroszinten: *bruttó termelési érték, bruttó kibocsátás, bruttó hozzáadott érték, működési eredmény, vegyes jövedelem, vállalkozói jövedelem*. Vállalati szinten: *hozam, hozamérték, termelési érték, ráfordítás, költség, kiadás, bevétel, pénzbevétel, eredmény és jövedelem*. Makroszinten és vállalati szinten egyaránt használt fogalmak: *input, output, ráfordítás*.

A SZÁMBAVÉTEL SZÜKSÉGESSÉGE, ALGORITMUSÁNAK FŐBB ÁLLOMÁSAI A MEZŐGAZDASÁGBAN

A teljesítménymutatók számításának folyamata a történelem folyamán – több kapcsolódó tényező együttes hatásának eredményeként – jelentős változáson ment ke-

resztül, és jutott el a jelenleg ma már nemzetközi standardokon alapuló és az általuk meghatározott keretrendszerig. Ez a keretrendszer – a nemzeti számlarendszerbe ágyazottan – magában foglalja a számszerűsítés folyamatát, az alkalmazott becslési eljárásokat és módszereket, az eredmények közzétételét. Az ENSZ égisze alatt 1950-ben alakult meg az a munkabizottság, melynek feladata volt a nemzeti számlák nemzetközileg egyeztetett és az országok széles körére alkalmazható módszertánnak kidolgozása. Ennek eredményeként jelent meg az SNA (*System of National Accounts*) munka 1953-ban. Az SNA első szakmai kontrolljára 1968-ban került sor. Ennek keretében lényegesen kibővítésre került a számlák által felfedett gazdasági jelenségek köre (*Szilágyi, 1985*).

Az SNA 2008-ban törtéző ismételt felülvizsgálata képezte alapját a – szakmai szempontok alapján – 2010-ben elfogadott, illetve véglegesített, de a kapcsolódó jogi eljárások miatt csak 2011-ben lezárult ESA felülvizsgálatának. Az EU 1970-ben és újabb módosításokkal 1979-ben készítette el és adta ki a nemzeti számla módszertant ESA (*European System of Accounts*) néven. Ez a rendszer alapvetően megfelel az SNA-nak. A KSH 1995–1996-ban vizsgálta felül a nemzeti számla rendszerét. A módszertani fejlesztéseknek az SNA-hoz való jobb illeszkedés volt a célja (*KSH-OECD, 1998*).

A teljesítménymutatók számításának teljes rendszere Magyarországon az EU kapcsolódó alapelvei, azaz az ESA szerint került kialakításra. Ennek egyik fontos eleme az EU által előírt táblarendszer (PT, *process table*) kialakítása és alkalmazása is. Ez nagymértékben segíti a rendszer áttekinthetőségét a nemzeti számla jellemzőiről, az adatforrásokról, a GDP-, GNI-számításokhoz használt különböző módszerekről és becslési eljárásokról (*Murai, 2011*).

A nemzeti számlarendszer elméleti alapjait a közgazdaságtan kapcsolódó ismeretanyaga teremti meg. Az alkalmazott

módszertanok, eljárási szabályok azonban mondhatni folyamatosan változnak és jelenleg sem tekinthetők teljes mértékben kiforrottnak. Nem szükséges bizonyítani, hogy a teljesítménymutatók számítását a mezőgazdaságban sem lehet nélkülözni. Az Integrált Nemzeti Számlák Európai Rendszerét a már hivatkozott SNA 93 alapján, az EU sajátos igényeit szem előtt tartva dolgozták ki. Ez a rendszer rögzíti azokat a fogalmakat, számítási algoritmusokat, eljárási szabályokat stb., amelyeket az EU-tagállamoknak kötelezően alkalmazni kell. A mezőgazdaság teljesítményének – *kibocsátás, hozzáadott érték, jövedelmek* stb. – számbavétele a Mezőgazdasági Számla Rendszer (MSZR, *Economic Accounts for Agriculture, EAA*) alapján történik. A számlarendszer módszertanát az Európai Unió Statisztikai Hivatala (Eurostat) dolgozta ki.

Az Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsa a számlarendszer szükségességét az alábbiak szerint fogalmazta meg: „A közös agrárpolitika ellenőrzéséhez és értékeléséhez összevethető, naprakész és megbízható információkra van szükség a mezőgazdaság gazdasági helyzete és különösen a mezőgazdasági jövedelem tekintetében.” (*Az Európai Parlament és a Tanács 138/2004/EK rendelete*) E célok elérésének feltétele: egységesíteni kell, azaz azonos elvek alapján kell a számlarendszert kialakítani, és mindezt a nemzeti számlarendszerbe ágyazottan kell elkészíteni, hozzájárulva a nemzeti számlák kiszámításához.

Az MSZR az ágazati koncepción alapul, és olyan szatellit számlákból áll, amelyek az ágazati sajátosságokat illetően információkkal és fogalmakkal is szolgálnak. Kiemelten kell azonban megemlíteni, hogy az ágazat (mezőgazdaság) által előállított jövedelem és a mezőgazdasági tevékenységet folytató háztartások jövedelme nem azonos kategória, mivel az utóbbiak esetében a jövedelemnek más forrása (transzferjövedelem, tulajdonból származó jövedelem

stb.) is lehet. Ebből eredően a számbavétel az első esetben *tevékenységen*, az utóbbi esetben pedig *szervezeti egységeken (háztartási szektor)* alapul. Az egyéni vállalkozók, kisvállalkozások – amelyek az SZJA szerint adóznak – termelési teljesítményét a háztartási szektor tartalmazza. Ennek oka, hogy e kisvállalkozásokat a számviteli nyilvántartásuk, illetve a rendelkezésre álló adatforrások alapján nem lehet elkülöníteni a vállalkozók saját háztartásától (Hüttl, 1994).

Az MSZR-ben – mivel ez a rendszer ágazati koncepción alapul – az ESA 95 folyó gazdasági műveletek számlái közül a *termelési számla* és a *jövedelmek keletkezése számla* kap szerepet. E számlák egyenlegező tételei a *hozzáadott érték és a működési eredmény*. A mezőgazdasági termelés sajátosságai miatt azonban egyéb számlák összeállítását is biztosítani szükséges. E szempontból az érintett számlák: a *vállalkozói jövedelemszámla* és a *tőkeszámlák* közül a *felhalmozási számla*.

Az Európai Parlament és Tanács 549/2013/EU rendelete (2013. május 21.) az Európai Unió-beli nemzeti és regionális számlák európai rendszeréről újabb változtatásokat tartalmaz, amit a tagállamoknak 2014 szeptemberétől kell kötelezően alkalmazniuk. Tehát az ESA 2010 váltja fel az ESA 95-rendszert. Az új rendszer nem érinti a nemzeti számlák legfontosabb jellemzőit, algoritmusait, de emellett követi „a gazdasági környezetben lezajlott változásokat, figyelembe veszi az új kutatási eredményeket és a felhasználók új igényeit” (KSH, 2013).

A szükséges adatbázis biztosítása céljából az Európai Bizottság 1965-ben hozta létre – az ágazat komplex elemzése, a Közös Agrárpolitika szakmai megalapozása céljából – a reprezentatív információs rendszert (FADN). A rendszer adatokkal való feltöltése valamennyi tagország számára kötelező. A rendszer létrehozását az 1997. évi CXIV. törvény is előírja. A szakmai követelmények betartását az *Agrárgazdasági*

Kutató Intézet (AKI) látja el, az adatgyűjtést könyvelőirodák végzik. Az adatgyűjtés főbb témakörei az előzőekben említett céloknek alárendelten kerültek kialakításra. A reprezentatív adatgyűjtés, illetve felmérés azon egyéni és társas vállalkozások köréből kerül ki, amelyek megfelelnek a tesztüzemként értelmezhető vállalkozásnak.

A makroszintű és az FADN rendszerében számított teljesítménymutatók tartalmában fennálló összefüggéseket vagy adott esetben eltéréseket a kétféle szemlélet – *érték- és eredményszemléleten alapuló számbavétel algoritmusa* – generálja. Ezek az eltérő relációk jól érzékeltetik, és egyben rávilágítanak azokra a számviteli standardokon, illetve az EU harmonizációs törekvésein alapuló elvekre és törekvésekre, amelyek a különböző határozatokban kerültek megfogalmazásra és alkalmazásuk a tagállamokban ajánlott vagy kötelező.

MI MIT JELENT A SZÁMBAVÉTEL ÉS TELJESÍTMÉNYSZÁMLÁK FOGALOMRENDSZERÉBEN A MEZŐGAZDASÁGBAN?

A makroszintű számbavétel és teljesítménymutatók tartalma

A makroszintű számbavétel rendszere – ha teljes mértékben kiforrottan nem is, de – alapvetően egységesnek ítéhető. Ahogy ez ismert, a makroökonómia a nemzeti szintű teljesítményeket értelmezi és állítja középpontba (Samuelson – Nordhaus, 1987), a mikroökonómia a gazdaság szereplőinek szemszögéből vizsgálja a különböző összefüggéseket (Husztli, 1996). Ebből következik, hogy az *elméleti háttérrel – függetlenül az eltérő értelmezésektől – végső soron az értékszemléleten alapuló ok-okozati összefüggések* adják, noha az egyes fogalmak értelmezése eltérő, és sok esetben tartalmukban is különbözőek.

Samuelson és Nordhaus (1987:57) a *ráfördítés és kibocsátás* fogalmakat az alábbiak szerint definiálják: „A *ráfördí-*

tás vagy termelési tényező olyan áru vagy szolgáltatás, amelyet a cégek a termelési folyamatokban használnak fel. A ráfordításokat összekapcsolják, hogy kibocsátásokat állítsanak elő velük, míg a *kibocsátások* azon különféle hasznos javak és szolgáltatások hosszú sorából állnak, amelyeket vagy elfogyasztanak, vagy a további termelés céljára használnak fel.” A definíciót az omlett-készítés példáján keresztül értelmezik. A készítés kibocsátása a kész omlett, a tojás, a só, a hő, a serpenyő és a szakképzett szakács munkaideje a ráfordítás. Ha a jelenleg használt szakkifejezéseket használjuk, akkor a „készítés” a *termelést*, de egyben a *technológiát* is jelenti. A felhasznált hozzávalók és a szakképzett szakács munkaideje az *inputok*, melyek *ráfordításként* is értelmezhetők. A kész omlett az *output* vagy *kibocsátás*.

A fenti példát alapul véve, de az ok-okozati összefüggéseket általánosítva, a kapcsolódó fogalmakat az alábbiak szerint értelmezzük. *Input*: a vállalatokba beáramló erőforrások összessége, amelyeket a termelési eszközök piacán, illetve a munkaerőpiacon szerez be a vállalat. *Ráfordítás*: a termelési folyamatban felhasznált inputok mennyisége. *Folyó termelőfelhasználás*: a termelési folyamatban ráfordításként felhasznált javak és szolgáltatások értéke (KSH, 2002). *Transzformáció*: A rendszer működésének lényege, melynek keretében az inputok teljesen vagy részben átalakulnak. A transzformációs folyamatok eredményeként a vállalkozás különböző outputokat bocsát ki a környezetébe. Értelmezésünk szerint az *output* (*kibocsátás*) – a tárgyi jellegtől függetlenül – bármi, ami a rendszerből (a termelési folyamatból mint termék-előállítási rendszerből, a vállalatból mint gazdasági rendszerből) annak működése során vagy a működés befejezésekor kikerül a rendszer környezetébe. Az Európai Parlament és a Tanács 549/2013/EU rendelete a *termelés* és *kibocsátás* fogalmakat az alábbiak szerint értelmezi: „A *termelés* egy gazdasági

egység ellenőrzése, felelőssége és irányítása alatt végzett tevékenység, amelynek során a gazdasági egység munkát, tőkét, valamint javakat és szolgáltatásokat használ fel javakból és/vagy szolgáltatásokból álló kibocsátás előállításához. A termelés nem terjed ki az emberi beavatkozás és irányítás nélküli természetes folyamatokra, mint például a halállomány természetes növekedése a nemzetközi vizekben, a haltenyésztés azonban beletartozik a termelésbe.”

Kibocsátás (P1) az elszámolási időszakban létrejött termékek összessége. Az adott gazdasági egység által más, a termelő és szolgáltató gazdasági egységen kívüli egységek számára előállított, valamint a saját végső fogyasztásra kerülő termékek és szolgáltatások összessége. Kiemelten kell megemlíteni, hogy az ESA 2010 a kibocsátás három fajtáját különbözteti meg és értelmezi is azokat: *Piaci kibocsátás (P.11)*; *Saját végső felhasználási célú kibocsátás (P.12)* és *Nem piaci kibocsátás (P.13)*. E megkülönböztetés fontos tartalmi kérdéseket érintő algoritmusokat is takar. A *P.11* és *P.12* esetében a számbavétel alapján történik, a nem piaci termelők kibocsátásának (*P.13*) számbavételére a termelési költségek összegzésével kerül sor. Ez a felosztás hatással van a gazdasági egységek szektorok szerinti besorolására is.

Piaci kibocsátás (P.11) az a kibocsátás, amelyet a piacon adnak el vagy kívánnak eladni. Kiemelten indokolt megemlíteni, hogy piaci kibocsátásként értelmezendő egy szakosodott telephely által egy ugyanahhoz a gazdasági egységhez tartozó másik szakosodott telephely számára folyó termelőfelhasználás (például saját termelésű takarmányok) vagy végső felhasználási célra szállított termékek. Ide tartoznak azok a termékek, amelyek a késztermékek vagy a befejezetlen termelés készleteit növelik és az értékesítési felhasználási célt szolgálják. A *saját végső felhasználási célú kibocsátás (P.12)* azokból a javakból és szolgáltatásokból áll, amelyeket ugyanazon gazdasági egy-

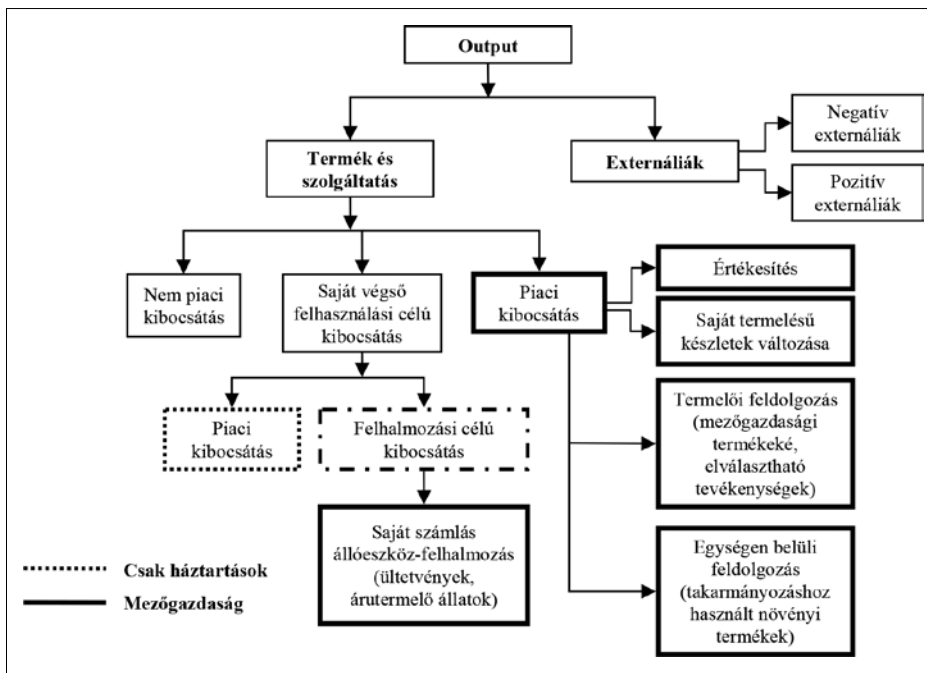
ség *végso fogyasztásra* (csak a háztartási szektorra értelmezhető) vagy *felhalmozásra tart meg* (bármely szektor előállíthat). A *nem piaci kibocsátás (P.13)* a más egységeknek ingyen vagy gazdaságilag nem jelentős áron nyújtott kibocsátás (Az Európai Parlament és a Tanács 549/2013/EU rendelete). Az előzőek alapján az output struktúráját – a mezőgazdaságot alapul véve – az 1. ábra teszi szemléletesebbé. A számbavétel makroszinten, értékszámúlaten alapul. Ebből eredően a mezőgazdaság kibocsátását és az egyes teljesítménymutatókat a 2. ábra szemlélteti.

Az 1. és a 2. ábra egyes tételei és a közöttük fennálló összefüggések alapján a kibocsátás végső soron az elszámolási időszakban előállított anyagi javak és szolgáltatások értékét fejezi ki. Tartalmát tekintve halmozódást tartalmaz. Ez a halmozódás a nemzetgazdaság és a mezőgazdaság kibocsátására egyaránt fennáll. E tételeket illetően gondoljunk

például azon mezőgazdasági termékekre, amelyek az adott termékpálya egyes szakaszaiban – mint alapanyagok – bekerülnek a végső fogyasztásra alkalmas termékek – kenyér, sertéshús, tej stb. – értékébe. Ebből következik, hogy a termékpálya adott szereplőinek kibocsátásában is számbavételre kerülnek. Viszont azzal a búzával, kukoricával, amiből liszt készül, nem lehet takarmányozni az állatot, de ez fordítva is fennáll. A halmozódást tehát ki kell szűrni. Ez a *folyó termelőfelhasználás* levonásával biztosítható. A *folyó termelőfelhasználás azon vásárlásból származó áruk és szolgáltatások*, valamint a *saját termelés kibocsátásaként is számba vett anyagi javak* értékét jelenti, amelyeket a termelőegységnél az új termékek és szolgáltatások előállítása érdekében felhasználtak. A mezőgazdaság esetében e tétel illetően fontos annak az EAA-ban megfogalmazott kritériumnak a figyelembevétele, hogy e tételek csak ak-

A kibocsátás lehetséges struktúrája a mezőgazdaságban

I. ábra

Forrás: az Európai Parlament és a Tanács 549/2013/EU rendeletét is figyelembe véve saját szerkesztés

2. ábra

A mezőgazdaság makroszintű teljesítménymutatói

BRUTTÓ KIBOCSÁTÁS (GO)			
Folyó termelőfelhasználás	Bruttó hozzáadott érték (BHÉ)		
Állóeszköz-felhasználás	Nettó hozzáadott érték (NHÉ)		Egyéb termelési támogatások
Egyéb termelési adók	Termelési tényezők		jövedelem
Munkavállalói jövedelem	Működési eredmény, vegyes jövedelem		Kamatbevétel
Bérelti díjak és költségek	Kamatkiadás	Nettó vállalkozói jövedelem	

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés

kor számbavételezhető kibocsátásként (1. ábra), ha ugyanazon termelőegység folyó termelőfelhasználásként állította elő és két különböző alaptevékenységre vonatkozik, például a felhasznált saját termelésű takarmányok értéke. Abban az esetben, ha ugyanazon termelőegység által folyó termelőfelhasználásra szánt termékről van szó ugyanazon tevékenységen belül, azt nem lehet kibocsátásként számbavételezni, például a saját célra előállított és felhasznált vetőmagot. A kibocsátást alapján számolják. Az alapár az az ár, amelyet a termelő a vásárlótól a termék vagy a szolgáltatás egységéért kap, levonva a termékadót és hozzáadva a terméktámogatást. A folyó termelőfelhasználás számbavétele piaci beszerzési áron történik. Ez az az ár, amelyet a vásárló a termék vagy szolgáltatás egységéért ténylegesen fizet. Nem tartalmazza a visszaigényelhető áfát és a terméktámogatásokat. A saját termelés kibocsátásaként is számba vett termékeket a ténylegesen felmerült költségeken értékelik. Az EAA tételesen nevesíti, hogy mely ráfordításokat kell folyó termelőfelhasználásként értelmezni és melyek azok a termelés során felhasznált ráfordítások, amelyek nem tartoznak e tételhez (Európai Parlament és a

Tanács 138/2004/EK rendelete). A felsorolásban szereplő tételek alapján megfogalmazható, hogy minden olyan ráfordítás e tételhez tartozik és el kell számolni, amely az új termék vagy szolgáltatás előállítása érdekében fogyasztásnak minősül. Ahogy ez a 2. ábrán látható, a kibocsátás és a folyó termelőfelhasználás különbsége adja a bruttó hozzáadott értéket. (Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy az alkalmazott árak miatt a nemzetgazdaság bruttó hozzáadott értéke magában foglalja a termékadók és terméktámogatások egyenlegét is. E tételeket, azaz a termékadókat és terméktámogatásokat nem osztják fel ágazatokra, e tételeket a „képzett szektor” számláján tartják nyilván.)

Az algoritmusban szereplő állóeszköz-felhasználás az értékcsökkenést és az egyéb jogcímekeket – értékesítés, selejtezés – miatti csökkenést foglalja magában. Számszerűsítése különböző adatforrásokon és becslésen alapul (piaci áron értékelik a befektetett eszközök állományát és időarányos lineáris módszerrel határozzák meg a fizikai elhasználódás mértékét), tehát nem azonos a számviteli törvény és az adótörvény előírásainak figyelembevételével számított értékcsökkenéssel.

Egyéb termelési adók: A termékadó kivételével ide tartozik minden olyan – az előállított vagy értékesített áruk és szolgáltatások mennyiségétől és értékétől független – adó, amely a rezidens vállalkozásnál merül fel a termelés folyamatába való bekapcsolódása következtében. A mezőgazdaságot illetően ezeket az adókat a termőföld, az állóeszközök meghatározott csoportja és a foglalkoztatott munkaerő után kell megfizetni. A mezőgazdaság esetében a legfontosabb ilyen adók: a *vagyonadó* és a *gépjárműadó*. Ebbe a csoportba tartozik például a munkaadói járulék és a környezetszennyezésre kivetett adók. A termeléssel ugyan összefüggnek, de nem tartoznak ebbe a csoportba a *jövedelemadó*, a társasági nyereségadó és a speciális vagyonadók.

Egyéb termelési támogatások: Ezek olyan, a terméktámogatáson kívüli támogatások, amelyeket a rezidens vállalatok a *termelésben való részvételük következtében* kapnak. E támogatások által érintett területek a mezőgazdaságban az alábbiak: bér- és munkaerő-támogatások, környezetszennyezés csökkentésére fordítható támogatások, kamattámogatások és hozzáadottérték-adó túlkompensációja. E támogatásokon belül fontos szerepet kapnak az egyéb termelési támogatások: alaptámogatások, termeléshez kötött támogatások, átmeneti támogatások, a termelés módszereinek befolyásolására szánt támogatások stb. (A termelési adók és termelési támogatások a jövedelemelszámolási számlán jelennek meg. Ez a számbavételnél alkalmazott árak – kibocsátás alapján, folyó termelőfelhasználás beszerzési áron – miatt van.) A termeléshez kötődő támogatások mint *folyó transzferek* mellett a vállalatok *tőketranszferekhez* is hozzájutnak, ezek azonban állóeszközök beszerzéséhez vagy eladásához kapcsolódnak.

A működési eredmény, vegyes jövedelem „a működési eredmény, azaz az egyenlegező tétel, amely megfelel az egységek által a

saját termelőeszközeik használatával előállított jövedelemnek”. A háztartások jogi személyiséggel nem rendelkező vállalkozásai esetében e számla egyenlegező tétele implicit módon tartalmazza a tulajdonos vagy családtagjai által végzett munka ellenértékét is, amely nem különíthető el a vállalkozói minőségben kapott nyereségtől. Ez a jövedelem a „vegyes jövedelem” (*Európai Parlament és a Tanács 134/2004/EK rendelete*). A további teljesítménymutatók számításának algoritmusai és azok tartalma a 2. ábrán nyomon követhető.

A makroszintű számbavétel sajátos esetei és algoritmusai a mezőgazdaságban

Fontos annak hangsúlyozása, hogy az ESA 95 és az ESA 2010 is a termelést folytonos folyamatként értelmezi. Ugyanakkor a mezőgazdaságban – ahogy erre már utalás történt – vannak olyan termelési folyamatok, amelyek túlnyúlnak a beszámolási időszakon. E termelési folyamatok vagy tevékenységek az *aktivált saját teljesítmények értéke* címén jelennek meg vállalati szinten. Ide tartoznak a növénytermesztésben a *mezei leltár*, az állattenyésztésben a *keltetőben lévő tojás*, a *saját termelésű késztermékkészletek*, a *növendék*, *hízó és egyéb állatok* készletértékeinek változása. A *saját előállítású eszközök aktivált értéke* címén a saját előállítású új ültetvények, a *meliorációs beruházások* és a saját előállítású *tenyészállatok* értékét kell kimutatni. E tételek számbavételéhez kötődően (ESA 2010) fontos megemlíteni az alábbiakat:

- Látni kell, hogy a számbavételnél csak a készletek változásáról van szó.
- A befejezetlen termelés a mezőgazdasági termelés szükségszerű velejárója, mivel a termelési folyamat és a munkafolyamatok időben szétválnak egymástól.
- A késztermékek készletérték-változásának figyelembevétele két szempontból fontos:

– mivel a beszámolási időszak kibocsátását kell mérni, nem engedhető meg, hogy a kibocsátás forrása olyan tétel legyen, amit az előző időszakban termelt meg a gazdasági egység, de a beszámolási időszakban értékesített;

– a késztermékkészletek másik csoportját képezik az újrafelhasználás céljára termelt takarmánynövények, illetve ezek feldolgozásával előállított takarmányok készletei.

• Az állatok sajátos csoportot képviselnek. E csoportból kerülnek ki a saját előállítású tenyészállatok és az értékesítésre kerülő állatok vagy állati termékek.

• A saját előállítású eszközök aktivált értéke végső soron a befektetett eszközök (állószerkezetek) növelését szolgálja, ami beruházásnak minősül, forrását az adózás utáni eredmény adja.

• A fentiekből következik, hogy e tételek figyelembevételével a vállalat beszámolási időszakának eredményét nem befolyásolja.

E tételek számbavételének algoritmusát eltér egymástól. Azon esetekben, ahol az időbeni eltérés csak a következő beszámolási időszakra terjed ki, a készletek nem minősülnek befejezetlen termelésnek. Ezek a készletek a *mezei leltár és a keltetőben lévő tojás*. E tételek esetében biztosítani kell a *kibocsátás és a termelési költségek közötti konzisztenciát*. Ennek összefüggéseit a 3. ábra szemlélteti.

Ahogy a 3. ábrán látható, folyó termelőfelhasználás címén a tárgyévben fel-

merülő költségek kapcsolódó tételei kerülnek levonásra a növénytermesztés tárgyévi hozzáadott értékének számításánál. A beszámolási időszak összes költsége viszont a tárgyévi kibocsátás és a következő évi kibocsátás érdekében merül fel. A tárgyévi kibocsátás folyó termelőfelhasználásának tételei viszont az előző évben merültek fel és a mezei leltárban jelentek meg. Az előző év és a tárgyév kibocsátásának és folyó termelőfelhasználásának konzisztenciáját tehát az alkalmazott algoritmus biztosítja, mivel a kibocsátás mezei leltárban vagyonná transzformálódott többletköltsége – mint készletváltozás – kibocsátásként elszámolást nyer.

Azon tevékenységek kibocsátásának számbavétele, ahol a termelési folyamat több évre nyúlik át – például emberi fogyasztásra tenyésztett hal és állatállomány –, befejezetlen termelés formájában, a készleteken belül és a készletváltozáson keresztül kerülnek elszámolásra. Kibocsátásként – élő állatok kibocsátása vagy állati termékek *kibocsátása* – akkor jelennek meg, illetve kerülnek átminősítésre késztermékállománnyá, amikor a termelési folyamat befejeződik.

A *teljesítményértékek* tételei végső soron a bruttó felhalmozás elemeit képezik. Makroszintű megközelítésben a GDP felhalmozási hányadaként értelmezhetők. A bruttó felhalmozás tételeihez az alábbiak tartoznak:

3. ábra

Az árunövény- és takarmánynövény-termesztés kibocsátásának és termelési költségeinek konzisztenciája

A BESZÁMOLÁSI IDŐSZAK KIBOCSÁTÁSA			
Előző év (Mezei leltár közvetlen költsége)	Tárgyév (beszámolási időszak) költsége		
	Tárgyév érdekében felmerült költségek	Következő év érdekében – mezei leltár – felmerült közvetlen költségek	Készletváltozás közvetlen költségen
A kibocsátás (termékek) összes közvetlen költsége			
	Folyó termelőfelhasználás összes költsége		

Forrás: ESA 2010 alapján saját szerkesztés

- bruttó állóeszköz-felhalmozás;
- készletváltozás;
- az állóeszközök beszerzésének és eladásának egyenlege.

A bruttó állóeszköz-felhalmozás tételei:

- újratermő saját előállítású ültetvények;
- állatállomány;
- tárgyi eszközök és immateriális javak;
- termőföld minőségének javítása (melioráció);
- a nem termelt eszközök tulajdonjogának átruházási költségei.

A mezőgazdaságot – jellemzően – a dőlt betűvel írt tételek érintik. Az ültetvények létesítése kibocsátásként kerül elszámolásra a saját számlás állóeszköz-felhalmozás alatt, mindaddig – maximum 3 év –, amíg nem kerül aktiválásra az egyes beszámolási időszakos tényleges teljesítményértékeit figyelembe véve.

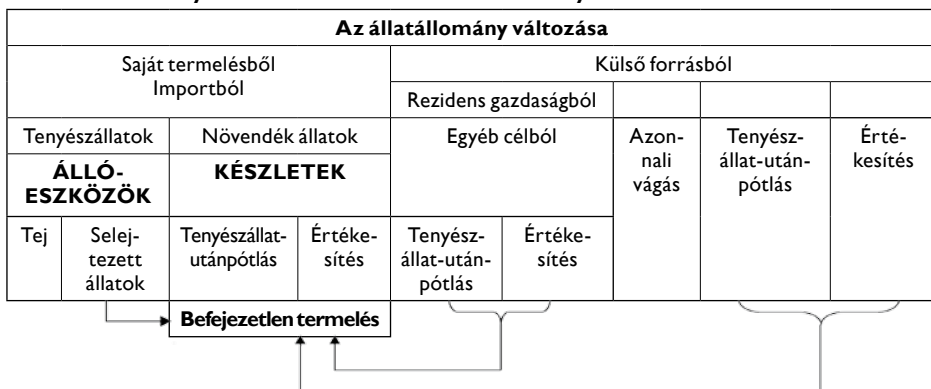
Az állatállomány teljesítményértékének számbavétele több szempont egyidejű figyelembevétel alapján speciális megoldások alkalmazását igényli. Az állatállomány kibocsátásának és állományértékeinek, valamint volumenének változását okozó tételek a 4. ábrán követhetők nyomon. A speciális algoritmus alkalmazását az alábbi sajátosságok igénylik.

Az állatok a termelési folyamat során nem épülnek be az új termékbe, eredeti megjelenési formájukat nem veszítik el. Ebből következik, hogy a folyó termelőfelhasználás az állatokra nem értelmezhető, tehát azokat ilyen címen elszámolni nem lehet. Másik fontos sajátosságuk, hogy vannak olyan kapcsolódó termelési folyamatok, amikor a termelés a beszámolási időszakon átívelően tovább folyik, még nem értékesíthető az állat vagy még nem alkalmas tenyészállat-utánpótlásra. A tenyészállatok tehát a termelésnek olyan tényezői, amelyeket ismételtlen és folyamatosan tartanak különböző javak – termék, szaporulat – termelése érdekében. E sajátosságok miatt az állatokat az ESA rendszerében két csoportra kell osztani: az úgymond termelési tényezőként szereplő állatokat – koca, tehén, gyapjúért tartott juh stb. – állóeszközként, és számbeli gyarapodásukat teljesítményértékként, azaz kibocsátásként kell elszámolni. A másik csoportba tartozó állatokat – amelyek majd értékesítésre, levágásra kerülnek vagy a tenyészállat-utánpótlást szolgálják – a készletek között, befejezetlen termelésként kell számbavételezni.

Ahogy a 4. ábrán látható, az állatok létszámbeli növekedése külső forrásból, vásárlásból is származhat. Ha a vásárlás importból származik, és állóeszközként való értékelésük egyértelmű, akkor bruttó állóeszköz-felhalmozás beszerzésként kell

4. ábra

Az állatállomány kibocsátásának alakulására ható tényezők és elszámolásuk rendszere

Forrás: ESA 2010 alapján saját szerkesztés

számbavételezni. Ha az importból származó állatok készletként kezelendők, akkor azokat készletbe kell venni befejezetlen termelés címén. Mindkét esetben a beszerzés értékét „negatív értékesítésként” kell kezelni, tehát a kibocsátásból le kell vonni. A későbbi számbavételnél értéküket már saját előállítású terméként vagy teljesítményértékként kell kezelni. (A makroszintű számbavételhez kötődően kell megjegyezni, hogy ha a behozatal azonnal vágásra kerül, azt nem kell figyelembe venni, mivel a vágóhidak e tételeket beszerzésként kezelik, másrészt az EAA rendszerében ez nem tartozik a mezőgazdasághoz.)

Ha az adásvétel mezőgazdasági egységek – rezidens gazdaságok – között történik, biztosítani kell, hogy makroszinten ne legyen halmozódás. Ha állóeszközként osztályozott állatokról van szó, azok értékét a bruttó állóeszköz-felhalmozás alatt beszerzésként vagy átadásként kell elszámolni, és csak a tulajdonjog átruházásával kapcsolatos költségek kerülnek elszámolásra, mivel ha az adásvétel ugyanazon beszámolási időszakban történik, a tételek ellentételezik egymást. A készletként kezelt állatok adásvételét akkor kell számbavételezni, ha a kereskedés két különböző beszámolási időszakban történik.

Az állóeszközként kezelt állatok esetében a létszámbeli változásokhoz kapcsolódó tétel a *selejt állat értékkülönbözete*. Ez az érték a nyilvántartott érték és az értékesítéskor kapott ellenérték közötti különbséget jelenti. Ezen állatok értékesítését e tételnél nem számolják el. Ezek az állatok a termelőállományból kivételre kerülnek és azokat készletbe kell venni. (Ez csak a tőkeszámlán lesz látható.) A hozzá tartozó kibocsátás (selejt állatok értékesítésének ellenértéke) a *saját számlás állóeszközök* részeként beszámításra és a termelési számlán elszámolásra kerül. Hangsúlyozni kell, hogy az állóeszközként kezelt állatoknál értékcsökkenés a makroszintű számbavételnél nem kerül elszámolásra.

A fentiek alapján az állatállományra vonatkozó *bruttó állóeszköz-felhalmozás* az alábbi tételekből tevődik össze:

- Az állatállomány létszámbeli változása miatti értékváltozás.
- Selejt állat értékkülönbözete.
- A termelőállomány egyéb veszteségei.
- A tulajdon átruházásának költségei.

A beszámolási időszak kibocsátásában e két eszközcsoport volumen- és értékváltozásai – az alkalmazott módszer mellett – biztosítják, hogy a teljesítménymutatók csak a saját tevékenység keretében előállított új értéket tartalmazzák.

A vállalati szintű kibocsátás értelmezése és számbavétele

Vállalati szinten a számbavétel algoritmusát a már hivatkozott FADN-rendszer biztosítja. A rendszer alapvetően a számvitel rendszerében rendelkezésre álló adatokra épül, és az eredménykimutatás könyvelési tételei alapján kerül sor az egyes teljesítménymutatók számszerűsítésére. Az *1. táblázat* a Számviteli törvény változása miatt a 2016. évtől érvényes eredménykimutatást tartalmazza. Mivel az FADN-rendszer összhangban van a hatályos számviteli törvénnyel, ezért annak struktúrája is – a korábbi évekhez viszonyítva – 2016-tól módosult. *Nagy* és *Nábrádi* (2011:69) a kibocsátás fogalmát az alábbiak szerint értelmezi vállalati szinten: „a realizált hozamot – ami az eladás révén árbevételt eredményez a vállalat számára – kibocsátásnak nevezzük, ami szintén naturális mérőszám”. Ez a megfogalmazás azt sugallja, hogy csak az a hozam tekinthető kibocsátásnak, amit a vállalat értékesít. A korábban vázoltak alapján nyilvánvaló, hogy ez a megfogalmazás hibás, nem fogadható el.

Az előzőekben értelmezett fogalmak közös jellemzője, hogy vállalati szinten és makroszinten is számbavételezhetőek természetes mértékegységben vagy számított mutatószámokban. Makroszinten ez a

I. táblázat

A vállalati szintű teljesítménymutatók és számbavételük algoritmusai

Számviteli törvény alapján		AKI FADN rendszere alapján	
Sorszám	Megnevezés	Megnevezés	Sorszám
1	Értékesítés nettó árbevétele	Értékesítés nettó árbevétele	1
2	Aktivált saját teljesítmények értéke	Egyéb bevételek	2
3	Egyéb bevételek	Aktivált saját teljesítmények értéke	3
4	Anyagköltség	Bruttó termelési érték a mezőgazdaságban (1+2+3)	4
5	Igénybe vett szolgáltatások értéke	Anyagköltség (vásárolt anyagok)	5
6	Egyéb szolgáltatások értéke	Értécsökkenési leírás	6
7	Eladott áruk beszerzési értéke	Igénybe vett szolgáltatások költségei	7
8	Eladott, közvetlen szolgáltatások értéke	Üzemi költségek a mezőgazdaságban összesen	8
9	Anyagjellegű ráfordítások (4+5+6+7+8)	Bruttó hozzáadott érték (4–5–7)	9
10	Személyi jellegű ráfordítások összesen	Üzemi tevékenység eredménye a mezőgazdaságban (4–8)	10
11	Értécsökkenési leírás	Pénzügyi műveletek eredménye	11
12	Egyéb ráfordítások	Adózás előtti eredmény (10+11)	12
13	Üzemi tevékenység eredménye (1+2+3–9–10–11–12)	Adófizetési kötelezettség	13
14	Pénzügyi műveletek bevételei	Adózott eredmény (12–13)	14
15	Pénzügyi műveletek ráfordításai		
16	Pénzügyi műveletek eredménye (14–15)		
17	Adózás előtti eredmény (13±16)		
18	Adófizetési kötelezettség		
20	Adózott eredmény (17–18)		

Forrás: a Számviteli törvény és az AKI FADN alapján saját szerkesztés

számbavétel az előállított használatiérték-tömegnek felel meg. A naturális termékki-bocsátás bemutatását a mezőgazdaságban a *termékmérlegek* kidolgozása teszi lehetővé (KSH, 2002).

Nem szükséges bizonyítani, hogy a számbavétel nem nélkülözheti a különböző kibocsátások együttes számbavételét, azaz a kibocsátás pénzértékben történő mérését vállalati szinten sem. A számított teljesítménymutatók tartalma és ebből eredően annak megnevezése is függ attól, hogy

milyen árat alkalmaznak, és attól, hogy a kibocsátás fogalma mit takar. Vállalati szinten a számított teljesítménymutatók az alábbiakban foglalhatók össze. „A *termelési érték* a hozam pénzben kifejezett értéke” (Dobos, 1965:28). Sajátos értelmezések figyelhetők meg Nagy és Nábrádi (2011) munkájában. A szerzők a *hozamértéket* az előállított termékek és szolgáltatások pénzben kifejezett értékeként definiálják, azaz

Hozamérték = Hozam × Egységár.

Az egységár alatt a szerzők egy átlagos értékesítési egységárat értenek. Csak a leírtak alapján – alapul véve a szerzők előzőekben hivatkozott hozamdefinícióját – az összefüggés nem ad választ arra a kérdésre, hogy hogyan történik azon hozamok számbavétele, amelyek csak belső felhasználásra kerülnek, például a feletetett szilázs vagy a teljesítményértékként számbavételezett ültetvénytelepítés. A fogalom használata napjainkra egyébként aktualitását veszítette, mivel a saját termelésű termékekre vonatkozó ún. központilag megállapított elszámolóárak nem léteznek. A szerzők szerint a *termelési érték* számbavétele az alábbi összefüggés alapján adódik (Nagy – Nábrádi, 2011:70).

Termelési érték = Hozam × Egységár + Hozamtartalommal nem rendelkező egyéb tényezők.

A fenti algoritmus utolsó tételén a szerzők a Termelési értéket növelő egyéb bevételek címszó alatt az alábbiakat nevesítik: támogatás, biztosítási kártérítés, pénzügyi műveletek eredménye, egyéb bevételek (Nagy – Nábrádi, 2011:72). Ez a megközelítés több szempontból is kifogásolható. Mindenekelőtt látni kell azt, hogy e tételek – eredetüket, forrásukat tekintve – lehetnek a vállalat termelési tevékenységéből származók – például a kiselejtett tenyészállatok értékesítésének árbevétele – vagy a nemzetgazdaság más szereplőitől eredeztethetők – például támogatás, biztosítási kártérítés, kapott késedelmi kamatok stb. A példákblól látható, hogy *e tételek esetében, azok mögött a nemzetgazdaság más szereplőinél előállított érték (realizált hozam), adott esetben hozzáadott érték húzódik meg.* A pénzügyi műveletek eredménye a számvitel által használt fogalom. A pénzügyi műveletek bevétele mögött meghúzódó gazdasági események miatt e bevételek – közgazdasági értelemben – más gazdálkodó egység jövedelméből, hozzáadott értékéből eredeztethetők.

Úgy ítéljük meg, hogy hivatkozott

szerzők megpróbálják úgymond közös nevezőre hozni az üzemgazdaságtani és számviteli fogalmakat, de ezt nem eléggé körültekintően teszik meg, mivel figyelmen kívül hagyják a vállalat és környezete közötti kapcsolatokat, a termelési folyamatok gazdasági vetületeit mint az értékteremtés elsődleges színtereit.

Az AKI által az FADN rendszerében szintén használt fogalom a *bruttó termelési érték*. A bruttó jelző ebben az esetben – a beszámolási időszakra vonatkozóan a vállalat által megtermelt és a nemzetgazdaság egyéb szereplőitől – a vállalatot megillető (vállalathoz kerülő) összes értékre utal. Tartalmát tekintve tehát nem azonos a makroszinten számított *bruttó termelési értékkel*, és a kibocsátással sem, noha vannak közös tartalmi elemek. Ennek okai az előzőekben említett algoritmusokkal, a számbavételnél alkalmazott eltérő árakkal és nem utolsósorban azzal magyarázhatók, hogy a *jelenleg hatályos számviteli törvény a halmazódást nem engedi meg.* Ez is felhívja a figyelmet arra, hogy a különböző teljesítmény és hatékonysági mutatók számításánál, a különböző dimenziójú – ágazati, vállalati, makroszintű – elemzéseknél nagyon körültekintően kell eljárni, a szakmai szempontoknak alárendelten kell fogalmazni. Megtévesztő és az ok-okozati összefüggéseket mellőző például az alábbi megfogalmazás: „Míg a társas gazdaságokban a vizsgált időszakban az állattenyésztés termelési értéke az összes kibocsátás felét adja, addig az egyéni gazdaságokban ez az arány mindössze 30% körüli.” (Harangi et al., 2013:537) Ez a megfogalmazás azt sugallja, hogy a termelési érték és a kibocsátás ugyanazt a tartalmat jelöli, ami természetesen nem helytálló. (Vállalati szinten lehet ilyen eset, de makroszinten nem áll fenn ez az egyezés.) *A makroszintű algoritmust alapul véve a vállalat kibocsátását az alábbi tételek adják:*

- + Értékesítés nettó árbevétele
- ± Aktivált saját teljesítmények értéke
 - + Aktivált saját teljesítmények
 - ± Saját termelésű készletek állományváltása
- = *Kibocsátás* ”

Az 1. táblázatból látható, hogy a bruttó termelési érték képezi alapját a hozzáadott érték számításának. Ahogy erre már utalás történt, a folyó termelőfelhasználás címen minden olyan anyag és anyagi jellegű szolgáltatás levonásra kerül, ami fogyasztásnak minősül a vállalat által előállított outputok érdekében. Az 1. táblázatban szereplő számviteli eredménykimutatás tételei közül az *anyagköltség* (4. sorszám alatt szereplő tétel) és az *igénybe vett szolgáltatás* (5. sorszám alatt szereplő tétel) biztos, hogy fogyasztásnak minősül, mivel e tételek mögött a nemzetgazdaság más szereplői által termelt termék és szolgáltatás – máshol előállított érték – húzódik meg. Az *egyéb szolgáltatás* értéke (6. sorszám alatt szereplő tétel) az, amely olyan a vállalat számára költséget jelentő tételeket takar, amelyek közül nem mindegyik tekinthető fogyasztásnak, például a *bérleti díjak*. E tételek közgazdasági értelemben véve jövedelemnek számítanak. Az éves beszámoló kiegészítő mellékletében – kötelezően – a vállalatoknak az egyéb szolgáltatás tételeit közölni kell. Az elmondottakból következik, hogy a bruttó hozzáadott érték valamennyi eleme közgazdasági értelemben új értéknek, „jövedelemnek” minősül. Ezek vállalati szinten az alábbiak: az egyéb szolgáltatások értéke (6. sorszám alatt szereplő tétel) közül azok, amelyek nem minősülnek fogyasztásnak; a *Személyi jellegű ráfordítások*, az *Értékcsökkenési leírás*, az *Egyéb termelési adók* (az Egyéb ráfordítások között, 12. sorszám alatt szereplő tétel); a Pénzügyi műveletek ráfordításai (15. sorszám alatt szereplő tétel) közül a *fizetett kamatok*. E tételek – az *Értékcsökkenési leírás* kivételével – nem maradnak a vállalatnál. Az

Egyéb bevételek (3. sorszám alatt szereplő tétel) közül a folyó transzferek – egyéb termelési támogatások – nem elemei a bruttó hozzáadott értéknek, de növelik a vállalatnál maradó jövedelmet. E jogcímen szereplő tételek, például kapott kamatok, bírságok, egyes vagyonelemek értékesítése stb. nem a tárgyévben előállított kibocsátás, illetve – ahogy erről már szó volt – a nemzetgazdaság más szereplőitől kapott tételek szintén nem elemei a tárgyévben megtermelt hozzáadott értéknek, de a vállalat jövedelmét természetesen növelik.

Az elmondottakból következik, hogy a *bruttó termelési érték* alapján számított hozzáadott érték az alábbi – közgazdasági értelemben vett – jövedelemtégelekből tevődik össze:

- A tárgyévben előállított hozzáadott érték.
- A kapott folyó transzferek (állami támogatások).
- A nemzetgazdaság más szereplőitől kapott tételek (kötbérek, késedelmi kamatok stb.).
- A vállalat egyes befektetett eszközeinek termelésből való felszabadítása (értékesítése) eredményeként kapott ellenérték.

Ahogy erre már utalás történt, a szolgáltatások szintén termelési folyamatok eredményei, például a műtrágya-, növényvédőszer-kereskedelmi tevékenységek, különböző mezőgazdasági szolgáltatások stb. tehát elemei a kibocsátásnak. E gazdálkodási egységek esetében a nettó árbevétel teljes összege nem lehet eleme a kibocsátásnak, mivel az értékesített termékeket nem a vállalat állította elő. Ezért e tételek beszerzési értékét (ELÁBÉ címen, 7+8. könyvelési tétel) le kell vonni, hogy megkapjuk a tevékenység tárgyévi kibocsátását. Adódik tehát az alábbi összefüggés:

$$\text{Árrés} = \text{Nettó árbevétel} - \text{ELÁBÉ.}$$

A kereskedelmi tevékenységet végző vállalat kibocsátása tehát az árréssel lesz azonos. Makroszinten ugyanezen algoritmus alapján történik a számbavétel (*Ritzlne*

Kazimir, 2013). Ha az árrésből levonásra kerül – az árrésben szereplő – folyó termelőfelhasználás, akkor kapjuk meg a *bruttó hozzáadott értéket*. A makroszintű számbavétel algoritmusa – e nemzetgazdasági ág esetében is – a tagállamok számára rendelkezésre áll (*KSH, 2005*).

A MUTATÓSZÁMOK MINT INDIKÁTOROK SZEREPE

Ahogy erre már utalás történt, a szakpolitikai célok megvalósulásának vizsgálatánál nem nélkülözhetők a különböző elemzések. Az elemzések, a levont következtetések szakmai megalapozottsága azonban nagymértékben függvénye az *adatbázisnak*, az *alkalmazott módszernek* és a *megválasztott mutatószámoknak*. Nyilvánvaló, hogy a makroszintű és vállalati szinten számított és alkalmazott/alkalmazható mutatók – sok esetben – szükségszerűen el kell, hogy térjenek egymástól. Az egyes teljesítménymutatók tartalmát viszont a mutatók aggregáltsági foka – még vállalati szinten is – nagymértékben befolyásolja. Fontos szakmai követelmény, hogy az egyes mutatók számításához felhasznált kategóriák szakmai tartalmának megfeleltethetősége biztosítva legyen.

A *Bizottság 834/2014/EU Végrehajtási Rendelete* rendelkezik a Közös Agrárpolitika közös monitoring és értékelési keretének alkalmazására vonatkozó szabályok megállapításáról. Tételesen felsorolásra kerülnek a Közös Agrárpolitika céljai megvalósításának elemzéséhez használható teljesítménymutatók. A makroszinten számított és ismert jövedelemmutatók – „A”, „B” és „C” mutató – rendszere a tagállamok számára szintén rendelkezésre áll.

Több szerző is felhívja a figyelmet a makroszintű teljesítménymutatók fontosságára. *Hantos (2007)* tanulmányában a Mezőgazdasági Számlák Rendszere (MSZR) alapján vizsgálja 2004-ben az új tagországok mezőgazdasági jövedelmeinek alakulását. Részletesen elemzi az egyes jövedelemindexek

számszerűsített értékeinek alakulása mögött meghúzódó változásokat. Ennek elméleti hátterét az alkalmazott „A”, „B” és „C” típusú mutatók számításának algoritmusa adja.

Szintén az MSZR adatbázisán végez elemzést a mezőgazdasági jövedelmek stabilitására vonatkozóan *Lámfalusi (2007)*. A kapott eredmények alapján megállapítja, hogy a mezőgazdasági termelés jövedelemstabilitását alapvetően a mezőgazdasági kibocsátás kiegyensúlyozottsága határozza meg. Azt is megállapítja, hogy a támogatások révén az agrárpolitika elsődlegesen a ráfordítások kedvezőtlen hatását hivatott mérsékelni. *Vágó és szerzőtársai (2012)* tanulmányukban bemutatják a mezőgazdasági számlarendszer módszertani hátterét és a makroszintű teljesítménymutatók alapján végeznek elemzést az EU és az egyes tagországok mezőgazdasági teljesítménymutatóinak alakulására vonatkozóan. A teljesítménymutatók alakulásának tendenciái alapján megállapítják, hogy „... az újonnan csatlakozó tizenkét tagállam mezőgazdasági eredményei konvergálni látszanak a régi tagországok teljesítményeihez, bár az elmaradás sokszor még jelentős”. *Csáki és Jámbor (2013)* a mezőgazdasági kibocsátás mint teljesítménymutató fontosságát hangsúlyozzák. *Jámbor (2014)* munkájában az *agrárteljesítmény-index* alapján elemzi az új tagországok agrárteljesítményét. *Takácsné György és Takács (2016)* a mezőgazdaság versenyképességét a hatékonyság változásának viszonylatában vizsgálja. Tanulmányuk egyik fő célkitűzése feltárni, hogy a tőketermelékenység – a vizsgált tízéves időszakban – bekövetkezett változásai hogyan hatottak a magyar mezőgazdaság versenyképességére. Az ok-okozati összefüggések feltárása céljából parciális hatékonyságelemzéseket is végeztek. Az elemzéshez felhasznált adatokat az EU FADN-adatbázisából vették.

Az előzőekben említett forrasmunkák közös jellemzője, hogy az ágazat egészére vonatkozó elemzéseket az MSZR és az FADN által biztosított adatbázison és a számított

teljesítménymutatók alapján végzik el és vannak le szakmai következtetéseket. Az alkalmazott teljesítménymutatók értelmezésében különbségek nincsenek. Ugyanez viszont nem állítható a vállalati szinten számított és értelmezett mutatók esetében.

Nem lehet célunk, hogy a kapcsolódó és sok vonatkozásban egymásnak ellentmondó értelmezéseket, fogalmakat, a gyakorlatban használt mutatószámok megfelelőségét stb. e tanulmány keretében tisztázzuk. Célunk csak az – amennyire ez lehetséges –, hogy a jelenleg hatályos számviteli rendszer és a tesztüzemi rendszer adatbázisán definiáljuk és értelmezzük azokat a vállalati szinten számított, illetve számítható mutatószámokat – központi kérdésként kezelve a kétféle szinten számított teljesítménymutatók tartalmának azonos, illetve adott esetben szükségszerű eltéréseit –, amelyek tartalmuknál fogva alkalmasak arra, hogy a szakpolitikai célok gyakorlati megvalósulása elemzésének indikátorai legyenek, és felhívjuk a figyelmet néhány fontos szempont érvényesítésének fontosságára.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A különböző szinteken számított teljesítménymutatók között fennálló összefüggések feltárása céljából a jelenleg alkalmazott számítási algoritmusokat vettük alapul.

A vállalati szintű teljesítménymutatók számításánál az AKI által alkalmazott algoritmus és a 2016-tól alkalmazandó éves beszámoló összköltséges eredménykimutatása képezte az elemzés alapját. A teljesítménymutatók között fennálló relációs viszonyok feltárása és értékelése céljából gazdasági tényadatok alapján modellszámítást végeztünk. A modellszámítás alkalmazását az is megalapozza, hogy az EAA a mezőgazdasági üzemet alapegységként kezeli, továbbá hogy a mezőgazdasági számlarendszer számlái közül a *termelési számla* és a *jövedelemkezelési számla* hasonlóak a mezőgazdasági üzem számláihoz. A modellszámítás szerkezete olyan szempontok alapján került összeállításra, hogy a legfontosabb ágazati sajátosságok szerepeljenek a vállalat gazdálkodásában. A modellszámítás kapcsolódó főbb jellemzőit és mutatóit a 2. és 3. táblázat tartalmazza.

A 3. táblázatban szereplő adatok azt a célt szolgálják, hogy a számított teljesítménymutatók algoritmusának folyamatát részleteiben megismerjük, és a közöttük fennálló tartalmi összefüggéseket a számok tükrében is nyomon követhessük. A vállalati szintű elemzésnél az AKI által alkalmazott algoritmust külön táblázatban nem szerepeltetjük, mivel az a vállalati eredménykimutatás rendszerére épül.

2. táblázat

A modellszámítás főbb jellemzői

Megnevezés	A gazdálkodáshoz kapcsolódó megjegyzés
Szántó	Összesen 315 ha, ebből bérelt 200 ha; Bérleti díj: 45 000 Ft/ha
	Árunövény-termesztés tárgyévi: búza 140 ha, kukorica 130 ha, repce 33 ha
	Árunövény-termesztés következő évi: búza 154 ha, kukorica 130 ha, repce 27 ha
	Takarmánynövény tervévi: silókukorica 12 ha, következő évi 14 ha
Szarvasmarha	Tejhasznú, 35 db tehén és szaporulata
	A választott bikaborjak értékesítésre kerülnek
	A tehenek selejtezése 25%
	Réti szénát vásárlásból biztosítják
	A szerves trágya nem kerül hozamolásra (a szomszédos gazdaság hasznosítja ellenszolgáltatás nélkül)

Forrás: a szerzők saját munkája

Az AKI rendszerében megjelenő tételek és azok szakmai tartalma kiemeléssel kerül megjelölésre (dőlt „a”, „b” és „c” jelölések és decimális számozás). A vállalati szintű teljesítménymutatók számítását az eredményszemléleten alapuló és a makroszintű algoritmus alapján egyaránt elvégeztük.

Az indikátorként szereplő mutatószámokhoz kötődően 2015. évre vonatkozóan összehasonlítjuk az AKI adatbázisán és algoritmus alapján számított értékeket a KSH által közltekkel a 2004–2015. időszakra vonatkozóan. Az egyes teljesítménymutatók értékeit úgy számítottuk ki, hogy figyelembe vettük – egyéni és társas gazdaságok esetében egyaránt – a mintában szereplő üzemszámat is. A kapott eredmények alapján javaslatot teszünk egyes mutatószámok számítására és az alkalmazott mutatószámok korrekciójára is.

Az algoritmusok és teljesítménymutatók értelmezésénél és értékelésénél a makroszint-től haladunk a vállalati szint felé. Az adott szint elemzésénél azokban az esetekben, ahol

azt szükségesnek ítéljük – az összefüggések jobb megvilágítása céljából –, mindig visszautalunk a magasabb szinten számított adekvát teljesítménymutatóra. Az eredményeket táblázatokban foglaljuk össze és ábrák segítségével tesszük szemléletesebbé.

AZ EREDMÉNYEK ISMERTETÉSE

A teljesítménymutatók alakulása a számok tükrében az eredmény- és értékszemléleten alapuló számbavétel esetén

A modellgazdaságra vonatkozó eredményeket a kétféle szemlélet érvényesítése esetén a 4. táblázatban foglaltuk össze. A táblázatban szereplő egyes teljesítménymutatók tartalma, azok eltérésének okai nyomon követhetők. Ahogy erre már utalás történt, a kibocsátás csak a beszámolási időszakban előállított értéket tartalmazza. Ebből következik, hogy a többi teljesítménymutató is csak a beszámolási időszak

3. táblázat

A modellgazdaság főbb jellemzői

(M. e.: ezer forint)

Sorszám	Megnevezés	Nyitó	Záró	Változás
1	FORGÓESZKÖZÖK (2+3+4+5+6)	66 049	93 943	27 444
2	KÉSZLETEK	43 389	49 188	5 799
3	Anyagok (vásárolt ipari eredetű takarmány, táp)	814	814	0
4	Befejezetlen termelés és félkész termékek (mezei leltár)	36 179	37 045	866
5	Növendék, hízó és egyéb állatok	3 473	6 875	3 402
6	Késztermékek (szilázs)	2 923	4 454	1 531
7	Tenyészállatok			
8	– Nyitóállomány	14 000		
9	– Növekedés	4 375		
10	– Értéksökkenés	840		
11	– Selejtezés (értékesítés)	2 000		
12	Összesen (8+9–10–11)		15 535	

Megjegyzés: A dőlt betűvel írt számok a kibocsátás tárgyévi tételei lesznek (4. táblázat).

Forrás: a szerzők saját munkája

5. táblázat

Az eredmény- és értékszámleleten alapuló jövedelemkategóriák eltérése és annak tényezői

Sor-szám	Megnevezés	4. táblázat (E Ft)		Összesen (E Ft)
		Vállalati szint	Makroszint	
1	Adózott eredmény	D		2 529
2	Nettó vállalkozói jövedelem		25	3 789
3	Eltérés (2–1)			–1 260
4	Egyéb bevételek	III		2 490
5	– Selejt tenyészállat bevétele			1 950
6	– Egyéb pénzbevétel			540
7	Egyéb ráfordítások	10		2 278
8	– Selejt tenyészállat értéke			2 000
9	– Egyéb pénzkiadással járó tételek			278
10	Egyenleg (4–7)			212
11	– TÁNYA	X		–632
12	– Tenyészállat ÉCS	9		–840
13	Összesen (10+11+12)			–1 260

Forrás: a szerzők saját munkája

eredményeit tükrözi. Ahogy a 4. táblázat adataiból látható, az AKI által követett és a makroszintű algoritmus alapján kapott értékek eltérnek egymástól. A kibocsátás (*Bruttó termelési érték – Bruttó kibocsátás*) közötti különbség 22 450 ezer Ft. Ez a különbség abból adódik, hogy az AKI az egyéb bevételeket (23 909 ezer Ft) is számbavételezi a bruttó termelési érték számításánál. Az értékszámleleten alapuló számbavétel esetén a silókukorica része a kibocsátásnak (1459 ezer Ft), ezért a különbség a két tétel egyenlegével egyezik meg (+23 909 ezer – 1459 ezer Ft). A folyó termelőfelhasználás különbségét a silókukorica értéke okozza, mivel a számvitel a halmozódást nem engedi meg. Az adatokból az is kitűnik, hogy a folyó termelőfelhasználás címén levont összeg kisebb, mint az anyagi jellegű ráfordítások összege. A különbség a 9000 ezer Ft bérleti díj miatt van, ami nem tekinthető végső fogyasztásnak. Ebből eredően a bruttó hozzáadott értékek közötti különbség már csak

az egyéb bevételek értékével tér el egymástól. Az értékcsökkenési leírás különbsége részben abból adódik, hogy a makroszintű számbavétel esetén a tenyészállatok után értékcsökkenés nem kerül elszámolásra. A nettó hozzáadott érték tartalmi elemei a 4. táblázat és a vázolt algoritmusok alapján nyomon követhetők. Az egyes tételek és a további fennálló eltérések magyarázatát az 5. táblázat foglalja magában.

Az 5. táblázat egyes tételei választ adnak arra, hogy a nettó vállalkozói jövedelem és a mérleg szerinti eredmény különbségét milyen tételek okozzák, továbbá hogy a nettó vállalkozói jövedelemből mennyi marad a vállalatnál.

Az egyes algoritmusok – AKI és KSH – eredményeinek, teljesítménymutatóinak összehasonlítása

Ahogy erre már utaltunk, az adatbázis megbízhatóságának fontos szerepe van a kapcsolódó elemzéseknél. Az AKI

és a KSH egyes teljesítménymutatói összehasonlításának eredményeit a 6. táblázat tartalmazza és az 5. ábra teszi szemléletesebbé. Figyelembe véve, hogy a számvitel a halmozódást nem engedi meg, tehát a saját termelésű takarmányok felhasználásának értéke nem szerepel a kibocsátásban vállalati szinten, a vizsgált időszak átlagos eltérése jól jellemzi a sokaságot. Lényeges eltérés mutatkozik az értékcsökkenési leírásnál. Ennek oka alapvetően a KSH alkal-

mazott algoritmusában keresendő, melyet az MSZR egyértelműen rögzít: „... a nemzetgazdasági számlák rendszere a felhalmozott javak értékcsökkenését alapvetően a mindenkori újra beszerzési árak alapján várja el” (MSZR kézikönyv).

A képzett mutatószámok mint indikátorok szerepe

Vállalati szinten az AKI által közölt és számított mutatók algoritmus – ahogy

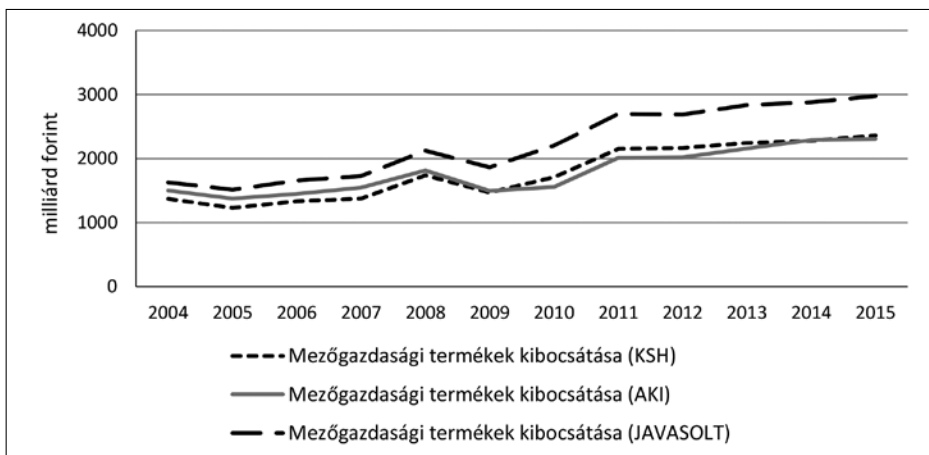
6. táblázat
A makroszintű teljesítménymutatók alakulása az egyes algoritmusok alkalmazása esetén a 2004–2015 közötti időszak átlagában

Megnevezés	AKI	KSH	Eltérés	KSH=100	Eltérés
	millió Ft			%	
Kibocsátás	2 234 351	1 944 240	290 111	114,92	14,92
	1 787 081*		157 159	91,9	8,1
Folyó termelőfelhasználás	1 349 366	1 242 849	-106 517	108,5	8,6
Értékcsökkenés	180 333	243 456	63 123	74,1	-25,9
Egyéb termelési támogatások	364 740	325 326	-39 414	112,1	12,1
Munkavállalói jövedelem	247 131	234 902	-12 228	105,2	5,2

Megjegyzés: * javasolt algoritmus (a kibocsátás és nem a termelési érték alapján számítva).

Forrás: az AKI FADN és KSH alapján saját szerkesztés

5. ábra
A makroszintű teljesítménymutatók alakulása az egyes algoritmusok alkalmazása esetén

Forrás: az AKI FADN és KSH alapján saját szerkesztés

ezt az előzőekben láttuk – a számviteli eredménykimutatás adatbázisára épül. Viszont azt is láttuk, hogy az ágazati kibocsátás csak a tárgyidőszakra vonatkozó adatokat tartalmazhatja. Ha alapul vesszük a kibocsátás számszerűsítésénél leírtakat, akkor ebből az is a következik, hogy az egyes hatékonysági, jövedelmezőségi mutatók számításánál is korrekciókat kellene elvégezni. A javasolt korrekciók minden olyan mutatószámot érintenek, ahol az adózás előtti eredmény vagy mérleg szerinti eredmény a mutatóban szerepel. E korrekció elvégzése után kapott értékeket néhány mutató esetében – a társas gazdaságok 2015. évi adatait alapul véve – a 7. táblázatban foglaltuk össze.

A 8. táblázatban szereplő egyes mutatók javasolt korrekciójának szakmai indokait az alábbiakban foglaljuk össze. Mivel (1. sorszám alatt szereplő mutató) a vállalat tárgyévi kibocsátását csak a nettó árbevétel és az aktivált saját teljesítmények adják, az egyéb bevételek címszó alatt szereplő tételek – ahogy ezt már kifejtettük – nem a beszámolási időszak termelésének eredményei, vagy a nemzetgazdaság más szereplőitől kapott tételek. Az egyéb bevételek

úgymond ellentételei az egyéb ráfordítások címén elszámolt könyvelési tételek is. E könyvelési tételek nem értékkepző elemek, a termelés körforgásában nem vesznek részt, a közvetlen önköltségeknek sem lehetnek elemei. Közgazdasági értelemben véve olyan jövedelemelemek, amelyeket a vállalat a nemzetgazdaság más szereplőitől kapott vagy a vállalatától kikerülnek. Ha az állami támogatásokkal – folyó transferek – csökkentett egyéb bevételek és egyéb ráfordítások egyenlegét számszerűsítjük – ez lehet plusz/mínusz – és ezzel korrigáljuk az adózás előtti eredményt, akkor kapjuk meg a *módosított adózás előtti eredményt (MAEE)*. *Ha pozitív az egyenleg, akkor le kell vonni a számviteli adózás előtti eredményből, ha negatív, akkor viszont hozzá kell adni.* Az *össztőke jövedelmezősége* mutató – igaz, hogy a gyakorlatban a táblázatban szereplő algoritmus alapján számítják – véleményünk szerint nem helyes. Az alkalmazott algoritmus alapján *eszközarányos jövedelmezőségnek* is lehetne nevezni, a mérleg főösszegeinek – *Eszközők = Források* – kötelező egyezősége miatt. A rövid lejáratú kötelezettségek a folyamatos működéshez és nem pedig a tőke-

7. táblázat

Az AKI által közölt és a korrigált teljesítménymutatók alakulása

Sorszám	Megnevezés	Mértékegység	Algoritmus		A mutató értéke (2015)	
			Korrekció nélkül (KN)	Javasolt korrekcióval (JK)	KN	JK
1	Termelésiérték-arányos jövedelmezőség	%	$\frac{AEE}{BTÉ} \times 100$	$\frac{MAEE}{NÁB + AST} \times 100$	8,38	8,66
2	Össztőke jövedelmezősége	%	$\frac{AEE + FK}{ÖF} \times 100$	$\frac{MAEE + FK}{ST + HLK} \times 100$	6,43	7,92
3	A befektetések fedezettsége	%	$\frac{ME + \acute{E}CS}{BE} \times 100$	$\frac{MME + \acute{E}CS}{BE} \times 100$	87,04	87,54

Jelmagyarázat: AEE: Adózás előtti eredmény
BTÉ: Bruttó termelési érték
ÖF: Összes forrás
ST: Saját tőke
ME: Mérleg szerinti eredmény
ÉCS: Értékcsökkenési leírás

MAEE: Módosított adózás előtti eredmény
NÁB: Nettó árbevétel
AST: Aktivált saját teljesítmények
HLK: Hosszú lejáratú kötelezettségek
MME: Módosított mérleg szerinti eredmény
BE: Befektetett eszközök

ként funkcionáló forrástételekhez – saját tőke és hosszú lejáratú kötelezettségek – tartoznak. Az teljesen más kérdés, hogy az adott vállalat finanszírozási stratégiája hogyan alakul. Ezzel összefüggésben célszerű lenne a 8. táblázatban szereplő mutatók számítása. Úgy ítéljük meg, hogy e mutatók jobban kifejezik a vállalatok teljesítménymutatói között fennálló ok-okozati összefüggéseket.

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

A Közös Agrárpolitika (KAP) stratégiai céljainak megfogalmazása és azok teljesülésének minősítése nem nélkülözheti az ágazat kibocsátásának számbavételét, a különböző teljesítménymutatók és azok alapján számított további hatékonysági és jövedelmezőségi mutatók számítását sem. Ezek képezik adatbázisát a kapcsolódó elemzéseknek, melyek alapján igazolható vagy adott esetben elvethető a kitűzött célok megvalósulása. Fontos kérdésként fogalmazható meg, hogy a rendelkezésre álló adatbázis mennyire tekinthető reprezentatívnak, milyen mértékben képes kezelni az ágazati sajátosságokat. A számbavételhez rendelkezésre állnak azok az algoritmusok, amelyek kezelik az ágazati sajátosságokat.

Az AKI által koordinált FADN-adatbázis alapvetően a számvitel rendszerére épül. A kapott eredmények alapján megállapítható, hogy a számvitel jelenlegi rendszere alkalmas arra, hogy az általa szolgáltatott adatok alapján a számbavétel elvégezhető legyen. Megállapítható, hogy a számvitel nem írja, nem is írhatja felül a közgazdasági összefüggéseket. Az más kérdés, hogy a számvitel a gazdaságilag realizált eredményt mutatja ki, továbbá hogy a halmozódást nem engedi meg. Ebből adódik, hogy csak a számvitel adatbázisán a kibocsátás számbavételénél nem lehet az újrafelhasználásra kerülő termékek számszerűsítését elvégezni. Az is megállapítható, hogy az FADN adatbázisára épülő AKI által követett gyakorlat vállalati szinten a bruttó termelési érték alapján számítja a bruttó hozzáadott értéket. Ezért ez az érték nem csak a vállalat által – az adott évben – előállított hozzáadott értéket tartalmazza. Ugyanakkor ez az érték az egyes tartalmi elemek ismeretében természetesen meghatározható, számítható. A különböző teljesítménymutatók alapján számított egyes hatékonysági és jövedelmezőségi mutatók – a nem megfelelő algoritmusok alkalmazása miatt – korrekcióra szorulnak. Az ösztőkearányos

8. táblázat

Értékszámításra alapuló javasolt teljesítménymutatók vállalati szinten

Sorszám	Megnevezés	Mértékegység	Algoritmus	Érték (társas gazdaságok)
1	Befektetett eszközök fedezettsége I.	%	$\frac{ST}{BE} \times 100$	74,95
2	Befektetett eszközök fedezettsége II.	%	$\frac{ST + HLK}{BE} \times 100$	155,6
3	Folyó termelőfelhasználás aránya	%	$\frac{FTF}{NÁB + AST}$	81,24
4	Egy Ft folyó termelőfelhasználásra jutó GO	Ft	$\frac{NÁB + AST}{FTF}$	1,23
5	Bruttó hozzáadott érték aránya	%	$\frac{NÁB + AST}{FTF}$	18,66

jövedelmezőség mutatója olyan tételeket is magában foglal, amelyek nem tőkeként funkcionálnak. A beszámolási időszak értékszemléleten alapuló mutatói, például a *folyó termelőfelhasználás aránya, egy Ft folyó termelőfelhasználásra jutó GO, a bruttó hozzáadott érték aránya* – vállalati

és ágazati szinten egyaránt – alkalmasak összehasonlító elemzésekre a hatékonyság, versenyképesség stb. kapcsolódó kérdéseinek vizsgálatához is. Úgy ítéljük meg, hogy a kapott eredmények számos kapcsolódó kérdést illetően további kutatómunka szükségességét támasztják alá.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) AKI (2015): *Tesztüzemi kérdőív_2015 (1) pdf*. <https://www.aki.gov.hu/publikaciok/publikacio/a:2/A+teszt+uzemi+rendszer+adatszerkezete> [2017.03.02.] – (2) AKI FADN (2015) <https://www.aki.gov.hu/alkalmazasok/menu/w:teszt%C3%BCzem> [2017.03.02.] – (3) A Bizottság 834/2014/EU végrehajtási rendelete (2014. július 22.) a közös agrárpolitika közös monitoring- és értékelési keretének alkalmazására vonatkozó szabályok megállapításáról. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 230/1, 2014.8.1. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0834&from=HU> – (4) Céginformációs és az Elektronikus Cégeljárásban Közreműködő Szolgálat honlapja. <http://ceginformacioszolgalat.kormany.hu/ingyenes-ceginformacio> [2017.03.02.] – (5) CHIKÁN A. (2005): *Vállalatgazdaságtan*. Budapest, Aula Kiadó – (6) CSAKI Cs. (1982): *Mezőgazdasági rendszerek tervezése és prognosztizálása*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest – (7) CSAKI Cs. – JÁMBOR A. (2013): A világ mezőgazdasági és élelmiszeri helyzete, kihívásai. pp. 9–26. In Kiss J.: *Az élelmiszerbiztonság világgazdasági dimenziói*. MTA KRTK Világgazdasági Intézet, Budapest – (8) DOBOS K. (1965): A gazdaságosság és jövedelmezőség. pp. 26–35. In DOBOS K. – JANKÓ J. – TÓTH M. – VÁGSELYEI I.: *Mezőgazdasági üzemtan*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest – (9) Az Európa Parlament és a Tanács 138/2004/EK Rendelete (2003. december 5.) a közösségi mezőgazdasági számlarendszerről. I. melléklet, Mezőgazdasági számlarendszer (EAAA). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2004.2.5. – (10) Az Európa Parlament és a Tanács 549/2013/EU Rendelete (2013. május 21.) az Európai Unió-beli nemzeti és regionális számlák európai rendszeréről. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2013.6.26. – (11) HANTOS K. (2007): A mezőgazdasági jövedelmek az Európai Unió tagállamaiban. *Gazdálkodás*, 51 (2) 10–16. – (12) HARANGI RÁKOS M. – SZABÓ G. – POPP J. (2013): Az egyéni és társas gazdaságok gazdasági szerepének főbb jellemzői a magyar mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 57 (6) 532–542. – (13) HUSZTI E. (1996): *Banktan*. Tas Kiadó, Budapest – (14) HÜTTL A. (1994): A magyar nemzeti számlák új adatforrásai és módszerei. *Statistikai Szemle*, 72 (6) 469–480. – (15) HVG (2015): 2. sz. melléklet a 2000. évi törvényhez. Az eredménykimutatás előírt tagolása (összköltség eljárással). – (16) JÁMBOR A. (2014): Tíz évvel a csatlakozás után: az új tagországok agrárteljesítményei. *Gazdálkodás*, 58 (6) 508–519. – (17) KAPRONCZAI I. (2007): *Információs rendszerek a közös agrárpolitika szolgálatában*. Szaktudás Kiadó Ház Zrt., Budapest – (18) KOESTER, U. – LOX, J. P. (2016): KAP-reform – az EU közvetlen kifizetésekre kidolgozott új módszertanának értékelése. *Gazdálkodás*, 60 (6) 474–484. – (19) KSH (2002): A nemzeti számlák európai rendszere (ESA 1995). *Nemzetközi statisztikai dokumentumok* 5. – (20) KSH (2005): Kereskedelmi satellitszámlák. *Nemzetközi Statisztikai Dokumentumok* 18. – (21) KSH (2013): *Mezőgazdasági számlarendszer*. <http://www.ksh.hu/docs/hun/modszgyors/mszmodsz12.html> [2016.04.27.] – (22) KSH-OECD (1998): *Magyarország Nemzeti Számlái, adatforrások, módszerek és számítások*. KSH, Budapest, 148. – (23) LÁMFALUSI I. (2007): A mezőgazdasági jövedelmek stabilitása. *Gazdálkodás*, 51 (3) 15–31. – (24) *Magyarország – Vidékfejlesztési program (2014–2020)*. http://ivsz.hu/wp-content/uploads/2015/07/Programme_Commission-Decision_2014HU06RDNP001_1_1_hu.pdf [2016.10.11.] – (25) MAROSÁN GY. (2016): *Szolgáltatás-menedzsment*. 1. előadás. <http://www.marosan.hu/oktat/szolgan/> [2017.01.30.] – (26) *MSZR kézikönyv*: <http://miau.gau.hu/spelgr/kezik/kezial5.html> [2016.04.27.] – (27) MURAI B. (2011): Az éves GDP-számítások keretrendszere. *Statisztikai Szemle*, 89 (6) 610–623. – (28) NAGY A. – NÁBRÁDI A. (2011): Üzleti kalkulációs alapfogalmak. pp. 69–80. In Nagy A. – Nábrádi A. (szerk.): *Farmgazdálkodás*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest – (29) PUPPOS T. (2011): *Forgótöke-gazdálkodás*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest – (30) RITZLNÉ KAZIMIR I. (2013): Az egyéni vállalkozók hozzáadott értékének számítása. *Statisz-*

tikai Szemle, 91 (7) 692–717. – (31) SAMUELSON, P. A. – NORDHAUS, W. D. (1987): *Közgazdaságtan*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest – (32) SZILÁGYI GY. (1985): Sir Richard Stone. Az 1984. évi közgazdasági Nobel-díjas. *Statisztikai Szemle*, 63 (1) 90–91. – (33) TAKÁCSNÉ GYÖRGY K. – TAKÁCS I. (2016): A magyar mezőgazdaság versenyképessége a hatékonyságváltozások tükrében. *Gazdálkodás*, 60 (1) 31–50. – (34) VÁGÓ SZ. – KINCSES Á. – VARGA É. (2012): A mezőgazdasági számlarendszer módszertani jellemzői, a mezőgazdaság eredményességének nemzetközi összehasonlítása. *Statisztikai Szemle*, 90 (7–8) 652–676.

A mezőgazdasági vállalkozások növekedési lehetőségei pénzügyi nézőpontból

SZALKA ÉVA – KATITS ETELKA

Kulcsszavak: pénzügyi elemzés, növekedési ráták, operatív finanszírozási igény, értékgenerátorok.

JEL-kód: Q14.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A tanulmány az 1992–2014 közötti időszak beszámolási kötelezettséggel lezárt üzleti éveinek mérleg- és eredménykimutatás-adatait felhasználva vizsgálja az árbevétel alapján készült top 5000 magyar vállalkozás közül a magyar és a külföldi többségi tulajdonú mezőgazdasági vállalkozásokat felölelő ágazat növekedési lehetőségeit. Az elemzés tárgya a vállalati növekedés mérésének extern és direkt módja. A következő kérdések állnak a vizsgálat fókuszában:

1. Hogyan változtak a belső, a fenntartható és az önfinanszírozható növekedési ráták az üzleti forgalmi adatok ismeretében?

2. Milyen tényezők és hogyan befolyásolták az említett növekedési ráták alakulását?

3. Operatív vs. stratégiai finanszírozás. Melyek az operatív finanszírozási igény építőkövei? A tulajdonosok finanszírozási intézkedései és kockázatvállalása.

A rendelkezésünkre álló adatbázis elemzésével a következő eredményeket kaptuk:

A vizsgált mezőgazdasági vállalkozásokat felölelő ágazat

- alacsony belső növekedési rátát (IGR) ért el;
- a fenntartható (SGR) és az önfinanszírozható (SFGR) növekedési rátái alacsonyabbak, mint az eredménykimutatásból számított értékesítési árbevétel növekedési rátái;
- növekedése és az azt finanszírozni képes megtérülési ráták között nincsen összhang;
- finanszírozási idejének jelentős nagysága a likvid forrásigényt jelzi a működés finanszírozásához;
- a profit- és cash-alapú fedezeti árbevétel közel azonos vagy még meg is haladja az eredménykimutatásban közölt árbevétel nagyságát;
- jövedelmezőségi-hatékonysági kritériuma nem érvényesül, vagyis alacsony mértékű a működési jövedelmezőség, az eszközhatékonyság és a termelékenység;
- értékteremtő tényezői relatíve alacsony tulajdonosi érték (SV) növekedést tesznek lehetővé.

A kapott eredmények támogathatják a vállalati életszakaszok pénzügyi szemléletű stratégiájának és taktikájának formálását.

A TÉMA FELVEZETÉSE ÉS AKTUALITÁSA A MEZŐGAZDASÁGI VÁLLALKOZÁSOKNÁL

Egy vállalat növekedése többféle módon értelmezhető. Vállalati növekedésről beszélünk akkor, ha méretben történik a növekedés, ha a vállalati képességek javulnak, ha azok a szervezeti jellemzők kedvezőbbé válnak, amelyek versenyelőnyöket is biztosítanak. A vállalati növekedés fogalmát több szerző is közölte: *Penrose (1960:197)*,

Adizes (1992:19), *Black et al. (1999:75)*, *Csapó (2009:36)*, *Vajda (1997:91)*, *Havas (1997:1)*, *Kőhegyi (2001:323)* és *Katits (2007:183)*. A vállalati növekedés szakaszolásában jelentős eltérések figyelhetők meg a vizsgált modellek között (1. táblázat). Az említett 10 modell közül *Timmons (1990)*, *Hisrich és Peters (1991)*, *Kocziszky (1994)* és *Szerb (2000)* elméletében a növekedés értelmezése, szakaszolása (korai növekedés, késői növekedés) hasonló, csak elnevezésük különböző. *Adizesnél (1992)* jóval

I. táblázat

A vállalati növekedés szakaszolása a szerzői vélekedések tükrében

Hazai modellek	
Jávor (1993)	Kiemelten foglalkozik a növekedés révén felmerülő szervezeti problémákkal. Szakaszok: Lassú növekedés; Kiugrás előkészítése; Akkumuláció; Válságjelenségek*; Konszolidáció*; Szakmai diverzifikáció**; Tőkediverzifikáció**; Szervezeti hálózatépítés**; Politikai hálózatépítés**
Kocziszky (1994)	A vállalati életgörbe alakja „... nem fátum; alakítható, befolyásolható...” (Kocziszky, 1994:16); Szakaszok: Növekedés; Differenciálódás
Szerb (2000)	Az egyik szakaszból a másikba tovább lehet lépni, de lehetséges a visszafejlődés és a stabilizáció is. Szakaszok: Kezdeti növekedés; Expanzió
Szirmai (2002)	A kisvállalkozásokra koncentrál, „... a konkrét vállalkozások szintjén vizsgálódva azt találjuk, hogy nem néhány, hanem nagyon sokféle fejlődési szakasz követi egymást” (Szirmai, 2002:6). Vizsgálatainak lényeges területe a „lövődék röppálya versus spirális pálya”-ként megfogalmazott kérdéskör a vállalati életútra vonatkozóan. Hazai empirikus vizsgálatai alapján megkérdőjelezi a vállalatok „lövődék röppálya” ívű fejlődését. Véleménye szerint a hazai kisvállalkozásoknál gyakori a spirális, felfelé haladó vonallal leírható fejlődés, vagyis a vállalatok a problémák, a krízishelyzetek megoldása után újra szárnyalni kezdenek. ¹
Katits (2002, 2010)	A növekedés behatárolása a vállalkozások finanszírozási és működtetési paramétereire alapján.***
Salamonné (2006a, 2006b)	Adizes és Greiner növekedési modelljét szintetizálva létrehoz a kkv-kre vonatkozó irányítási modellt. Szakaszok: Kreativitás; Irányítás; Delegálás
Külföldi modellek	
Timmons (1990)	A szakaszokat időtartamhoz köti: Korai növekedés (4–10 év); Érettség (11–15 év)
Hisrich és Peters (1991)	A termékelétegörbe szakaszolást követi. Ugyanaz, mint Timmons
Adizes (1992)	A vállalat életútja az élő organizmusok életútja. Szakaszok: Fiatalos mozgékony-ság; Serdülőkor; Legszebb férfikor
Greiner (1972, 1998)	A szakaszolásnál utal a növekedés módjára is. Az egyes szakaszok az evolúcióval (töretlen fejlődéssel) kezdődnek, majd pedig egy revolúciós időszakkal (vezetési, autonómia-, ellenőrzési stb. krízissel) fejeződnek be. Szakaszok: Növekedés kreativitás révén; Növekedés irányítás révén; Növekedés delegálás révén; Növekedés koordináció révén

Megjegyzés: * Ezek a szakaszok a növekedési szakaszt megtörik. ** Ezek a szakaszok további növekedési lehetőségeket rejtenek.

*** A tőke kivonás és az M&A egyaránt választási alternatíva lehet.

Forrás: saját szerkesztés Katits és Zsupanekné Palányi (2015), Katits és Kucséber (2015), valamint Katits és szerzőtársai (2017) alapján

¹ Ezt vallja *Vecsenyi (2003)* és *Jávor (1993)* is.

tágabb a növekedés értelmezése, mert az „udvarlástól” a „legszebb férfikor” lecsengéséig tart. Greiner (1972) „csak” növekedési szakaszokkal foglalkozik, és elmélete – ebben egyetértünk Salamonné Huszty (2006b:228) megítélésével – sok rokon vonást mutat Adizes (1992) modelljével.

Az említett modellek közül Adizes (1992), Kociszky (1994), Szerb (2000) és Katits (2002, 2010) jelezték a válságszakaszt a növekedési szakasz mellett. Katits és Kucséber (2015) külön kiemelik, hogy a tőke kivonás és a fúzió egyaránt választási alternatíva lehet a növekedéstől kezdve a működés megőrzésén át a válsághoz is.

Egy vállalat értékelése s egyúttal működésének elemzése mindig egy adott intervallumra vonatkozik. Ez az elemzés sokrétű lehet, kiterjedhet a vállalkozás működésének gazdaságosságára éppúgy, mint pénzügyi elemzésére. Vállalati növekedést feltételezünk akkor, ha a vállalkozás olyan profitabilis befektetési portfóliókat választ és valósít meg, amelyeknek pozitív tőkeértéke van. A továbbiakban az 1. táblázat szerint javasoljuk a vállalati növekedés

mérőszámainak csoportosítását (Katits – Szalka, 2014).

A vállalkozások mérleg- és eredménykimutatás-adatait, valamint kiegészítő mellékleteit minden üzleti partner elérheti (elektronikus formában: e-beszámoló) és elemezheti. Így a növekedés indikátorai extern és direkt módon meghatározhatók (2. táblázat). A növekedési indikátorok extern összeállításakor például a mérlegből a befektetett eszközök záró- és nyitóállományának nettó változása számszerűsíthető, s ebből csak következtetni lehet a növekedések, a lekötések és a csökkenések (vagy a tőke kivonások) nagyságára. A növekedési indikátorok extern meghatározásához azonban a kiegészítő mellékletben a bruttó érték, a halmozott értékcsökkenési leírás és az üzleti évben elszámolt értékcsökkenési leírás módzatai is nyomon követhetők. A vállalati növekedés extern módon történő elemzésekor akadályokba ütközhetünk akkor, ha célunk a növekedés évközi változásának számszerűsítése, vagy éppen akkor, ha a kvalitatív növekedés elemzését tartjuk szem előtt. Nevezük ezt el az indirekt mó-

2. táblázat

A vállalati növekedés indikátorai

KLASSZIKUS – különösen EXTERN és DIREKT					
MATERIÁLIS					IMMATERIÁLIS
Értékadat		Naturális adat			
Állomány	Eredmény	Input	Termelés, feldolgozás	Output	
Befektetett eszköz; Forgótőke; Saját tőke; Mérlegfőösszeg	Éves forgalom; Mérleg szerinti eredmény; Nettó termelési érték; Cash flow; Részvények tőzsdei árfolyama	Ledolgozott órák; Befektetett eszközök felhasználása; Nyers-, alap-, segéd-, fűtőanyag stb. felhasználása	Termelési kapacitás; Kapacitáskihasználtság; Foglalkoztatottság mértéke	Termelési volumen; Értékesítési volumen	Goodwill; Immateriális javak (találmány, szabadalom, licenc, egyéb szellemi termékek); Szubjektív (szakértői becslésen alapuló) érték
MODERN – különösen INTERN és INDIRECT					
– Értéklánc és értékteremtők, CFROI, ROIC, EVA, SVA, MVA, CVA, FCF, TSR*. – A titkos önfinszírozás vállalati értékelésre gyakorolt hatása. – A láthatatlan vagyon (képességek, versenypozíciók) értékteremtése.					

Megjegyzés: * laabagnes.hu/wp-content/uploads/2007/04/10_ertekoriantalt-teljesitmenymeres.pps

Forrás: Katits (2017), Katits és Szalka (2014)

don történő növekedés mérésének! Tehát ebben az esetben nem elég az e-beszámoló-ról letöltött mérleg- és eredménykimutatás- adatok nyújtotta információ, de a vállalati pénzügyi kontrollingadatokkal is nyomon követhetők a befektetett eszközök könyv szerinti értékének évközi változásai az értékcsökkenési leírással együtt. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a növekedési indikátorok számolása különösen fontos nemcsak a pénzügyi, hanem a stratégiai és a marketing, de a versenyelemzés és a „benchmarking” területek megítéléséhez is (Katits – Szalka, 2014).

A vállalati növekedés realizálásához belső és külső finanszírozási forrás egyaránt szükséges, azonban az ajánlatos forrás-mennyiség csak körültekintő finanszírozási helyzetelemzés során állapítható meg: a rendelkezésre álló belső finanszírozási források ismeretében lehet meghatározni a szükséges külső forrás nagyságát. A vállalati fellendülés és prosperálás szakaszában jelentkező átmeneti tőkehiány egyedüli eszköze a külső tőkefelvétel, mivel a cég belső finanszírozási forrásainak felhalmozódása időben lassúbb a tőkeigény keletkezéséhez képest. Így kiemelten fontos a külső vagy pótlólagos tőkeigény (EFN = *External Funds Needed* vagy AFN = *Additional Funds Needed*) kalkulációjának ismerete. A legegyszerűbb eset az, amikor a rendelésállomány 100%-os kapacitáskihasználást jelent a tőkeszerkezet változat

lanságával, s ekkor a $\frac{A}{S_0} \times \Delta S$ árbevétel-növekményhez szükséges eszközigeny finanszírozását nem teljes mértékben fedezi az $S_1 \times m \times b$ tervezett árbevétel visszatartott profitja, amit a Copland – Weston szerzőpáros (1988) az (1) egyenlet szerint számol:

- A: a vállalat eszközei,
- S_0 : tárgyévi értékesítés árbevétele,
- ΔS : $S_1 - S_0$,
- S_1 : a tervezett árbevétel,

m : nettó profithányad (nettó profit/árbevétel),

b : profitvisszatartási ráta (mérleg szerinti eredmény/adózott eredmény).

1. lehetőség – Teljes kapacitáskihasználás

$$EFN = \frac{Assets}{Sales_0} \times \Delta Sales - Sales_1 \times \frac{Net Profit}{Sales_0} \times \frac{Retained Profit}{Net Profit} = \frac{A}{S_0} \times \Delta S - S_1 \times m \times b \quad (1)$$

Amennyiben a cég egy választott tőkeszerkezet mellett szeretné az árbevétel-növekményhez szükséges eszközigeny finanszírozni, úgy a (2) lesz az EFN nagysága Chandra (2011) szerint:

2. lehetőség – Teljes kapacitáskihasználás és céltőkestruktúra:

$$EFN = \frac{A}{S_0} \times \Delta S - \frac{Dept}{S_0} \times \Delta S - S_1 \times m \times b \quad (2)$$

ahol *Dept*: Hosszú lejáratú kötelezettségek.

Amennyiben a cég egy választott tőkeszerkezet mellett szeretné az árbevétel-növekményhez szükséges eszközigeny finanszírozni, de nem teljesül a 100%-os kapacitáslekötés, akkor a (3) lesz az EFN nagysága Brigham és Ehrhardt (2016) szerint:

3. lehetőség – Nem teljes kapacitáskihasználtság és céltőkestruktúra:

$$S_{Full Capacity} = \frac{S_0}{Percentage of Capacity} \rightarrow$$

$$EFN = \frac{A}{S_0} \times \Delta S - \frac{Dept}{S_0} \times \Delta S - S_1 \times m \times b \quad (3)$$

Ha az EFN kifejezést nullával tesszük egyenlővé, akkor megkapjuk a (4)-ben közölt belső növekedési ráta számításának végső formuláját, illetve az EFN-képlet átalakításával és kiegészítésekkel nyerjük az árbevétel (5)–(6) növekedési rátáit.

A belső növekedésre (IGR = *Internal Growth Rate*) akkor képes a vállalat, ha teljes mértékben külső források igénybevétele nélkül, önfinanszírozó módon éri el, vagyis a finanszírozási források kizárólag a profitvisszatartásból származnak (Chandra, 2011; Parrino et al., 2011).

$$IGR = \frac{\frac{Net\ Profit}{Assets} \times \frac{Retained\ Profit}{Net\ Profit}}{1 - \frac{Net\ Profit}{Assets} \times \frac{Retained\ Profit}{Net\ Profit}} = \frac{ROA \times b}{1 - ROA \times b} \quad (4)$$

A fenntartható növekedés (SGR = *Sustainable Growth Rate*) esetén a vizsgált cég tőkeszerkezete úgy marad változatlan, hogy a társaság nem bocsát ki – nyilvánosan – új, pótlólagos részvényeket. Ez tehát olyan növekedés, amely új saját tőke bevonása nélkül, a hosszú lejáratú kötelezettségek és a sajáttőke-arány megtartása mellett érhető el (*Babcock, 1970; Higgins, 1981; Van Horne – Waczhowicz, 2008; Chandra, 2011*).

$$SGR = \frac{\frac{Net\ Profit}{Equity} \times \frac{Retained\ Profit}{Net\ Profit}}{1 - \frac{Net\ Profit}{Equity} \times \frac{Retained\ Profit}{Net\ Profit}} = \frac{ROE \times b}{1 - ROE \times b} \quad (5)$$

Az önfinanszírozható növekedési ráta (SFGR = *Self-financeable Growth Rate*) operatív módon kigazdálkodott forrásokkal – külső finanszírozás és tőke kivonás nélkül – elérhető vállalati növekedés, miközben képes tartani az adott év készletlekötési (raktározási és megmunkálási) időt, valamint a követelések behajtási idejét (*Churchill – Mullins, 2001; Marks et al., 2009*). Ez a vállalatspecifikus növekedési ráta alapvetően az alábbi 3 tényezőtől függ:

– Az 1. ábra szerint a működési cash ciklus (OCC = *Operating Cash Cycles*) időtartama, ami a készlettartás ideje (DIH = *Days Inventory Held*) és a vevői köve-

telések behajtási ideje (DSO = *Days Sales Outstanding*).

– A forráslekötés időtartama OCC-ként a forgótőke-finanszírozás érdekében.

– A szabadon rendelkezésre álló forrás generálása OCC-ként.

Az éves SFGR (6) számítása az alábbiak szerint történik:

$$SFGR_{OCC} = \frac{\frac{Szabadon\ rendelkezésre\ álló\ forrás}{NSR}}{DIH + DSO} \quad (SFGR\ OCC-ként)$$

$$OCC_n = \frac{365}{OCC} \quad (OCC-k\ száma\ éves\ szinten)$$

$$SFGR_{éves} = (1 + SFGR_{OCC})^{OCC_n} - 1 \quad (6)$$

ahol

SFGR: *Self Financeable Growth Rate*:
Önfinanszírozható növekedési ráta,

NSR: Nettó értékesítési árbevétel,

DIH: *Days Inventory Held*: Készletek forgási ideje+,

DSO: *Days Sales Outstanding*: Vevői követelések behajtási ideje,

OCC: *Operating Cash Cycles*,

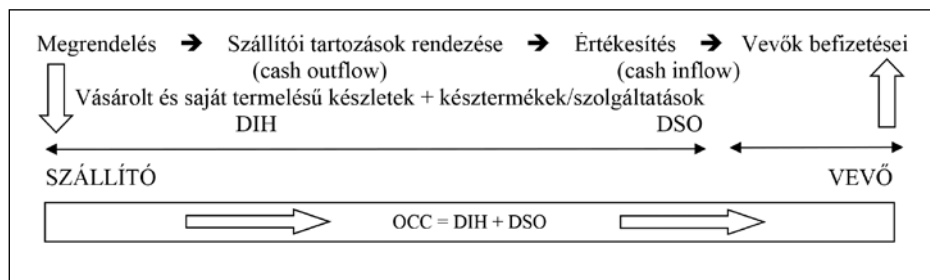
MSZE: mérleg szerinti eredmény.

A VIZSGÁLT ADATBÁZIS ÉS AZ ELEMZÉS MÓDSZERTANA

A vizsgálatainkhoz szükséges adatok a Központi Statisztikai Hivatal 1992–2014 közötti időszakra vonatkozó magyar 5000 vállalati adatbázisában található mezőgazdasági vállalkozások. A TEÁOR 01 (növénytermesztés, állattenyésztés, vadgazdálko-

I. ábra

A működési cash-ciklus tartalma a tevékenység és pénzáram követése alapján

3. táblázat

A vizsgálatba vont vállalkozások méret és tulajdonos szerint történő megoszlása

	Mikro		Kis		Közepes		Nagy	
	hazai	külföldi	hazai	külföldi	hazai	külföldi	hazai	külföldi
1992	18	0	31	2	277	2	289	1
1993	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
1994	19	1	39	3	195	4	114	3
1995	12	1	43	6	196	3	99	3
1996	18	4	38	4	210	5	88	1
1997	16	0	30	2	182	7	70	1
1998	14	4	19	2	153	6	72	1
1999	9	1	22	0	110	8	63	1
2000	8	1	19	4	100	5	50	1
2001	7	3	21	4	122	5	48	1
2002	6	1	16	6	108	6	40	0
2003	7	0	16	3	88	5	35	0
2004	10	2	20	2	88	4	33	0
2005	9	0	18	5	98	5	32	0
2006	4	0	17	2	80	4	30	0
2007	11	0	13	2	77	5	30	0
2008	9	0	14	5	85	3	27	0
2009	6	1	16	8	92	3	26	1
2010	10	1	22	6	93	5	25	0
2011	15	0	29	7	99	4	23	0
2012	15	5	36	10	108	5	25	0
2013	16	2	39	12	109	5	24	0
2014	12	3	31	5	100	6	25	0

Megjegyzés: 1993-ból nincs adat a vállalatok számáról a méretstruktúra szerint.

Forrás: saját szerkesztés KSH (1992–2014) alapján

dás és kapcsolódó szolgáltatások) és 02 (erdőgazdálkodás) kódszámot jelző ágazatba tartozó cégeket vizsgáljuk a 3. táblázatban közölt megoszlás szerint.

A 3. táblázat mutatja a vizsgálatba vont vállalkozások számának és tulajdonosi szerkezetének változását, illetve méretkategóriáit. A KSH adatbázisában az 1–9 főt foglalkoztató vállalkozásokat mikro-, a 10–49 főt foglalkoztatókat kis-, az 50–249 főt közepes vállalkozásnak nevezik, míg a 250 fő feletti létszámot foglalkoztatót tekintik nagyvállalatnak. A mezőgazdasági

vállalkozások több mint 90 százaléka magyar többségi tulajdonosú vállalkozás, és ezek több mint 50 százaléka közepes, közel negyede nagyméretű gazdasági társaság. A külföldi tulajdonban lévő vállalkozások esetében is a közepes és a nagy méret dominál. A magyar tulajdonban lévő vállalkozások száma a vizsgált 22 évben évente átlagosan 5,99%-kal, jelentős mértékben csökkent. A külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások száma viszont növekedett, de ez a növekedés nem kompenzálta a magyar tulajdonú vállalkozá-

sok csökkenését. Az összes mezőgazdasági vállalkozást vizsgálva a 22 év alatt évente átlagosan 5,67%-os csökkenés állapítható meg.

Az adatbázis a vállalkozások főbb mérleg- és éves eredménykimutatás-sorait tartalmazza összegezve, Excel formátumban. Az elemzésünkben egyrészt az ún. hagyományos típusú pénzügyi rátákat, másrészt pedig elsőként a mezőgazdasági vállalkozásokat felölélő szektor növekedési rátáit és értékteremtőit számoljuk és a kapott eredményeket értékeljük. Másképpen fogalmazva: az „ügy növeljük árbevételt, hogy jövedelmezők legyünk és hatékony

forgótőke-gazdálkodást folytatunk a finanszírozási forrás függvényében az értékteremtés céljából” vezérelv érvényesülését fogjuk vizsgálni. Az adatbázisban szereplő adatok felhasználásával a következő pénzügyi mutatószámokat határozzuk meg: jövedelmezőségi ráták, az átlagos profit- és cash-alapú fedezeti árbevétel, hatékonysági ráták, a vállalkozások belső, fenntartható és önfinanszírozható növekedési rátái, a Rappaport-féle értékmozgatók, az effektív és marginális adóráták. Az alkalmazott számítások képletét a 4. táblázat tartalmazza.

4. táblázat

A használt mutatószámok számításának módja

Mutatószám megnevezése	Kiszámítás módja
Fedezeti árbevétel profitalapon	<i>anyagjellegű ráfordítások + személyi jellegű ráfordítások + egyéb ráfordítások + értékcsökkenési leírás</i>
Fedezeti árbevétel cash flow-alapon	<i>anyagjellegű ráfordítások + személyi jellegű ráfordítások + egyéb ráfordítások</i>
Eszközarányos nyereség (ROA)	<i>adózott eredmény/eszközök összesen</i>
Sajáttőke-arányos nyereség (ROE)	<i>adózott eredmény/saját tőke</i>
Profitvisszatartási ráta (m)	<i>mérleg szerinti eredmény/adózott eredmény</i>
Belső növekedési ráta (IGR)	
Fenntartható növekedési ráta (SGR)	
Finanszírozási idő	<i>raktározási idő + gyártási idő + követelések behajtási ideje – szállítói tartozások rendezésének ideje</i>
Működési profithányad	<i>üzemi tevékenység eredménye/értékesítés nettó árbevétele</i>
Befektetett eszközök intenzitási rátája	<i>(tárgyévi befektetett eszközök – előző évi befektetett eszközök)/(tárgyévi ért. nettó árbevétel – előző évi ért. nettó árbevétel)</i>
Forgótőke intenzitási rátája	<i>(tárgyévi forgótőke – előző évi forgótőke)/(tárgyévi ért. nettó árbevétel – előző évi ért. nettó árbevétel)</i>
Effektív adórata %	<i>adófizetési kötelezettség/adózás előtti eredmény</i>
Üzemi tevékenység változása	<i>(tárgyévi üzemi tevékenység eredménye – előző évi üzemi tevékenység eredménye)/előző évi üzemi tevékenység eredménye</i>
Értékesítés nettó árbevétele változása	<i>(tárgyévi értékesítés nettó árbevétel – előző évi értékesítés nettó árbevétel)/előző évi értékesítés nettó árbevétel</i>
Befektetett eszközök változása	<i>(tárgyévi befektetett eszközök – előző évi befektetett eszközök)/előző évi befektetett eszközök</i>
Személyi jellegű ráfordítások változása	<i>(tárgyévi személyi jellegű ráfordítások – előző évi személyi jellegű ráfordítások)/előző évi személyi jellegű ráfordítások</i>

Forrás: saját szerkesztés

A növekedési ráták számítása és befolyásoló tényezőinek alakulása

A növekedési ráták számítása egyaránt segíti az önfinanszírozáson alapuló és a mérleg szerinti adott forrásszerkezet, valamint adott OCC működési cash-ciklus (1. ábra) fenntartásával megvalósuló növekedés pénzügyi tervezését és elemzését.

A 2. ábrán a magyar tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalatok növekedési rátái láthatók. A vállalatok értékesítési árbevételüket elég alacsony, csak néhány százalékos mértékben tudták volna növelni visszatartott profitból, melyet az IGR belső növekedési ráta még viszonylag kedvező, 5% alatti értéke mutat. Mivel az IGR nem éri el az eredménykimutatásban feltüntetett értékesítés nettó árbevételének (NSR = *Net Sales Revenue*) fekete színnel jelölt növekedési rátáját, ez utóbbit külső finanszírozási forrással valósították meg, amely általában idegen forrást jelent. A külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalatoknál sem kedvezőbb a helyzet (3. ábra). Az IGR értéke a vizsgált időszakban jóval alacsonyabb, mint az NSR növekedési ráta. Sem a hazai,

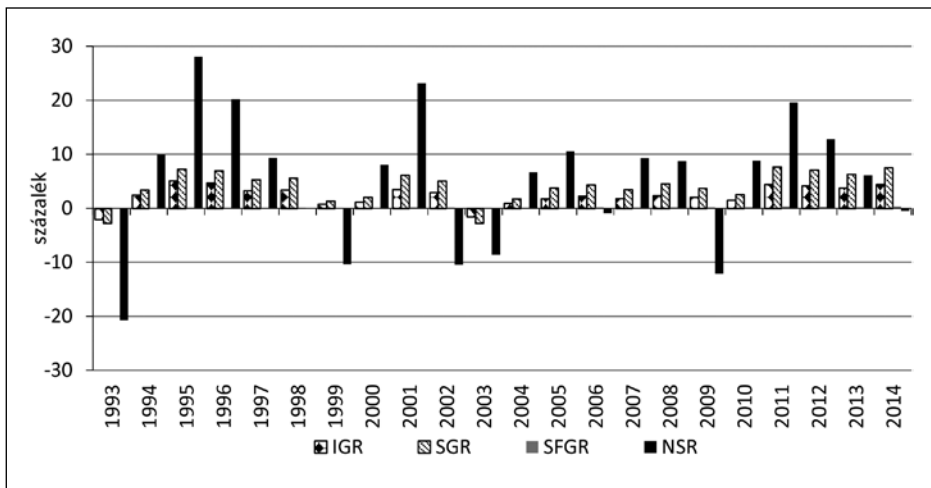
sem a külföldi mezőgazdasági vállalkozások nem realizáltak annyi értékesítési árbevételt, mint amennyi a tárgyévi mérlegük forrásszerkezetének fenntartásához kellett volna. Az értékesítés nettó árbevételének növekedési rátája érdemben meghaladja az SFGR önfinanszírozható növekedési rátát is, amiből arra következtethetünk, hogy az értékesítés nettó árbevétele nem fedezte a forrásoldalon szereplő idegen forrásokat.

A növekedési ráták számítása közvetett módon igazolta, hogy relatíve alacsony az önfinanszírozásra szánt jövedelem (IGR és SFGR) alakulása. A 4. ábra a tiszta jövedelmezőségre utaló profitvisszatartási ráták mint az önfinanszírozás mércéinek alakulását szemlélteti.

A profitvisszatartási rátát a mérleg szerinti eredmény és a nettó profit hányadosával határoztuk meg. A magyar tulajdonban lévő vállalkozások néhány év (1992, 1993, 2003) kivételével az adózott eredményük egy részét vagy teljes egészét visszatartották, azaz nem vagy alacsony mértékű osztalékot fizettek. A külföldi tulajdonban lévő vállalkozások több évben nem fizettek osztalékot, és csak egyetlen évben,

2. ábra

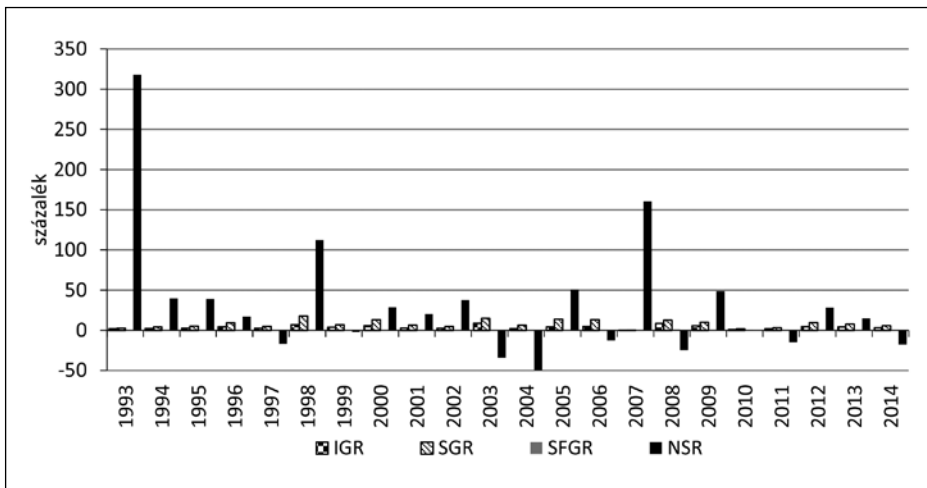
A magyar tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások az eredménykimutatás adataival számított NSR, IGR, SGR és SFGR növekedési rátáinak alakulása

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

3. ábra

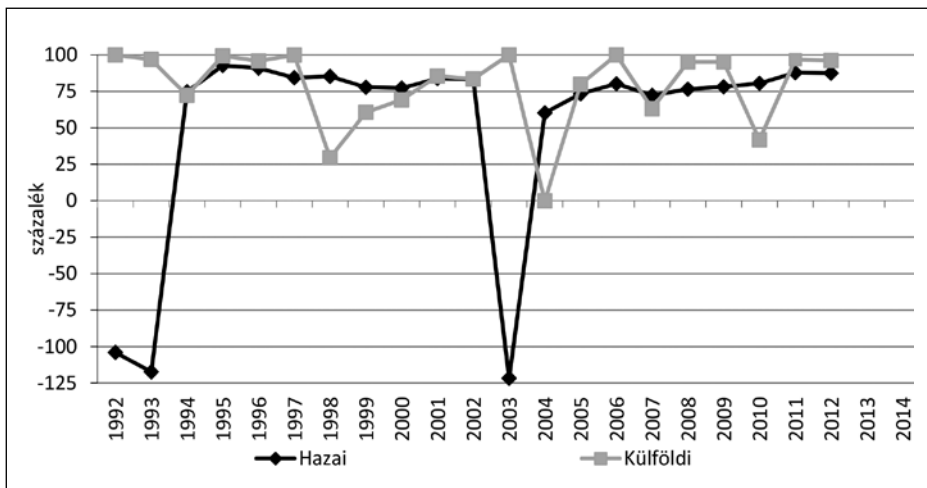
A külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások az eredménykimutatás adataival számított NSR, IGR, SGR és SFGR növekedési rátáinak alakulása

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

4. ábra

A magyar és a külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások profitvisszatartási rátáinak alakulása

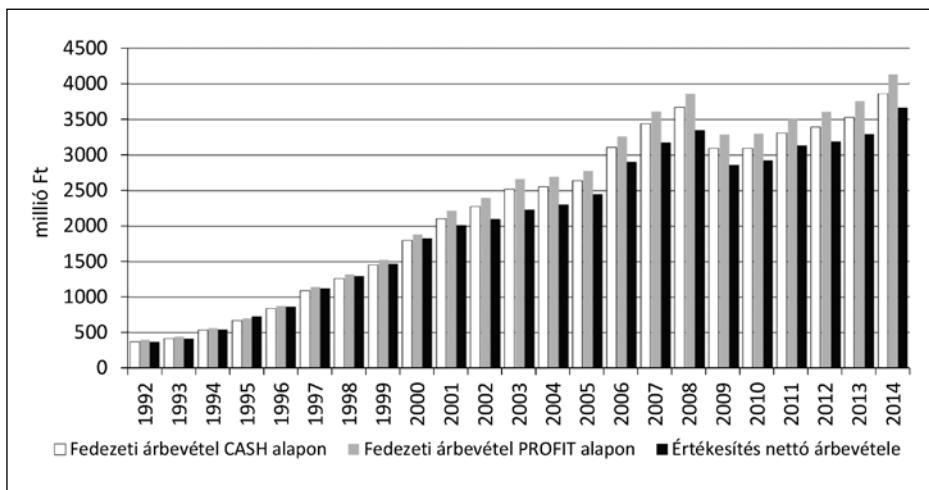

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

2004-ben fizették ki a keletkezett profitot teljes egészében osztalékként. Ez alapján jelentős mértékű belső növekedést lehetett volna elérni, de hiába, ha működésből nem termelődött profit. Megvizsgáltuk ezért a működési jövedelem zérus szintjét

jelentő fedezeti árbevétel alakulását (ha az utóbbi értékesítés nettó árbevételének csak kis részét jelenti, akkor működési jövedelem elérésére van mód). A kapott eredményeket az 5. és 6. ábra szemlélteti. Amennyiben a profitalapú fedezeti ár-

5. ábra
A magyar tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások átlagos profit- és cash-alapú fedezeti árbevételének, valamint az átlagos értékesítés nettó árbevételének alakulása

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

bevétel kisebb, mint az értékesítés nettó árbevétele, akkor a vállalkozás működési profittal zárta az adott üzleti évet. A fordított eset azt jelenti, hogy az adott vállalkozás üzleti forgalma működési veszteséget eredményezett. A magyar tulajdonban lévő vállalkozások esetében (5. ábra) az utóbbi megállapítás áll fenn az 1995. év kivételével. A vizsgált szektor – az 1992. évet kivéve – eredménykimutatásában pozitív az üzleti tevékenység eredménye, vagyis az értékesítésen felül egyéb bevételt realizált (4-7%) és az aktivált saját teljesítmények értéke (6-12%) is növelte az összes bevételt. A külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások esetében 2003-ig az NSR (1997. és 2000. év kivételével) meghaladja a profitalapú fedezeti árbevételt, azonban ezután a vállalkozások üzleti forgalma működési veszteséget eredményezett (6. ábra).

A profit- és cash-alapú fedezeti árbevétel közötti különbség abból adódik, hogy eltekintünk a pénzkirámlással nem járó, tárgyi eszközök után a terv szerint elszámolt értékcsökkenés-leírás nagyságától, s így a működési kiadások teljesítéséhez szükséges

fedezeti pontban levő árbevételt számoljuk. A magyar tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozásoknál sokkal nagyobb az eltérés, mint a külföldi tulajdonban lévőknel, azaz a magyar vállalkozások magasabb tárgyi eszközzel működnek és/vagy jelentős mértékű, pénzkifizetéssel nem járó amortizációt számolnak el.

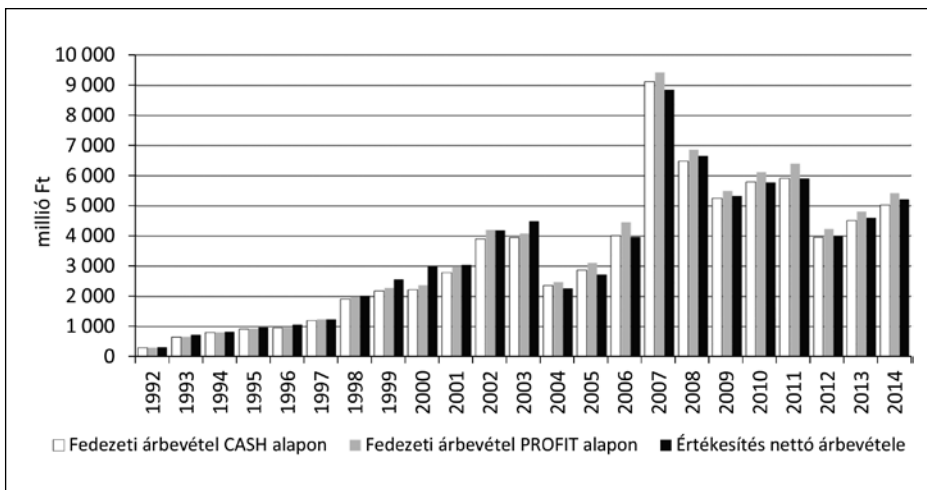
A mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezőségének vizsgálata elsősorban a finanszírozási források belső nagyságára utal, s amennyiben az egy éven belüli forrásszerzéssel egybekötött eszközhatékonyságot szeretnénk vizsgálni, úgy az már átvezet bennünket az operatív finanszírozási igény elemzéséhez.

Az operatív finanszírozási igénynek az alábbi összetevőit, építőköveit különböztetjük meg:

1. a működési cash-ciklus (OCC);
 2. a forgási idő;
 3. „a vevő finanszírozza a szállítót” elv;
 4. a finanszírozási idő;
 5. pozitív és likvid forgótöke;
 6. az időtartam mutatószám;
- + cégkockázati faktorok (értékesítési,

6. ábra

A külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások átlagos profit- és cash-alapú fedezeti árbevételének, valamint az átlagos értékesítés nettó árbevételének alakulása

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

üzleti, likviditási és cégkockázat) (Katits et al., 2014).

Az 1. ábrában már közölt működési cash ciklus az az időperiódus, amelyben a vállalkozás pénzügyi forrásai a (vásárolt és saját termelésű) raktárkészletben és vevői követelésekben. Az OCC idejét a készlettartás idejének (DIH = *Days Inventory Held*) és a vevői követelések behajtási idejének (DSO = *Days Sales Outstanding*) összege adja, amelyeket a mérleg és az eredménykimutatás tételeinek számításával nyerünk (Katits et al., 2014).

A következőkben az 1. ábra tartalmát számokkal alátámasztva elemezzük a vizsgált vállalkozásokat felölölő mezőgazdasági szektort a 7. és 8. ábra alapján.

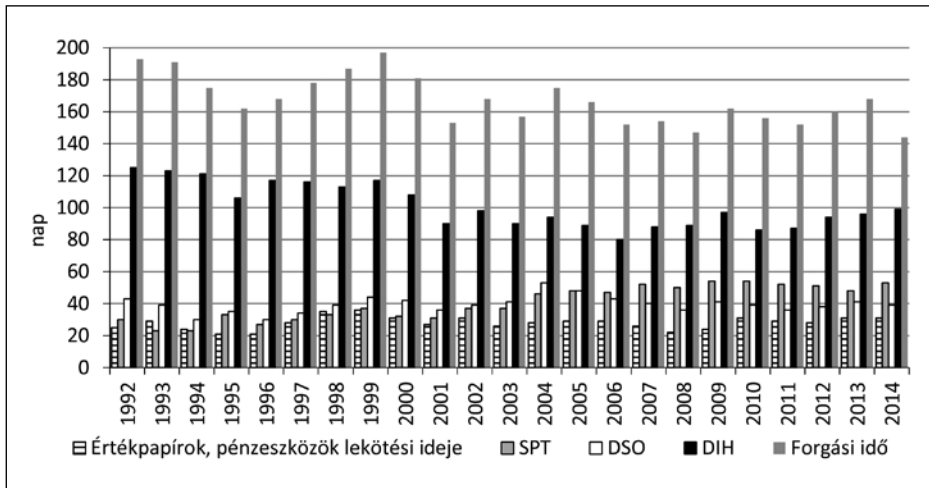
A mezőgazdasági vállalkozások működésének kulcskérdése a folyó termelés és a fejlesztés finanszírozási problémái. Az egyes ágazatokat eltérő hosszúságú, az iparinál azonban általában jelentősen hosszabb termelési ciklusok jellemzik. Ez a vállalkozói tőke, a pénzeszközök tartós lekötését eredményezi (Baranyai – Takács, 2007).

A magyar tulajdonban lévő mezőgazdasági

vállalkozások készletgazdálkodási hatékonysága 2006-ig javult, majd a következő években kismértékben romlott. A vizsgált vállalatoknál magas a DIH-készletlekötési idő, de ez az ágazat sajátossága. Ez alatt azt értjük, hogy a termeléshez egyidejű a saját előállítású és a vásárolt készletek felhasználása, illetve a termelés idényszerűsége miatt bizonyos készleteket csak meghatározott időszakokban használnak fel, például vetőmag, műtrágya, növényvédő szer stb. Ennek ellenére javasoljuk, amennyiben a tevékenység lehetővé teszi, a készletek csökkentését, a készletfelhalmozás visszafogását a logisztikai folyamatok összehangolásával. A külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások esetében változatosan alakul a DIH nagysága, és itt is megfigyelhető enyhe emelkedés, de a készletekben lévő pénz lekötési ideje rövidebb, mint a magyar vállalkozások esetében, azaz kedvezőbb a készletgazdálkodásuk hatékonysága.

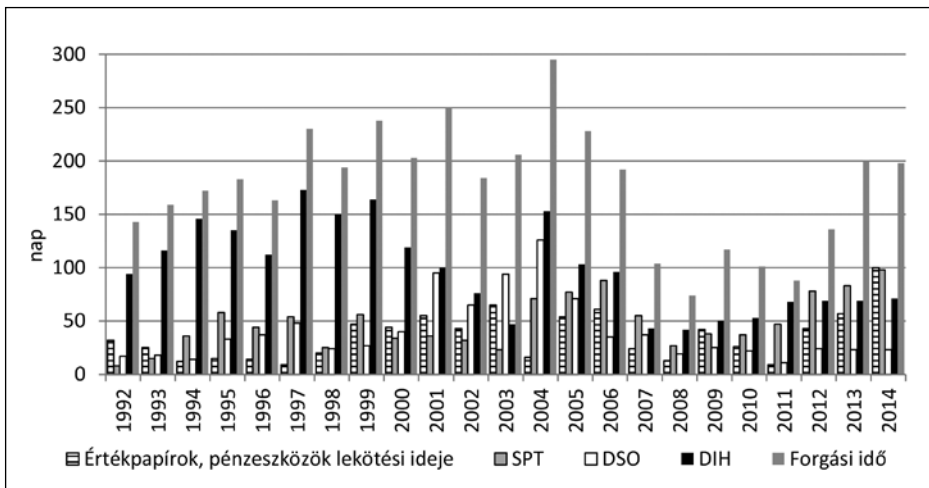
Az OCC nagyságát befolyásolja a készlettartási idő mellett a vevői követelések behajtási ideje is. A magyar tulajdonú vállalkozások esetében a vevők 30–48

7. ábra
A forgási idő és összetevőinek, valamint az SPT nagyságának alakulása a magyar tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozásoknál

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

8. ábra
A forgási idő és összetevőinek, valamint az SPT nagyságának alakulása a külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozásoknál

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

nap alatt egyenlítették ki tartozásukat, míg a külföldi tulajdonban lévő cégek esetében ez az idő 11–126 nap között volt. A külföldi tulajdonban lévő vállalkozások esetében 2007-től a vevők egy hónapon belül kiegyenlítik tartozásukat, a magyar

tulajdonú vállalkozások DSO-értéke azonban egy hónavnál is hosszabb. Az értékpapírok és pénzeszközök lekötési idejének vizsgálata azért fontos, mert megmutatja számunkra azt, hogy a vállalkozások mennyi idő múlva használ(hat)ják fel a likvid

forrást a készletek újrabeszerzésére. Mind a magyar, mind a külföldi tulajdonú vállalkozások esetében ez az idő egy hónap körül ingadozik, ami a mezőgazdasági vállalkozások sajátossága miatt elfogadható. A pénzeszközök tartása fontos a vállalkozások likviditása, pénzügyi mozgástere szempontjából, de a „pénztartás” önmagában nem termel jövedelmet, ezért a vállalkozás érdeke az lenne, hogy a likvid pénzeszközöket minimalizálja.

A forgási idő megmutatja azt, hogy a vállalkozások pénzállománya mennyi ideig van lekötve forgóeszközökben. Minél rövidebb ez az időtartam, annál hatékonyabb a forgóeszköz-gazdálkodás, mivel nem tartják a pénzállományt kihasználatlanul a forgóeszközökben. A magyar tulajdonú mezőgazdasági vállalkozások esetében a forgási idő nagysága elég változatos alakulást mutat, átlagosan 168 nap. A külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások esetében ez magasabb, kivéve a 2008–2012 közötti időszakot. A forgóeszközök hatékonyságának fokozása a pénzáramot növeli, ami felhasználható újabb beszerzésekhez, tehát visszaáramoltatható a jövedelemtermelés folyamatába. Az alacsony hatékonyságú forgóeszköz-hasznosítás többletfinanszírozási igényt támaszt, felesleges kamatterhekkel a cégre, s a befektetett forrásra vetítve alacsonyabb a megtérülési rátája.

A 9. ábra szerint folytatva az elemzést, meg kell vizsgálnunk a szállítói tartozások rendezési idejének (SPT = *Suppliers Payables Time*) alakulását, mert az közvetlenül befolyásolja a nettó forgótőke nagyságát, s így az üzletmenet finanszírozását, de következtetni lehet a vevő-szállító alkupozíciók szintjére is. A magyar tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások átlagosan 28–52 nap között, míg a külföldi tulajdonban lévők 8–88 nap közötti időintervallumban rendezték tartozásukat a szállítók felé. A gazdálkodás szempontjából fontos „a vevő finanszírozza a szállítót” elv betartása, vagyis hogy a vállalkozás meny-

nyire képes kinnlevőségeiből finanszírozni szállítói tartozásait.

Ha a vevőkövetelések növekvő tendenciát mutatnak, akkor nagy problémát jelent a vevők és szállítók közötti finanszírozhatóság romlása, a vevőkkel szemben támasztott követelésekből nem vagy kevésbé lehet a szállítói kötelezettségeket finanszírozni, miközben a követelésekből egyre kisebb valószínűséggel realizálható pénzeszköz (*Baranyi – Pataki, 2002*).

Baranyi és szerzőtársai (2012) kutatásukban megállapították, hogy a társasági adóbevallást készítő agrárvállalkozásoknál a vevők és szállítók tekintetében meglehetősen változatosan alakulnak a finanszírozási lehetőségek. Az agrárszektorban 2005-ben a szállítói kötelezettségek meghaladták a vevői követeléseket, ellenkező irányú változás 2010-ben következett be, s az emelkedő vevői futamidők negatívan hatnak az ágazat likviditására.

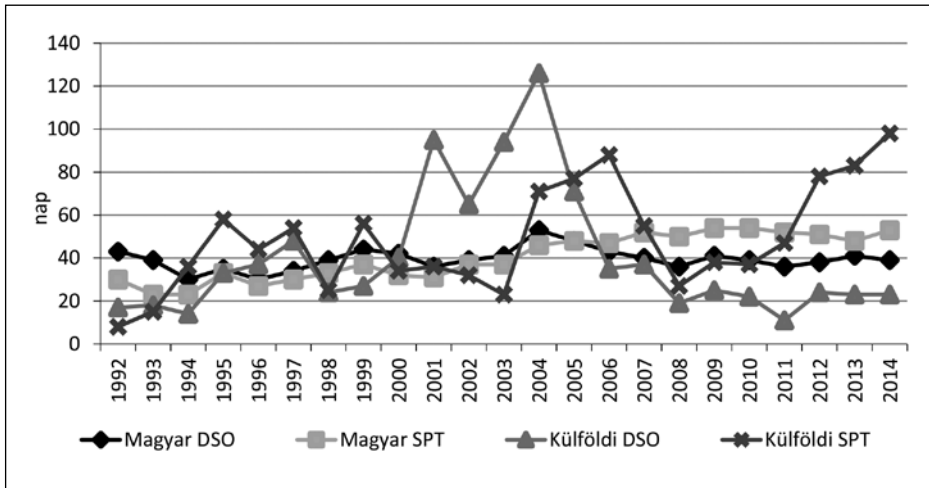
„A vevő finanszírozza a szállítót” elv érvényesülését a 9. ábra szemlélteti. A magyar tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások csak 2006 után tudták finanszírozni a vevői követelésekkel a szállítói tartozásokat. A külföldi tulajdonban lévő vállalkozások esetében 2005-től kezdődően minden évben teljesül „a vevő finanszírozza a szállítót” elv.

A finanszírozási idő (*OCC – SPT*) meghatározása azoknak a napoknak a számát mutatja, ameddig likvid finanszírozási forrás bevonására van szükség (különben fennakadásra számíthat a cég a működésében és a fizetőképességében). A finanszírozási idő negatív előjele azt jelzi, hogy az ágazatnak az adott időszakra elegendő többletforrása van. A finanszírozási idő számításakor nem a vevői követeléseket, hanem az összes követelést vettük figyelembe. A 10. ábra szemlélteti a magyar és a külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások finanszírozási idejének alakulását.

A vizsgált mezőgazdasági vállalkozások nem rendelkeztek a működésből eredően

9. ábra

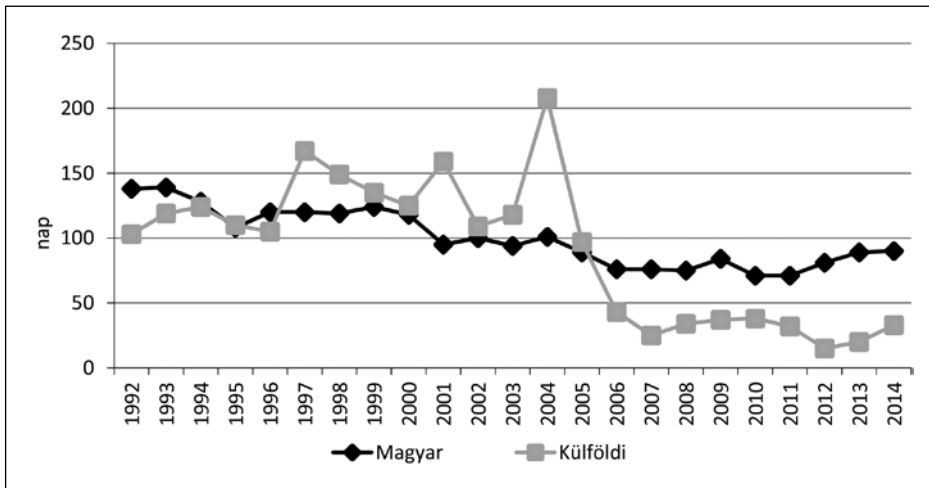
A vevőkövetelések forgási ideje és a szállítói tartozások rendezési ideje a magyar és a külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozásoknál

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

10. ábra

A magyar és a külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások finanszírozási idejének alakulása

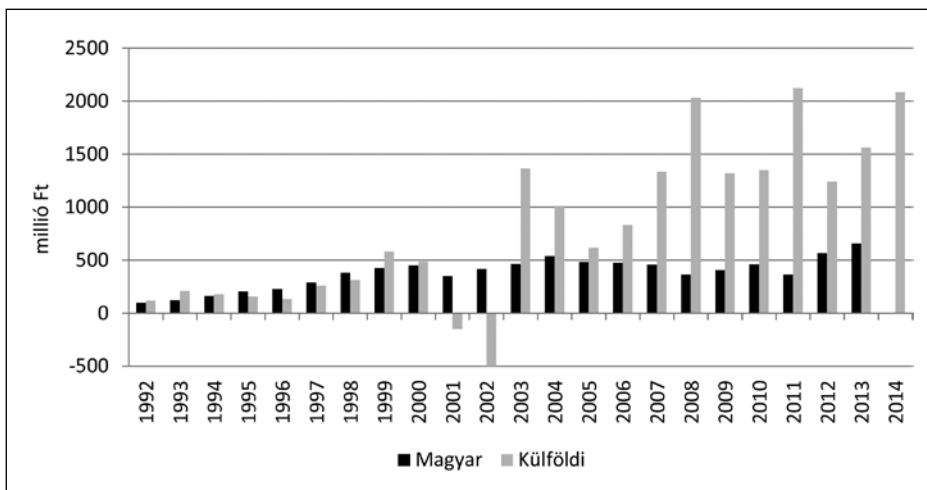
Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

többletfinanszírozási forrással, mert nem kaptunk negatív értéket (10. ábra). A finanszírozási idő pozitív értéke azt jelenti, hogy hiányzik a működés finanszírozásához szükséges likvid forrás. A magyar tulajdonban lévő vállalkozások 2004-ben átlagosan

három hónapnál is hosszabb időtartamra vettek igénybe külső finanszírozási forrást. Azt követően csökkent a finanszírozási idő hossza, de még mindig meghaladta a két hónapot. Ennek egyik oka lehet az ágazat sajátossága, a másik oka pedig az lehet, hogy a

11. ábra

A magyar és a külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások átlagos forgótőkéjének alakulása

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

megtermelt termékek nem az értékesítés folyamatába, hanem raktározásra kerültek. A külföldi tulajdonban lévő vállalkozásoknál 2004-ig hasonló volt a helyzet, de ezután jelentősen csökkent a finanszírozási idő: például 2012-ben 15 napos időtartamra kellett operatív finanszírozási forrásról, vagyis likvid forgótőkéről gondoskodni. A forgótőke átlagos nagyságának alakulását a 11. ábra mutatja.

A pozitív forgótőkeérték azt jelenti, hogy a rövid lejáratú kötelezettségek rendezése után maradt forgóeszköz-növekmény az előző (mérleg szerinti) időponthoz képest. Vajon ez likvid forrásnak tekinthető? Igen a válaszunk akkor, ha a likvid forgóeszközök meghaladják a nem vagy kevésbé likvid forgóeszközök – készletek és követelések – nagyságát. A pozitív forgótőke nem likvid forrás akkor, ha a nehezen értékesíthető készletek és a lassan fizető vevői kör követéseinek nagysága meghaladja a likvid forgóeszközök nagyságát.

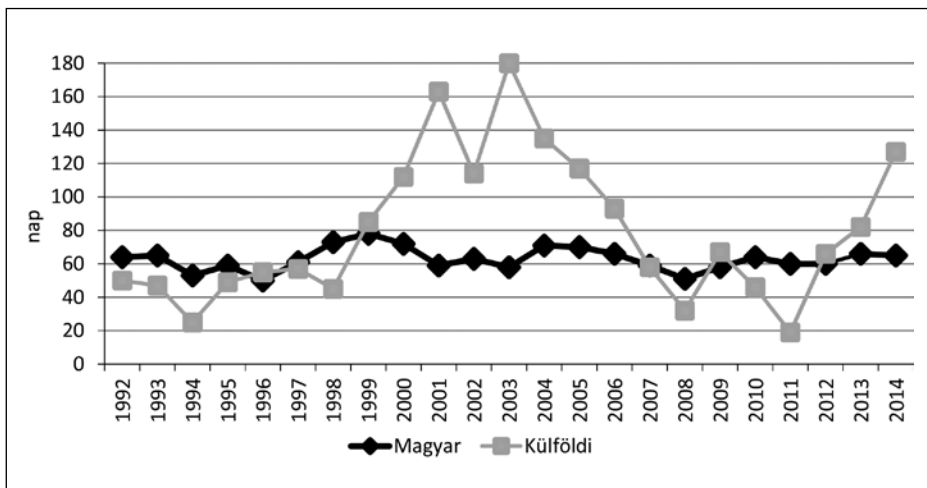
A vizsgált időszakban a magyar tulajdonban lévő vállalkozásoknál minden évben, a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások ese-

tében 2001 és 2002 kivételével szintén pozitív volt a forgótőke értéke. A mezőgazdasági vállalkozásoknak gondoskodniuk kellett a működésük zökkenőmentes finanszírozásáról. Ha ez problémát jelentett, akkor a szektor üzleti és finanszírozási kockázattal szembesült.

A biztonságos működés, a finanszírozási kockázat vizsgálatához szükségesnek tartjuk az időtartam-mutató meghatározását. Ha egy vállalatnak nincsen bevétele, akkor érdemes megvizsgálni, hogy a folyamatban levő megrendelésekből, a pénzeszközökből és a likvid, valamint forgatási célú értékpapírokból mennyi ideig képes még működni. Az időtartam-mutatószám megszerzéséhez a forgóeszközökön belül a vevői követeléseket, az értékpapírokat és a pénzeszközöket összegezzük és elosztjuk az egy napra jutó működési kiadások (anyag jellegű, személyi jellegű és egyéb ráfordítások) nagyságával. Az eredményül kapott érték napokban értelmezett nagyságának megfelelően a cég vagy ágazat a működését finanszírozni képes a likvid eszközei birtokában, még akkor is, ha közben nincsen

12. ábra

**A magyar és a külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások időtartam-
mutatószámainak alakulása**

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

értékesítési árbevétele. Itt érdemes megjegyezni, hogy a vevői követeléseket úgy tekintjük, hogy azokat sikerül realizálni. A 12. ábra szerint ez a magyar tulajdonban lévő vállalkozásoknál 32–46 nap, míg a külföldi tulajdonban lévő cégek esetében 10–120 nap között mozgott, azaz ennyi ideig tudtak volna értékesítési árbevétel nélkül, kizárólag az említett likvid eszközökből működni.

Az operatív gazdálkodás hatékonyságának évről évre kedvező alakulása is hozzájárul a növekedés eredményét jelző tulajdonosi érték növekedéséhez, a következőkben ennek alakulását elemezzük. A piaci helyzeten alapuló üzleti stratégiákból származó értékteremtők (*Value Drivers*) segítik a cégek működési perspektíváinak behatárolását és a tulajdonosi érték ($SV = \text{Shareholder Value}$) számszerűsítését. A tulajdonosi értékszámítás kidolgozója *Alfred Rappaport*, aki 1983-ban elsőként adta közre a következő hét vállalati értékteremtő tényezőt:

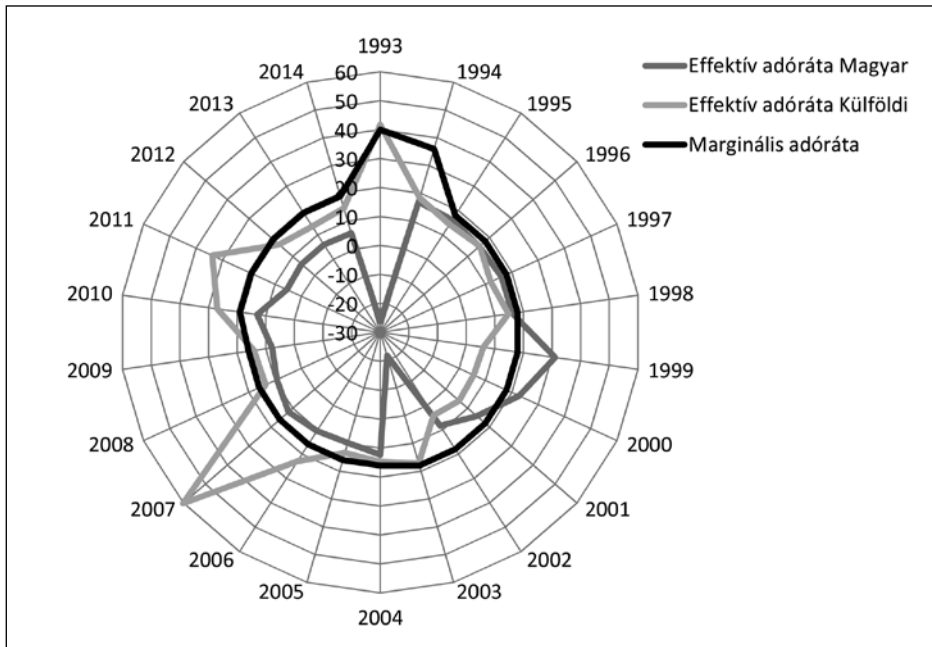
- az értékesítési árbevétel növekedési rátája;

- a ROS (*Return on Sales*) működési profithányaddal mérve;
- az eszközintenzitási ráták az értékesítési árbevétel növekedésére vetítve;
- a tőkeköltés;
- a társasági adórata és
- a stratégiai tervezési időhorizont (*Katits et al., 2014*).

A tőkeköltés és a stratégiai tervezési időhorizont kivételével az 5. táblázatban és a 13. ábrán közöljük és szemléltetjük az értékteremtő tényezők alakulását a mezőgazdasági vállalkozások esetében, mert ez közelebb visz az értékalkotási folyamat megértéséhez.

Az értékesítési árbevétel szóródási intervalluma nagy mind a magyar, mind a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások esetében, s ennek a következménye a működési profithányad változatos alakulása. Az eszközintenzitási ráták értékei arra utalnak, hogy az adott üzleti évben az értékesítési árbevétel növekménye mekkora befektetett eszköz- és forgótőke-növekményt „generált”, vagyis a pótlólagos befektetésekre, illetve a tőke kivonásra

13. ábra
A magyar és a külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások effektív adórátainak alakulása a marginális adóráta ismeretében

Megjegyzés a marginális adóráta alakulásához: 2008-ban és 2009-ben 16%, 50 millió forintos adóalapig 10%, 2010-ben a feltétel nélküli 10%-os társasági adókulcs a második fél évben 250 millió forint adóalapig, felette 19%, a 2011. és 2012. évben 500 millió forintos társasági adóalapig 10%, felette 19%.

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

A magyar és a külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági

Magyar	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
NSR növ. ráta	-20,7	10,0	28,1	20,2	9,3	0,0	-10,4	8,0	23,1	-10,5
Működési profithányad	3,8	7,2	9,1	7,9	7,0	7,6	3,8	4,3	6,3	5,2
Befektetett eszk. intenzitási rátája	-63,6	-157,3	-0,3	18,1	49,5	353,5	27,2	1,1	53,8	-14,7
Forgótőke intenzitási rátája	-14,5	34,3	21,4	18,9	17,1	31 922	32,6	-29,2	-13,7	-2,3
Külföldi	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
NSR növ. ráta	317,8	39,6	38,9	17,2	-16,6	112,2	-2,2	28,8	20,2	37,6
Működési profithányad	8,4	7,1	7,5	7,7	8,2	10,0	16,0	14,4	10,4	10,4
Befektetett eszk. intenzitási rátája	65	39,3	77,2	-77,0	-109,4	79,0	-965,0	83,2	391,0	98,6
Forgótőke intenzitási rátája	26,7	2,1	1,9	-7,3	-29,4	10,9	-303,0	-6,2	-109,4	-30,8

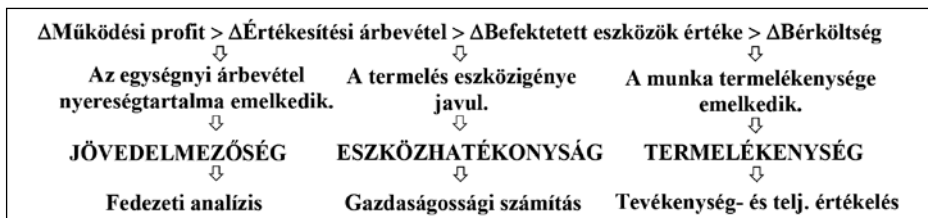
Forrás: Katits és Szalka (2015b), saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

lehet következtetni. A negatív értékeket az értékesítési árbevétel és a befektetések visszaesésével magyarázhatjuk.

A 13. ábrán fekete színnel jelöltük az érvényes marginális társasági adórátákat. A mezőgazdasági vállalkozások effektív tár-

sasági adórátái több esetben meghaladták a marginális társasági adórátákat.

A növekedési ráták számítása mellett felhívjuk a figyelmet az alábbi jövedelmzőségi-hatékonysági követelmény fenntartására:

Amennyiben a működési profit növekedése meghaladja az értékesítési árbevétel növekedését, úgy a termékek/szolgáltatások fajlagos nyereség- és fedezettartalma egyaránt emelkedik. Ha emelkednek a befektetések, de ezt a növekedést meghaladja a forgalom növekedése, akkor a befektetett eszközök árbevétel-generáló képessége is emelkedik, ami az eszközhatékonyság kedvező alakulását jelenti. Ha pedig a bérbérlés növekedése kisebb mértékű az említett három érték nö-

vekedésénél, akkor a munka termelékenysége fokozódik (Katits – Szalka, 2015b).

A fenti reláció, mint az a 14–15. ábrán látható, néhány évtől eltételezve (pl.: 1993, 2001, 2011) nem teljesült, így a termékek/szolgáltatások fedezettartalma alacsony volt, a befektetések csekély mértékben növelték a forgalmat és a bérbérlés emelkedését sem haladták meg jelentősen a befektetések és a forgalom változásai.

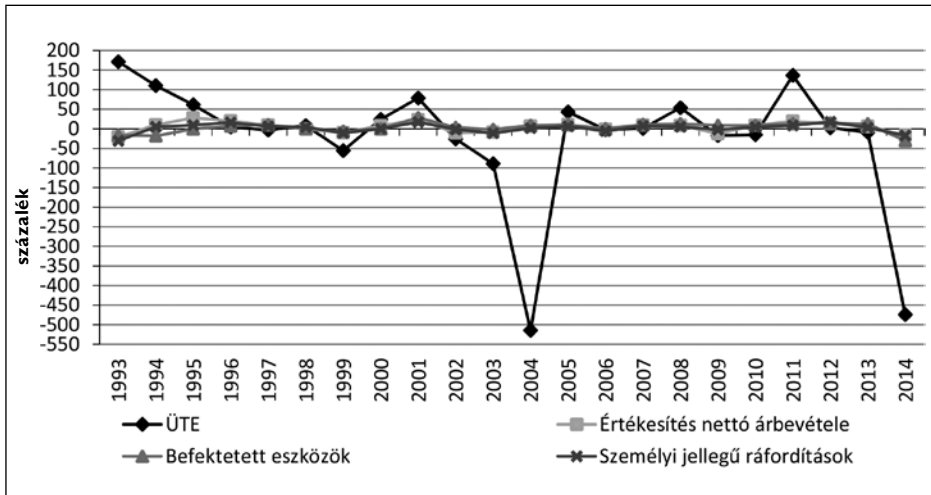
vállalkozások Rappaport-féle értékteremtőinek alakulása

5. táblázat

(M. e.: százalék)

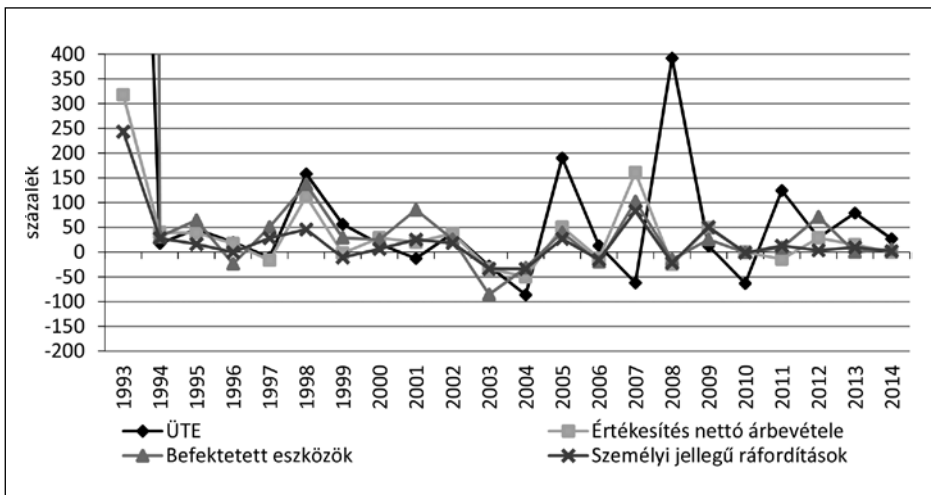
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	-8,6	6,7	10,5	-0,9	9,3	8,7	-12,1	8,8	19,6	12,8	6,1	-0,5
	0,6	3,6	4,6	4,6	4,2	5,9	5,6	4,4	8,6	7,8	6,7	8,6
	10,5	75,8	56,9	-31,5	68,1	87,4	-45,3	75,5	50,5	84	151,8	248,4
	9,3	62	-15,2	368,6	-5,2	-31,6	-13,4	33,3	26,7	19,2	57,5	154,6
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	-34,1	-49,7	50,5	-12,5	160,4	-24,8	48,7	0,1	-14,7	28,5	15,0	-3,9
	11,4	3,1	6,0	7,7	1,1	7,3	5,6	2,0	5,4	5,4	8,4	9,5
	328,1	18,2	30,1	56,3	20,8	15,3	15,0	-389,9	-14,6	76,1	0,7	84,3
	-93,9	15,9	-21,0	34,6	11,4	-31,7	13,0	-2 670	-49,8	13,7	53,5	17,3

14. ábra
Magyar tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezőségi-hatékonyági követelményének teljesülése

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1992–2014) alapján

15. ábra
Külföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezőségi-hatékonyági követelményének teljesülése

Forrás: saját számításon alapuló szerkesztés a KSH (1993–2014) alapján

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) ADIZES, I. (1992): *Vállalatok életciklusai*. HGV Rt., Budapest – (2) BABCOCK, G. C. (1970): The Concept of Sustainable Growth. *Financial Analysts Journal*, 26 (3) 108–114. – (3) BARANYI A. – PATAKI L. (2002): Agrár-vállalkozások finanszírozása Heves megyében. *Gazdálkodás*, XLVI (4. sz. különdíj) 17–26. – (4) BARANYI A. – CSERNÁK J. – PATAKI L. – SZÉLES ZS. (2012): A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI VÁLLALKOZÁSOK VAGYONI, PÉNZÜGYI HELYZETÉNEK ELEMZÉSE, ÖSSZEHASONLÍTÁSA AZ ERDŐGAZDÁLKODÁST FOLYTATÓ VÁLLALKOZÁSOK TELJESÍTMÉNYÉVEL. *Közgazdász Fórum*, XV (105) 53–80. – (5) BARANYAI ZS. – TAKÁCS I. (2007): Position of mechanisation in Hungarian agriculture. *Cereal Research Communications*, 35 (2) 209–212. – (6) BLACK, A. – WRIGHT, P. – BACHMAN, J. E. – DAVIES, J. (1999): *Shareholder Value: az értékközpontú vállalatirányítás*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest – (7) BRIGHAM, E. F. – EHRHARDT, M. C. (2016): *Financial Management: Theory & Practice*. Cengage Learning – (8) CHANDRA, P. (2011): *Financial Management*. New Delhi, Tata McGraw Hill, 117–135. – (9) CHURCHILL, N. C. – MULLINS, J. (2001): How Fast Can Your Company Afford to Grow? *Harvard Business Review*, 79 (5) 135–143. – (10) COPELAND, T. E. – WESTON, J. F. (1988): *Financial Theory and Corporate Policy*. 3rd edition, Reading, MA, Addison-Wesley – (11) CSAPÓ K. (2009): *A gyorsan növekvő kis- és középvállalkozások jellemzői és fejlesztési lehetőségei Magyarországon*. PhD-értekezés (Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani PhD Program). – (12) DAMODARAN, A. (2006): *A befektetések értékelése*. Panem Könyvkiadó, Budapest – (13) GREINER, L. E. (1972): *Evolution and Revolution as Organizations Grow*. <http://www.ils.unc.edu/daniel/131/cc04/Greiner.pdf> [2016.10.12.] – (14) GREINER, L. (1998): Evolution and Revolution as Organisations Grow. *Harvard Business Review*, May–June 65–87. – (15) HAVAS A. (1997): *Túlélés, siker, növekedés, befektetés: újraértelmezési kísérlet a Videoton példáján*. Kézirat. 1997. január – (16) HIGGINS, R. C. (1981): Sustainable Growth under Inflation. *Financial Management*, 10 (4) 36–40. – (17) HISRICH, R. D. – PETERS, R. M. (1991): *Vállalkozás*. Akadémiai Kiadó, Budapest – (18) JÁVOR I. (1993): *A vállalkozások növekedése szervezeti-szociológiai megközelítésben*. MVA Vállalkozáskutatói Füzetek, 4. sz. – (19) KATITS E. (2002): *Pénzügyi döntések a vállalat életciklusában*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest – (20) KATITS E. (2007): *A vállalati gazdálkodás alapjai*. Saldo Kiadó, Budapest – (21) KATITS E. (2010): *A vállalati válság pénzügyi menedzselése*. Saldo Kiadó, Budapest – (22) KATITS E. – KUCSÉBER L. Z. – SZALKA É. (2014): A magyar járműipar növekedési lehetőségeinek pénzügyi elemzése, avagy az extern és a direkt növekedés mérése. 559–582. In SZÉKELY Cs. (szerk.): *Makrogazdasági döntések – hálózati szinergiák*. Konferencia helye, ideje: Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 2014. november 12. – (23) KATITS E. – SZALKA É. (2014): *A magyar TOP 100 növekedési útjai, avagy a 'turnaround' értékvézérelt menedzseléssel*. SZE, KGK, Kautz konferencia, Győr, 2014. június 17. – (24) KATITS E. – SZALKA É. (2015a): *The Investigation of 15 Sector's Growth Potential Between 2008-2013 on the Basis of Annual Accounts of the 500 Greatest Hungarian Companies*. Saarbrücken, Lap Lambert Academic Publishing, 244 p. – (25) KATITS E. – SZALKA É. (2015b): Húsz év számokban – a legnagyobb magyar mezőgazdasági vállalkozások működésének pénzügyi elemzése. *Gazdálkodás*, 59 (4) 315–331. – (26) KATITS E. – KUCSÉBER L. Z. (2015): Az M&A döntések a vállalati életszakaszokban. 231–250. In SZÉKELY Cs. – KULCSÁR L. (szerk.): *Strukturális kihívások – realgazdasági ciklusok: Innovatív lehetőségek a valós és virtuális világokban*. Nemzetközi tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából. Tanulmánykötet. Sopron, 2015. november 12. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó – (27) KATITS E. – ZSUPANEKNÉ PALÁNYI I. (2015): A vállalati növekedés teóriái: áttekintés és értékelés. 50–90. In BÉLYÁZ I. (szerk.): *A vállalati növekedés tapasztalatai az 1993–2012 közötti időszakban*. Akadémiai Kiadó, Budapest – (28) KATITS E. (2017): *Haladó vállalati (életciklus) pénzügyek – Pénzügyek változ(tat)ások idején*. Soproni Egyetem Kiadó – (29) KATITS E. – POGÁTSA Z. – ZSUPANEKNÉ PALÁNYI I. (2017): *A nemzetgazdasági konjunktúraciklusok és vállalati életciklusok – Modellek és bírálatok*. Soproni Egyetem Kiadó – (30) KOCZISZKY GY. (1994): Adalékok a vállalkozások életgörbe elméletéhez. *Vezetéstudomány*, 7 12–20. – (31) KÖHEGYI K. (2001): Növekvő és zsugorodó vállalkozások. *Közgazdasági Szemle*, 48 (4) 320–337. – (32) Központi Statisztikai Hivatal (1992–2012) adatbázis – (33) http://laabagnes.hu/wp-content/uploads/2007/04/10_erterekorientalt-teljesitmenymeres.pps [2016.12.10.] – (34) MARKS, K. H. – ROBBINS, L. E. – FERNADEZ, G. – FUNKHOSER, J. P. – WILLIAMS, D. L. (2009): *Handbook of Financing Growth: Strategies and*

Capital Structure, and M&A Transactions. Hoboken, John Wiley & Sons, 568–645. – (35) PARRINO, R. – MOLES, P. – KIDWELL, D. S. (2011): *Fundamentals of Corporate Finance*. Hoboken, John Wiley&Sons, 755–774. – (36) PENROSE, E. T. (1960): The Growth of the Firm – a Case Study: the Hercules Powder Company. *Business History Review*, 34 (1) 1–23. – (37) RAPPAPORT, A. (1986): *Shareholder Value. The New Standard for Business Performance*. New York, Free Press, 50–69. – (38) SALAMONNÉ HUSZTY A. (2006a): Magyarországi kis- és középvállalkozások életútjának modellezése. *Competitio*, 5 (1) 51–68. – (39) SALAMONNÉ HUSZTY A. (2006b): *Kis- és középvállalatok növekedésének életciklusai*. Általános Vállalkozási Főiskola Tudományos közlemények, 219–234. – (40) SZERB L. (2000): *Kisvállalati gazdaságtan és vállalkozástan*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs – (41) SZIRMAI P. (2002): *Fejlesztési szakaszok és szakaszváltások Magyarországon a kis- és középvállalkozások körében*. Zárótanulmány. BKÁE Kisvállalkozás-Fejlesztési Központ, Budapest – (42) TIMMONS, J. (1990): *New Venture Creation: Entrepreneurship in the 1990s*. Homewood, IL: Irwin – (43) VAJDA Á. (1997): *A kisvállalkozások növekedéséről*. Kézirat. BKE, Budapest, 87–103. – (44) VAN HORNE, J. C. – WACZHOWICZ, J. M. (2008): *Fundamentals of Financial Management*. Pearson Education

A Vajdasági Magyar Közösségek Terület- és Gazdaságfejlesztési Stratégiájának megvalósítási tapasztalatai

KOVÁCS TERÉZ

Kulcsszavak: Prosperitási Alapítvány, kis- és középvállalkozók, mezőgazdasági termelők, határon túli magyarok.

JEL-kód: Q14, R11, R23.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A határon túli magyarok közül először a vajdasági magyarok állítottak össze egy olyan gazdaságfejlesztési stratégiát 2015-ben, amely találkozott a kormánynak azzal a szándékával, hogy a határon túli magyaroknak a szülőföldön való boldogulását a jövőben ne csak kulturális, hanem gazdasági eszközökkel is segítse. Tanulmányomban bemutatom, hogy a 2016–2018 időszakra szóló programot a vajdasági magyarok hogyan valósították meg. A program megvalósulásának félidejénél kiemelhető, hogy pályázni a kettős – magyar és szerb – állampolgárok tudnak, jellemzően mezőgazdasági termelők és kisvállalkozók, akik sikeres pályázás esetében egy-egy alkalommal maximum 2,5 millió magyar forintnak megfelelő dinárhoz jutnak. A pályázás iránt eddig óriási volt az érdeklődés: másfél év alatt közel 7000 pályázatot adtak be és ezeknek 89%-a sikeres volt, esetükben a támogatások átutalása is megtörtént már. Ezzel a támogatással a magyar kormány főként a vajdasági magyarok közép- és alsóközép rétegén segített, amely az ott élőknek az egzisztenciális kérdésen túl azért is nagyon fontos, mert identitásukra is kedvező hatással van: úgy érzik, ők is fontosak az anyaországnak. A program második félidejében változás várható, az eddigi kis összegű támogatások mellett a továbbiakban nagy szerepet kapnak a nagyberuházások és technológiai fejlesztések, amelyeknek meghirdetett célja a munkahelyteremtés és az integrátori pálya kiépítése.¹

BEVEZETÉS

A rendszerváltás utáni magyar kormányok külpolitikájában fontos szerepet kapott a határon túli magyarok kulturális támogatása, azonban a gazdasági támogatások új keletűek. A tanulmány a magyar kormány vajdasági magyaroknak nyújtott gazdaságfejlesztési támogatásának bemutatásáról szól. A gazdaságfejlesztési támogatások is többféleképpen lehetnek – határ-

átkelők nyitása, üzleti hálózatok létesítése, kereskedelmi házak nyitása –, ezen belül e tanulmány csak közvetlenül a kisvállalkozóknak és családi gazdaságoknak nyújtott támogatásról szól. Hozzá kell azonban tenni, hogy nem minden vajdasági magyar részesülhet ebben a támogatásban, csak azok, akik kettős – tehát szerb és magyar – állampolgárok és az állandó lakhelyük a Vajdaságban van. A vajdasági magyaroknak nyújtott gazdaságfejlesztési prog-

¹ A jelen tudományos közleményt a szerző a Pécsi Tudományegyetem alapításának 650. évfordulója emlékének szenteli.

ram elemzése azért fontos, mert ez a fajta program először ebben a térségben indult el és az eddigiek során sikeresen zajlott le, így ennek tapasztalatai segíthetik a többi határon túli nemzetrészeket abban, hogy el tudják indítani és sikerre vinni a saját programjukat.²

A tanulmány megírásához felhasználtam a támogatás igénybevételével összefüggő dokumentumokat, emellett még az első pályázati kiírás előtt, 2016 januárjában részt vettem egy lakossági fórumon, ahol a pályázati lehetőségeket ismertették és ott kötetlen beszélgetést folytattam a program egyik eszmei vezetőjével, valamint készítettem 14 félig strukturált interjút a nyertes pályázókkal, akiknek az elérhetőségét – egy eset kivételével – a központi Prosperitási Alapítvány (továbbiakban Prosperitai) irodájától kaptam meg. Végül több hónapon keresztül folyamatosan kísértem a pályázatot lebonyolító Prosperitai weboldalán megjelent információkat.

Tanulmányomban terjedelmi okokból kifolyólag nem térek ki témám elméleti hátterére, de bemutatom a vajdasági magyar közösséget, majd betekintést nyújtok a *Nagy I. – Takács Z. – Újhelyi Á.* szerkesztésében összeállított A Vajdasági Magyar Közösségek Terület- és Gazdaságfejlesztési Stratégiája (továbbiakban Stratégia) című dokumentumba és a pályázatot lebonyolító Prosperitai Alapítvány (Prosperitai) szerkezeti felépítésébe és a pályázatok lebonyolítási rendjébe. Ismertetem a 2016-ban és 2017 első felében megvalósult három pályázati kört és vizsgálom a támogatások várható hatásait. Végül kitérek a támogatások jövőjére, különös tekintettel arra, hogy

megmarad-e az eddigi irány a pályázatokban, vagy egy új irány kialakulása várható.

A VAJDASÁGI MAGYAROK KÖZÖSSÉGÉNEK BEMUTATÁSA

A Vajdaság nemzetiségi szempontból Európa talán legheterogénebb, legtarkább összetételű területe. A tarka etnikai mozaik a törökök kiűzése után, 1694-től megkezdett újratelepítés révén alakult ki. Először szerbeket mint határőröket, majd katolikus németeket mint földművelőket és később, főleg a 19. században magyarokat is telepítettek a mai Vajdaság területére (*Sebők, 2003; Tátrai et al., 2013*), de zsidók, szlovákok, horvátok, bunyevácok, ruszinok, románok és még sok más nemzet tagjai is települtek a területre.

A trianoni békeszerződés nyomán a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz³ csatolt területen csaknem fél millió magyar élt és ők alkották az új államhoz került 20 551 km² területen élő össznépeség 30%-át (*Romsics, 2001*), ezt megelőzően 1910-ben a mai Vajdaság területén 1,5 millióan éltek, ebből 420 ezren voltak a magyarok (*Sebők, 2003*). A második világháború alatt a szerbek és a zsidók, majd 1944 végén és 1945 elején a magyarok és a németek etnikai tisztogatás áldozatául estek.⁴ A bebörtönzések, üldözések, vagyonekzások kemény időszaka 1953-ig tartott. Az ezután bevezetett és Tito⁵ nevéhez fűződő úgynevezett öngazgatáson alapuló jugoszláv szocializmus fokozatosan külpolitikai és gazdasági téren is pozitív irányba tért el a szovjet típusú szocializmustól, aminek a vajdasági magyarok is haszonélvezői lettek. A két rendszer közötti különbség gazdasá-

² Időközben elindult Kárpátalján, Horvátországban és Szlovéniában is a magyar kormány helyi magyaroknak nyújtott gazdaságfejlesztési támogatása.

³ A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság államként 1918–1929 között állt fenn, majd ezután 1941-ig Jugoszláv Királyság volt. 1945-ben ugyancsak Jugoszlávia néven ismerték el, de államformája már szövetségi köztársaság, és hat köztársaságból és ezek közül Szerbián belül két autonóm tartományból, Koszovóból és Vajdaságból állt.

⁴ Ennek irodalmi feldolgozását lásd: *Cseres (1964, 1991)* és *Matuska (1991)*.

⁵ *Joszip Broz Tito* (1892–1980) az évtizedek során más-más név alatt futó Jugoszláv Kommunista Párt elnöke és az 1945 utáni Jugoszlávia első számú vezetője.

gi téren abban foglalható össze, hogy míg a szovjet típusú rendszerben a magántulajdont eltörölték, addig a jugoszláv rendszer a magántulajdont ugyan jelentősen korlátozta, de nem törölte el. 1953-tól ha valaki főfoglalkozású családi gazda volt, akkor a család egészének engedélyezték, hogy maximum 10 hektár földet birtokoljon és azon magángazdálkodást folytassanak. Mezőgazdasági gépek vásárlására azonban számukra csak 1967-től nyílt lehetőség. Amennyiben a házastársak közül egy fő a gazdaságon kívüli kereső volt, akkor csak 3 hektár földterület birtoklását engedélyezték nekik. Ha valaki a mezőgazdaságon kívül folytatott valamilyen vállalkozást, akkor maximum öt főt foglalkoztathatott. Vagyis a jugoszláv rendszer korlátozottan ugyan, de engedélyezte kisvállalkozások és családi gazdaságok továbbélését a szocializmusban (Kovács, 2012). A helyi magyar közösség tagjai a többségi nemzet tagjaihoz képest nagyobb részarányban maradtak meg a mezőgazdaságnál, vagy éppen kisiparosként dolgoztak. Ugyanakkor állami munkahelyekre, elsősorban vezető beosztásba kisebb arányban kerültek be. Akik bekerültek, azoktól a hatalom teljes politikai azonosulást és feltétlen lojalitást várt el, ami asszimilációs veszélyt hordozott magában (Hódi, 2009; Hajnal – Papp, 2007). A magyarok többsége a falvakban, tanyákon élt (Mirnics, 2003), ennek folytán a szocializmusban önálló parasztok és kisiparosok voltak, ami egyfajta autonómiát tett lehetővé számukra (Kovács, 2010). Legfőbb, máig is ható pozitív oldala ennek a helyzetnek az volt, hogy az emberek tömegéből nem vezett ki a vállalkozó szellem, mert a szocializáció útján ez a tudás átszállt a következő generációkra, aminek pozitív hatása még napjainkban is tapasztalható.⁶

Interjúalanyaim a bemutatkozásukat így kezdték: „Gazdaságunk már több mint egy évszázada apáról fiúra száll.” Egy másik fiatalember, akinek 300, az apjának munka mellett 40 méhcsaládja van, a következőképpen mutatkozott be: „Háromgenerációs méhészcsoport vagyunk. A 85 éves nagyapám még most is 20 méhcsaládot gondoz szorgalmasan, természetesen erejéhez mérten, de azért vagyunk mi ott, hogy a szükséges fizikai erő is meglegyen!” Míg egy hölgy így beszélt a családi vállalkozásukról: „A családi vállalkozást a szüleink alapították azzal a céllal, hogy betöltsenek egy űrt a játékpiacon területén. A nyugdíjba vonulás után mi ketten, gyermekek kaptuk azt a megtisztelő feladatot, hogy folytassuk munkájukat.”

Összegezve elmondható, hogy a szocializmusban egyrészt az életszínvonal, az utazási és az 1960–70-es években a külföldi munkavállalási lehetőségek, valamint az értelmiség számára a nyugati szakirodalom szerb nyelven való elérése tekintetében a vajdasági magyarok jobb helyzetbe kerültek, mint a szovjet blokk országainak bármelyik magyar nemzetrésze.

1989-től elkezdődött a délszláv testvérháború, amelynek következtében az ezt követő húsz évben az egykori Jugoszlávia területén nyolc új állam jött létre. A Vajdaság ebben a geopolitikai átalakulásban Szerbia része lett. Ebben az országban a rendszerváltás a posztszovjet országokhoz képest egy évtizedet később, és csak 2000-ben, Slobodan Milošević bukásával kezdődött. Egyrészt a posztszocializmus országaira jellemző rendszerváltás utáni gazdasági visszaesés (Illés, 2002), másrészt a délszláv háború következtében a vajdasági magyarok gazdasági helyzete olyan mélyre süllyedt, hogy a határon túli magyarok közül

⁶ Hasonló jelenséggel találkozott Szelényi az 1980-as években a vidéki Magyarországon, de ő 10 második gazdaságban tevékenykedő közül csak egy személynél állapított meg vállalkozói mentalitást (Szelényi, 1992).

⁷ Slobodan Milošević (1941–2006) szerb nacionalista párt- és államfő, akinek a nevéhez fűződik a délszláv háború elindítása is.

az átlag-életszínvonal tekintetében csak a kárpátaljai magyarok vannak náluk rosszabb helyzetben.⁸ A munkahelyek hiánya miatt, a magyar állampolgárság megszerzésével a vajdasági magyarok tömegesen hagyják el szülőföldjüket és vándorolnak ki EU-s országokba, amit interjúalanyaim is megemlítettek „*Feleségem tanár, múlt héten volt az évzáró, három pedagógus bejelentette, hogy szeptembertől már nem fognak tanítani. Ketten Pestre, a harmadik pedig Dániába megy, ő mosogatni fog ott.*” Egy hölgy szavaiból kitűnik, hogy a kivándorlás nemcsak azoknak rossz, akik elmennek, hanem azokra is rossz hatással van, akik maradnak. „*Nagyon sajnálom, hogy ennyien kivándoroltak, mert nem marad itt egy igényes polgári réteg, aki miatt érdemes lenne akár egy színházat vagy bármi mást fenntartani. Aktív 30–40-esek mentek el, akiknek igénye lenne másfajta szórakozásra, aki itt maradt, az nem tudja megfizetni.*”

A legutóbbi, 2012-es szerb népszámláláskor Szerbiában 253 899 magyar élt, ami azt jelenti, hogy a szerbiai lakosság 3,55 százaléka volt magyar, ez 13 százalékkal kevesebb, mint az előző népszámlálás alkalmával mért adat (1. táblázat). Történelmi távlatban visszatekintve „a vajdasági népesség fogyása tragikus ütemű: számuk az 1961-es csúcspontnak számító 443 ezer főről 1991-re 340 ezerre, majd 2002-re 290 ezerre csökkent, s ezt elsősorban a természetes szaporodás drámai csökkenése okozza, ami 1969 óta negatív és egyre nagyobb méretű” (Sebők, 2003:129). A népességfogyás második okának a szerző a vegyes házasságokat említi. 1990-ben a magyar nemzetiségű férfiak 24, a nők 27%-a vegyes házasságot kötött. Különösen érvényes ez a jelenség a szórványban, és kiemelem, hogy a vegyes házasság a legjobb belépő az asszimilációs

folyamatba, amelynek menete, hogy otthon már szerbül beszélnek, a gyerekek szerb iskolába járnak, a magyar nyelvet nem vagy csak gyengén sajátítják el, részben politikai (esetleg családi) nyomásra, részben meggyengült nemzeti identitásuk következtében szerbnek vagy 1990 előtt még „jugoszlávoknak” vallják magukat, majd végül a magyar identitás helyére a magyar származási tudatuk kerül (Kovács, 2016). Bár e téren a vegyes házasságok esetében vannak pozitív visszamagyarosodási tendenciák, a fő irány napjainkban is az, hogy a magyar tannyelvű iskolákban a gyermeklétszám drasztikusan csökken, gyakoriak az iskolabezárások.

Vajdaságban a magyar népességarány csökkenésének további oka az ellentétes irányú migráció. Számos tanulmány kitér arra, hogy míg a magyarok több hullámban is kivándoroltak a Vajdaságból, addig a különböző időpontokban az egykori Jugoszlávia területéről érkező szerbek pedig bevándoroltak.

A VAJDASÁGI MAGYAR KÖZÖSSÉGEK TERÜLET- ÉS GAZDASÁGFEJLESZTÉSI STRATÉGIÁJA

Neves vajdasági magyar közgazdászok és egyéb tudományok képviselőinek bevonásával 2015-ben összeállították a Vajdasági Magyar Közösségek Terület- és Gazdaságfejlesztési Stratégiáját, amelynek kiadásáért Pásztor István, a VMSZ elnöke felelt. A Stratégiát benyújtották a magyar kormánynak, amely az 1830/2015. (XI. 21.) Kormányhatározattal elfogadta és alkalmasnak találta azt az abban foglaltak támogatására. A program első évében, 2016-ban a kormány erre a célra 5 milliárd forintot vissza nem térítendő támogatás folyósítását irányozta elő, 2017-ben a programcélok megvalósítására már

⁸ A Kárpát-medence magyarok által lakott országainak rangsora 2015-ben az egy főre eső GDP alapján: Szlovénia 20 747, Szlovákia 15 979, Magyarország 12 240, Horvátország 11 573, Románia 8956, Szerbia 5120, Ukrajna 2119 USA-dollár (Országok egy főre jutó GDP szerinti listája).

I. táblázat
A Vajdaság nemzetiségi összetétele az 1948 és 2011 közötti népszámlálások idején
 (M. e.: százalék)

	Nemzetiség	Népességarány						
		1948	1961	1971	1981	1991	2002	2011 és trend (-/+)
1	Szerb	50,6	54,9	55,8	54,4	56,8	65,0	+66,8
2	Magyar	25,8	23,9	21,7	18,9	16,9	14,3	-13,0
3	Horvát, bunyevác	8,1	7,8	7,7	5,4	4,9	3,8	-3,3
4	Szlovák	4,3	4,0	3,7	3,4	3,2	2,8	-2,6
5	Montenegrói	1,8	1,9	1,9	2,1	2,2	1,7	-1,1
6	Román	3,6	3,1	2,7	2,3	1,9	1,5	-1,3
7	Roma, szinti	0,5	0,2	0,4	1,0	1,2	1,4	+2,2
8	Ruszin, ukrán	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,0	-0,9
9	Német	1,9	0,6	0,4	0,2	0,2	0,2	-0,2
10	„Jugoszláv”		0,2	2,4	8,2	8,7	2,5	-0,6
11	Regionális		-	0,3	0,1	0,1	0,5	+1,5
12	Nem válaszolt		0,1	0,4	0,3	1,2	3,9	+5,0
13	Egyéb	2,1	2,0	1,9	2,5	1,6	1,4	+1,5
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Szerb Népszámlálás, 2011 (Stratégia, 14. o.)

7,6 milliárd forint állt rendelkezésre (XVIII. *Külgazdasági és Külügyminisztérium*).

Fontos kiemelni, hogy a vajdasági magyar közösségben a vállalkozói hajlam nemcsak az eddig bemutatott gazdasági téren, hanem a politikai területen is tetten érhető, hiszen nem azt várták el, hogy a magyar kormány mondja meg, hogy mit csináljanak, hanem ők mondták meg, hogy mit szeretnének elérni. A dokumentum a bevezetőben kiemeli, hogy „a vajdasági magyarság szülőföldön maradásához munkahelyteremtő, versenyképes vállalkozások növekedésére van szükség, ezért a vajdasági magyar közösségek terület- és gazdaságfejlesztési stratégiája a vajdasági magyar vállalkozások fejlesztésére és növekedésének elősegítésére irányul. A Stratégia elsősorban olyan kis- és középvállalkozások megteremtését szorgalmazza, illetve a már meglévők olyan irányú fejlesztését, ami képessé teszi őket a nemzetköziesedésre, a külpiacon való megjelenésre és helytálásra. Az infrastruktúrafejlesztés keretében

kiemelt szerepet kap a szállítmányozás és logisztika, a térség aktuális üzleti informálása és a kapcsolatépítő szolgáltatások fejlesztése, a határ menti települések esetében pedig a periferikus helyzetet felszámoló infrastruktúra kiépítése.” (Stratégia, 7. o.)

A Stratégia helyzetelemzési részében nagy teret szenteltek a demográfiával kapcsolatos problémáknak, amiről már az előző fejezetben is volt szó. Kiemelésre került továbbá, hogy 2006-ban Szerbiában a munkanélküliségi ráta 20% körül mozgott, a Vajdaságban 22%-ot tett ki és különösen érvényes ez a magyarlakta településeken. Az interjúalanyaim is kifejezték, hogy milyen nagy probléma számukra a munkahelyek hiánya: „Ha úgy alakulna, hogy megteremtődnének a lehetőségek és feltételek, hogy mindenki, aki elment, akkor nagyon sokan visszajönnének. Ha lenne életter. Talpraesett, szorgalmas emberek ezek és visszajönnének, úgy gondolom 80–90%-ban.”

A mezőgazdaság nem véletlenül kapott

külön alfejezetet a Stratégia helyzetelemzési részében. Az első világháború előtti Magyarországon, majd később Jugoszláviában egyaránt a politika és a közember is Bácskára és Bánátra úgy tekintett, mint az ország éléskamrájára (Kovács, 2012). A Vajdaság művelhető területe összesen 1,646 millió hektár, ennek jelentős része, kb. 1,577 millió hektár szántóterület, ami Kárpát-medencei viszonylatban is kimagaslóan magas arálynak számít. A talajok termelékenységük alapján a legjobbak közé tartoznak Európában.⁹ Az agroökológiai adottságok optimálisak a stabil és gazdaságos termeléshez, a megfelelő minőségű és nagy hozamok eléréséhez. A mezőgazdaságnak a GDP-hez való hozzájárulása is magas: 2011-ben a Vajdaságban a GDP 8%-át a mezőgazdaság, 41%-át az ipar- és építőipar, míg 51%-át a szolgáltatás adta.

A helyzetértékelés 3. alfejezete a gazdaságról hivatott szólni, azonban meg kell jegyezni, hogy ezt az alfejezetet sikerült legkevésbé feldolgozni és bemutatni. Témánk szempontjából ebből a részből a turizmus és a határokon átnyúló kapcsolatok érdemelnek a legnagyobb figyelmet. A turisztika terén a Vajdaságban elsősorban a szállodai kapacitások fejlesztése lenne fontos a korszerű turisztikai kínálat kialakításához. Vajdaság három uniós országgal – Magyarországgal, Romániával és Horvátországgal – is határos, így ezekkel az országokkal együtt indult az INTERREG- és az IPA-pályázatokon, amelyek tapasztalatszerzést és a személyes kapcsolatok kialakítását egyaránt lehetővé tették a határ két oldalán lévő szereplők számára.

A PÁLYÁZATOK LEBONYOLÍTÁSI RENDJE

A magyarországi pénzügyi támogatás fogadását és a vajdasági pályázatok konkrét lebonyolítását a Szabadka székhelyű

Prosperitati Alapítvány végzi. A nonprofit közhasznú célokat szolgáló alapítvány fő célja a Vajdasági Magyar Közösségek Gazdasági és Térségfejlesztési Stratégiájának életre hívása. Szervezetileg a Prosperitati az Igazgatóságból – amely többek között a pályázatok kiírását és elbírálását végzi – és a pályázat konkrét lebonyolítását végző kilenc területi irodából áll. A vajdasági magyarok területi elhelyezkedését figyelembe véve Bácskában hét, Bánátban két területi iroda működik (1. ábra).

A területi irodákhoz értelemszerűen nemcsak a székhely település, hanem a környező települések is tartoznak. A területi irodákban két-két fő dolgozik, a pályázattal központi szerepet betöltő szabadkai iroda értelemszerűen ennél nagyobb létszámmal működik. A stratégiai elképzelés az volt, hogy a pályázóknak ne kelljen pályázatiírókhoz menniük és azoknak fizetniük, ezért ezeket az irodákat felszerelték minden szükséges informatikai eszközzel, az ott dolgozóknak pedig az egyik fő feladatuk, hogy segítsék a pályázókat a pályázatuk benyújtásához szükséges alapos információval való ellátásban. A pályázati lehetőségek online felületen is elérhetők, de ezt megelőzően, illetve ezzel párhuzamosan először 2016 januárjában a VMSZ lakossági fórumokat tartott szerte a Vajdaság magyar lakta településein, ahol önálló képvisellettal megjelentek a Prosperitati képviselői. Az összejövetelek célja az volt, hogy megismertessék a résztvevőkkel a magyar kormány vajdasági magyar közösségnek nyújtandó gazdasági támogatási lehetőségét, a támogatás céljait, a pályázati kiírásokat, a pályázás feltételeit és nem utolsósorban, hogy biztassák az embereket arra, hogy pályázzanak. A Prosperitati ezen kívül elindított egy elektronikus hírlevelet, a helyi napilap, a Magyar Szó, de minden vajdasági magyar sajtóorgánum, helyenként még a

⁹ A földek iránti kereslet magas. Egy hektár jó bácskai földért 17–20 ezer eurónak megfelelő összeget is megadnak. Ez lényegesen a magyar árszint felett van.

I. ábra

A Prosperitati irodáinak területi elhelyezkedése a Vajdaságban

Forrás: www.prosperitati.rs alapján saját szerkesztés

szerb sajtó is folyamatosan foglalkozott a pályázati lehetőségekkel. Az információ áramlásának módja nagyban hozzájárult a pályázat sikeréhez. Arra a kérdésre, hogy honnan szerzett tudomást a pályázatról, az egyik nyertes pályázó azt válaszolta, hogy „mindenholnan, hát nagyon sötét szobában kellett ülnie annak, aki nem hallott erről a pályázatról”.

A pályázási jogosultságot és a pályázás menetét a Prosperitati Alapítvány Általános Szabályzata (továbbiakban Szabályzat) és az egyes jogcímeik külön szabályzatai tartalmazzák (Dokumentumok, <http://www.prosperitati.rs/dokumentumok>). A Szabályzat 4. pontja a következőképpen határozza meg azt, hogy ki pályázhat: „Pályázatra jogosultak azok a természe-

tes személyek, akik Szerbia Köztársaság és Magyarország állampolgárságaival és Vajdaság AT területén bejegyzett lakcímmel rendelkeznek, illetve azok a Vajdaság AT területén nyilvántartott székhellyel rendelkező jogi személyek, amelyek alapítója és/vagy dolgozói jelentős része olyan természetes személy(ek), aki(k) rendelkezik(nek) Szerbia Köztársaság és Magyarország állampolgárságaival és a Vajdaság területén bejegyzett lakcímmel.” Ez azt jelenti, hogy pályázni a természetes személyek esetében csak kettős állampolgárságú magyarok tudnak. Jogi személyek pályázása esetén különválasztották az alapítót, vagyis a vállalkozót és az alkalmazottait. Ha az alkalmazottak jelentős része magyar, de a vállalat szerb személy tulajdonában van,

akkor az a szerb tulajdonos is pályázhat. A „jelentős részt” konkrétan nem határozta meg a Szabályzat, de a lakossági fórumon elhangzott, hogy ennek legalább 70%-nak kell lennie. A támogatás mértéke nem haladhatja meg a projektköltség 80%-át, a fennmaradó 20%-ot a pályázónak önerőből kell biztosítania. Ez utóbbi összeg megfelel a Szerbiában fizetendő áfának, ami értelemszerűen a szerb államkasszába folyik be.

Az Alapítvány Igazgatóbizottsága a benyújtott pályázatokat a szabályzataiban megszabott elvek, valamint az általa ki-nevezett szakmai testületek véleménye és javaslata alapján, legkésőbb a benyújtási határidő lejártá napját követő 45 napon belül pontozta és rangsorolta. Az elfogadott rangsort javaslatként továbbította a Támogató (Magyarország Külgazdasági és Külügyminisztériuma) által kinevezett Döntési Testületnek elbírálásra és döntéshozatalra. A végső döntést a budapesti testület hozza meg a Prosperitási Igazgatóbizottság javaslatára, ezután a pályázók értesítését és a szerződés megkötését is a Prosperitási Alapítvány végzi el.

A projekt megvalósítási folyamatában első lépésként a nyertes pályázó befizeti a 20%-ot annak a kereskedőnek, akit megjelölt a pályázati termék eladójaként. Az erről szóló igazolás birtokában a Prosperitási Alapítvány átutalja a fennmaradó 80%-ot a kereskedőnek, aki értesíti a pályázót, hogy mehet a megvásárolt termékért. Az első pályázók a jövőben újra pályázhattak, azaz, hogy pályázatuk öt ponttal kevesebbet

ért. A pályázat előfinanszírozás formájában történik és ez vonzerejének egyik legnagyobb előnye.

PÁLYÁZATOK, TÁMOGATÁSOK

A 2016–2018 között lezajló program félidejéig három pályázati kör zajlott le, amelyek mindegyike a vajdasági magyar közösség közép- és alsóközép rétegének megerősítését célozta (2. táblázat).

Pályázatok, támogatások 2016-ban

Az első pályázati kiírás 2016. január 31-én jelent meg és a pályázatokat március 1-je és március 31-e között lehetett benyújtani a területi irodáknál. Ezután egy hónapon belül megtörtént a pályázatok értékelése is.

Az első pályázati körben a Prosperitási három célt és a célokkal azonos pályázati kiírásokat határozott meg. Ezek

1. mikro- és kisvállalkozások gazdasági tevékenységének segítése;
2. a vajdasági magyar mezőgazdasági termelők segítése;
3. falusi házak vásárlásának lehetővé tétele.

Ki kell emelni, hogy a mezőgazdasági termelők, illetve a mikro- és kisvállalkozások eszközbeszerzéséhez kapcsolódó pályázati kiírások a következő pályázati körökben is szerepeltek, mivel irántuk jelentkezett a legnagyobb érdeklődés. Az igényelt támogatási összeg az első két pályázati kiírás esetében nem haladhatta meg az 1 millió dinárt¹⁰, ami kb. 2,5 millió forintnak felel meg.

Már a lakossági fórumokon is kiderült,

2. táblázat

A Prosperitási pályázati eredményei 2017. június 30-ig

Év	Beadott pályázat	Támogatott pályázat	Milliárd Ft
2016 (1., 2. kör)	2 968	2 408	4,0
2017 (3. kör)	3 979	3 800	5,8
2017 nagy pályázatok	33	6	4,5
Összesen	6 981	6 214	14,3

Forrás: <http://www.prosperitai.rs/palyazati-eredmenyek> alapján saját összeállítás

¹⁰ Árfolyamok (megközelítően): 1 euró = 120 dinár, 100 forint = 40 dinár, 100 dinár = 250 forint.

hogy legnagyobb igény a mezőgazdasági gépek és kapcsolódó eszközök vásárlása iránt lesz, ami az első körben beadott és elnyert pályázatokon be is bizonyosodott. A mezőgazdaságon belül lehetett még pályázni ültetvénytelepítésre, jégvédő hálók, fóliasátrak, öntözőberendezések, tenyészállatok és méhek vásárlására is. A nyertes pályázatok listáját átnézve megállapítható, hogy a mezőgazdasági pályázóknak csak a kisebbsége tervezett olyan beruházást, amely közelített vagy elérte a megpályázható összeg felső határát, a többség óvatosabb volt és kisebb összegre pályázott, ezzel az önrész is kisebb volt. Az interjúkból megtudtam, hogy ezeknek a pályázóknak a szülei rendszerint parasztok voltak, és bár gyerekkorukban bevették őket a mezőgazdasági munkába, a pályaválasztáskor már más pályák felé irányították őket. Gimnáziumot vagy szakközépiskolát végeztek, sőt gyakran az egyetemre is beiratkoztak, de azt rendszerint nem fejezték be. A 30 év felettiek az iskola után éveket állami munkahelyen is dolgoztak, de mint mondták, a leépítések és a rossz gazdasági helyzet miatt visszajöttek a szüleik gazdaságába, amit továbbfejlesztenek és helyenként tervezik azok átadását a következő generációnak. A Prosperitati pályázaton a 30 év alattiak nagy lelkesedéssel vágtak bele egészen különleges kultúrák (pl. földieper-, mogyoróültetvény) telepítésébe, amit a szülőknél nem is láthattak. A következő pályázaton az előbbi már hűtőházra, utóbbi az ültetvény bekerítésére és mogyorótörő gépre pályázott sikeresen. Újabb és újabb vállalkozáson törnek a fejüket (például sajtüzem, szörpgyártás). Egy 26 éves kétgyerekes anyuka a jövőről így beszélt: *„Mi úgy szeretnénk, ezt beszéltük meg a férjemmel, hogy ha felnőnek a gyerekeink, akkor legyen egy három lábon álló vállalkozás, és adjuk nekik, ahogy mi is kaptunk a szüleinktől. Legyen mivel elindulniuk.”*

A mikro- és kisvállalkozások ebben a pályázati körben eszközbeszerzésre, szabvá-

nyosításra, illetve turisztikai szálláshelyek létrehozására, bővítésére, szabványosítására pályázhattak. A legnépszerűbb pályázatok itt is az eszközbeszerzésre irányultak. A nyertes pályázók listájának áttekintéséből azonban kitűnik, hogy ők már bátrabak voltak és jobban mertek kockáztatni, mint a gazdálkodók, hiszen nagy részük a beruházását a megpályázható összeg felső határánál célozta meg. Példaként említhető, hogy egy papír- és könyvkereskedő családi vállalkozás, ahol a szülőkkel együtt dolgozik a 24 éves fiuk is, a Prosperitati pályázaton egy kisteherautót vett, amellyel ezután maguk fogják az árut szállítani. Egy másik családi vállalkozás, amelyben a testvérpáron kívül még a szülők, valamint három alkalmazott is részt vesz és elsősorban sérült gyerekek fejlesztése céljából fajáték gyártással foglalkoznak, a pályázaton egy háromdimenziós CNC-gépet nyertek. A beruházásnak köszönhetően egy új munkahelyet teremtenek, a meglévő termékek előállítását gyorsítani és minőségileg javítani tudják.

A falusi házak vásárlására azoknak a fiatal házásoknak, élettársaknak nyílt meg a lehetőség, akiknek még nem volt lakóingatlanuk és legalább az egyik fél még nem töltötte be a 45. életévét. A megpályázható összeg maximuma az előzőekhez képest kicsit magasabb, 1,2 millió dinár, azaz kb. 3 millió forintnak megfelelő összeg volt. Az ingatlan összértéke maximum 2 millió dinár lehetett. Egy élettársi kapcsolatban élő, több mint tíz éve albérletben lakó, a házvásárlási pályázaton nyertes egygyerekes pár a jövőre vonatkozó tervekről a következőt fogalmazta meg: *„Ha már beköltözünk a saját házukba, akkor tervezünk még egy gyereket is.”* Ezen a pályázaton egy házaspárt arról értesítettek, hogy nem nyertek. Ezután megvettek egy rosszabb és kisebb házat attól, amit terveztek volna a Prosperitati házvásárlási pályázaton, majd egy hónap múlva értesítették őket arról, hogy mégis nyertek. *„Megpróbáltak min-*

dent, mentek fűhöz-fához, hogy elrendezték, hogy megkapják a házvásárlásra a pénzt, de nem lehetett, mert már a nevükön volt... ők csalódtak és mérgesek voltak.”

A második pályázati körben a következő célokat fogalmazták meg:

1. az idegenforgalmi fejlesztés;
2. a vállalkozások fejlesztése;
3. a földvásárlás.

A fenti célokat öt pályázati kiírásban foglalták össze:

Az idegenforgalom területén a magán-szállásadóknak és egyesületeknek lehetett pályázni szállás- és étkezési kapacitások bővítésére és kényelmi eszközök beszerzésére.

A második célon belül két pályázati kiírás szerepelt. Az első különösen előremutató, mert az induló, úgynevezett startup vállalkozásokra hirdették meg. A pályázati kiírás két komponensből állt: a nyertes pályázók először egy 40 órás képzésen vettek részt. Ennek sikeres elvégzését követően üzleti terv alapján alapeszközök támogatására pályázhattak. Önrész ebben az esetben nem volt. Fontos feltétel volt, hogy a pályázat benyújtási határidejéig nem tölthették be 40. életévüket. A pályázók között voltak igen innovatív beállítottságú fiatalok is, akik olyasmivel foglalkoznak, amivel a környékükön senki. Egy fiatalember például informatikai eszközökre pályázott, amely pontosan felméri, hogy a szőlőnek mikor van szüksége permetezésre, így el lehet kerülni a felesleges permetezést, ami hasznos a borászoknak és előnyös a környezetvédelem szempontjából is.

A harmadik pályázati kiírás a vajdasági egyéni vállalkozók, mikro-, kis- és középvállalkozások gazdasági fejlődésének segítésére és versenyképességük növelésére vonatkozott, kamattámogatás folyósítása által, vissza nem térítendő támogatás formájában. A támogatás intenzitása a hitelszerződés kifizetett kamatrészének legfeljebb 80%-a lehetett.

A negyedik pályázati kiírásra mezőgaz-

dasági termelők jelentkezhettek *nagyobb hozzáadott értékű termékek létrehozása* céljából. A támogatás például gyümölcs és zöldség feldolgozására szolgáló felszerelés beszerzésére, szőlő feldolgozására és bor tárolására alkalmas eszközök megvásárlására, valamint kaptárak beszerzésére vonatkozott.

Végül az utolsó pályázati kiírás a mezőgazdasági földek vásárlására vonatkozott. A vásárolt föld értékének maximum 50%-áért, viszont hektáronként 500 ezer dinárért (azaz kb. 1,250 millió Ft-ért) és összességében maximum 2 millió dinárért (5 millió Ft-ért) lehetett pályázni. Ez volt az eddigiek közül a legmagasabb megpályázható összeg. Tekintettel a földek magas árára, például egy 3 hektár területnek legfeljebb a 30%-át pályázhatták meg, de ez még így is nagy segítségnek számított.

Az első két pályázati körben 2016-ban összesen megközelítőleg 3000-en pályáztak és ezek 81%-a sikeres pályázat volt (2. táblázat), ezekben az esetekben a kifizetések is megtörténtek. Így az első évben a magyar kormány által előirányzott 5 milliárd forintnak megfelelő összeg 80%-ának sikerült a vajdasági magyar közösségekben gazdára találnia. Ez az EU-s és hazai pályázatokhoz viszonyítva jó aránynak számít. Vannak olyan települések, ahol több mint száz, de nem ritka a 60–80 sikeres pályázó.

Pályázatok, támogatások 2017 első felében

A harmadik pályázati felhívás 2016. november 13-án jelent meg, a pályázatokat 2017. január 3–31. között lehetett beadni. A kiírt pályázatokban volt folytonosság, de irányváltás is. Ezzel összhangban kettős célt határoztak meg:

1. Megismételni azokat a pályázatokat, amelyek az eddigiek során a legnépszerűbbek voltak.

2. Új elemként kiírtak olyan pályázatokat, amelyek nagyobb léptékű fejlesztésre adnak módot. Az ilyen pályázatok három elemet

hordoznak magukban: az önrészt, a vissza nem térítendő támogatást és a kedvező hitelkonstrukciót, s olyan fejlesztésekről van szó, amelyek fél millió és kilencmillió euró között lehetnek. Elemi érdekek jelölték meg, hogy ezek – az eddigiekhez képest – nagy beruházások megvalósuljanak és ezáltal egy beszállói kört és új munkahelyeket teremtsenek.

Az eddigiek során népszerű pályázatok kisösszegű pályázatok voltak, olykor néhány százezer dinár értékben, amelyek továbbra is fennmaradtak. A harmadik kör pályázatain során három ilyen pályázati kiírás szerepelt, melyek

- egyéni vállalkozók, valamint mikro- és kisvállalkozók eszközbeszerzésének támogatása;
- mezőgazdasági gépek és kapcsolódó eszközök vásárlásának támogatása;
- többéves ültetvények telepítésének támogatása.

A pályázati kedv és a nyertesek aránya az eddigieknél is nagyobb volt: közel 4000-en pályáztak és ezek 95%-a lett nyertes pályázó (2. táblázat). Lezárásként a nyertes pályázókat 2017. április 13-ára meghívták a Szabadkai Sportcsarnokba ünnepségre és szerződés-kötésre. Az ünnepségen az összehívtak előtt *Szijjártó Péter* külügyminiszter bejelentette, hogy „a magyar kormány 2016 és 2018 között 30 milliárd forintot ad a vajdasági magyar közösségeknek vissza nem térítendő támogatásként és 30 milliárd forint kedvezményes hitelt ad, a szerb kormány egyetértésével, amely azt a célt szolgálja, hogy Magyarország legnagyobb határon túli fejlesztési programját sikerre vigyük” (*Ünnepélyes szerződésalírást, 2017; Prosperitati, 2017. április 13.*). Mint fentebb már említésre került, a harmadik pályázati kör kiírása során a korábbiakhoz képest úgynevezett nagy beruházások megvalósítására is lehetőség nyílt, de ezekkel kapcsolatban a harmadik pályázati kör lezárásakor még nem hirdettek eredményeket. Viszont a külügyminiszter köszöntőbeszédéből

kiderült, hogy 33 vállalat nyújtott be ilyen pályázatot 38 milliárd forint beruházási támogatásra és ezekről az elkövetkező időszakban nyitják meg a tárgyalásokat. E tárgyalások lezárásaként 2017. augusztus 2-án *Magyar Levente*, a Külügyminisztérium miniszterhelyettese Szabadkán járt, ahol az előző körben nagyberuházó pályázók közül hattal írták alá a támogatási szerződést összesen 4,5 milliárd forint összegben (2. táblázat). Ezek a pályázók összesen 10 milliárd forintot ruháznak be többek között levesgyártásban és fűszernövények, napraforgó, gyümölcs és zöldség feldolgozásában, malomiparban, mézintegrációban, szárító- és tárolókapacitásban. Azt tervezték, hogy beruházásaik egy éven belül megvalósulnak és ennek során 136 új munkahely teremődik és 3500 beszállító értékesítést segítik (*Basity, 2017*).

Ezúttal meghírdették a Prosperitati negyedik pályázati körét, ahol a beadási határidőt immár három hónapra tolták ki és új elemként a középméretű beruházásokra vállalkozó, 50–500 eurós támogatást igénylő, szerb és magyar állampolgársággal rendelkező, a Vajdaság területén állandó lakhellyel bíró polgárokat várják. Meghírdették továbbá a földvásárlási hitelprogramot és a házvásárlást azoknak a fiatal pároknak, akik a mezőgazdaságban képzelik el az életüket. Összegzésként leszögezhető, hogy ezek a támogatások egyre jobban képesek lesznek az ott élő magyarok mindennapi életét befolyásolni és komoly gazdasági és lélektani hatást gyakorolnak a vajdasági magyar közösség nagy részére.

A PROGRAM VÁRHATÓ HATÁSAI

A magyar kormány vajdasági magyaroknak nyújtott gazdaságfejlesztési támogatásának lehetnek közvetlen és közvetett hatásai, amelyek a pályázók, a vajdasági magyarok közössége, a szerb és a magyar kormányok, illetve a magyar adófizetők szemszögéből is értékelhetők.

Interjúalanyaim egytől-egyig úgy érté-

kelték, hogy ez a támogatás nagyon sokat jelentett számukra: „*Kinyitott előttünk egy új dimenziót, azóta van szemmel látható fejlődés, mert eddig minden önerőből volt.*” „*Előtte soha semmit nem kaptam az életemben és ez nagy dolog, a koronája a munkámnak.*” „*Kapaszkodót adott az embereknek, hogy van itt jövő.*” Az induláskor kételkedtek abban, hogy a program megvalósulhat, de a harmadik pályázati kör végére megérett bennük az az érzés, hogy a kisebbségi sors nemcsak hátrányt jelenthet – többet kell teljesíteni –, hanem vállalkozási és boldogulási lehetőséget. Hogy a gazdaságfejlesztési támogatás a nyertes pályázók és azok családtagjain túl milyen hatással lesz a 250 ezer fős vajdasági magyar közösség egészének életlehetőségére, azt most még nem lehet felmérni, ehhez több időnek kell eltelnie.

A szerb kormány is haszonélvezője ennek a támogatásnak, egyrészt mivel minden vásárlás alkalmával a 20%-os áfa a szerb államkasszába folyik be, továbbá a nyertes pályázók jobb szerbiai adófizető polgárok lesznek, mint eddig voltak. Másrészt a támogatás nemcsak a sikeresen pályázókat, illetve azok családjait erősíti meg, hanem mindazokat, akik beszállítói a sikeresen pályázóknak, mert ezek is lendületet fognak kapni, bővíthetik foglalkoztatásuk körét, forgalmat generálva, egzisztenciát teremtve hozzájárulnak a Vajdaság és Szerbia össztermékéhez.

Ez a támogatás a kölcsönös előnyök és jelentős kompromisszumok révén pozitív hatással van a két szomszédos ország bilaterális kapcsolatára. A szerb kormány nyitottságát bizonyítja, hogy nem gördített akadályt a program megvalósítása elé.

A vajdasági magyaroknak nyújtandó gazdaságfejlesztési program része annak a nemzetpolitikai célnak, amely egy az egész Kárpát-medencét átfogó egységes gazdasági teret igyekszik kialakítani úgy, hogy az egyszerre szolgálja a határon túli magyarok szülőföldjükön való boldogulását, fejlődését

és a magyar–magyar kapcsolatokat a célzott régióban, esetünkben a Vajdaságban. Ez első kísérlet arra, hogy megtudják, vajon lehet-e hatni gazdasági eszközökkel a határon túli magyarok identitásmegőrzésére. Ami eddig látható, az a következő: összeállt egy stratégia és elkezdődött annak megvalósítása. Ez önmagában is nagy dolog, amely többek között annak köszönhető, hogy a történelmi körülmények úgy alakultak, hogy a vajdasági magyarokban van egy vállalkozói szellem és egy olyasféle lelkesedés, amilyen Magyarországon volt közvetlenül a rendszerváltás után, ez így együtt olyan kulturális tőke, amelyre lehet építeni. A program elején nemcsak a vajdasági pályázók, hanem a kormány is bizonytalan vagy legalább óvatos lehetett a pályázat sikerét illetően. A támogatási összegek megemlése annak a bizonyítéka, hogy a magyar kormány bízik a vajdasági magyarokban. A program további folytatásának azonban lehet veszélye: eddig kis összegű pályázatok voltak, amelyek a vajdasági magyar közép- és alsóközéposztály tagjainak megerősítését jól szolgálták. A program félidejénél az eddigiekhez képest a magyar kormány nagyságrenddel nagyobb összegű pályázatokat támogat, amelyek a politikai kockázat mellett erőteljesebb gazdasági haszonnal/hatásokkal járhatnak együtt (*Basity, 2017*).

Egész Magyarország javára válhat, ha a vajdasági magyarok gazdaságilag megerősödnek, mert akkor a vállalkozóknak, a településeknek és a polgároknak sikerülhet a kölcsönös előnyök alapján nyugvó jó kapcsolatokat kiépíteni a határ másik oldalán lévő vállalkozókkal, településekkel és polgárokkal. Továbbá a kultúra megőrzése szempontjából fontos, hogy a vajdasági magyarság gazdaságilag megerősödjön, ami által nemcsak a saját egzisztenciáját képes fenntartani, hanem ápolni és fejleszteni tudja a helyi magyar kulturális értékeket a saját és az összmagyarság egésze számára.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) 1830/2015. (XI. 21.) Korm. határozat a vajdasági magyar közösségek terület- és gazdaságfejlesztési stratégiájáról. *Magyar Közlöny*, 2015 (180) 22547. – (2) XVIII. Külgazdasági és Külügyminisztérium: <http://www.parlament.hu/irom40/10377/adatok/fejezetek/18.pdf> [2017.07.23.] – (3) BASITY G. (2017): Hat nagyleptékű mezőgazdasági fejlesztést támogat a Prosperitati. *Vajdaság ma*, 2017. augusztus 2. <https://www.vajma.info/cikk/vajdasag/21627/> [2017.08.02.] – (4) CSERES T. (1964): *Hideg napok*. Magvető, Budapest – (5) CSERES T. (1991): *Vérbosszú Bácskában*. Magvető, Budapest – (6) *Dokumentumok*. <http://www.prosperitati.rs/dokumentumok> [2017.07.16.] – (7) HAJNAL V. – PAPP R. (2007): Vallás és etnicitás a Vajdaságban három esettanulmány tapasztalatainak tükrében. 151–166. pp. In A. GERGELY A. – PAPP R. (szerk.): *A szakralitás arcai*. Nyitott Könyvműhely, Budapest – (8) HÓDI S. (2009): *Farkasveremben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék – (9) ILLÉS I. (2002): *Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón*. Dialóg Campus, Budapest – (10) KOVÁCS T. (2010): *A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása*. L'Harmattan, Budapest – (11) KOVÁCS T. (2012): A vajdasági magyar agrárnépesség kapcsolata a hatalommal. 135–147. pp. In Kupa L. (szerk.): *Együttélés és együttműködés*. Virágmandula Kft., Pécs – (12) KOVÁCS T. (2016): A Kárpát-medencei magyar kisebbségek nemzeti identitása és haza fogalma. *Kisebbségkutatás*, 26 (4) 77–119. – (13) MATUSKA M. (1991): *A megtorlás napjai*. Forum Kiadó, Újvidék – (14) MIRNICS K. (2003): A magyarok aránya községek és települések szerint. 336–357. pp. In GÁBRITYNÉ MOLNÁR I. – MIRNICS Zs. (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek. Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka – (15) NAGY I. – TAKÁCS Z. – ÚJHELYI Á. (2015): *A Vajdasági Magyar Közösségek Terület- és Gazdaságfejlesztési Stratégiája*. A kiadásért felel: Pásztor István. – (16) *Országok egy főre jutó GDP szerinti listája (nominális)*. [https://hu.wikipedia.org/wiki/Orsz%C3%A1gok_egy_f%C5%91re_jut%C3%B3_GDP_szerinti_list%C3%A1ja_\(nomin%C3%A1lis\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Orsz%C3%A1gok_egy_f%C5%91re_jut%C3%B3_GDP_szerinti_list%C3%A1ja_(nomin%C3%A1lis)) [2017.08.19.] – (17) *Pályázati eredmények*. <http://www.prosperitati.rs/palyazati-eredmenyek> [2017.07.12.] – (18) *Prosperitati, 2017. április 13. (videó)*. <http://www.prosperitati.rs/prosperitati-2017-aprilis-13-video> [2017.08.01.] – (19) ROMSICS I. (2001): *Magyarország története a XX században*. Osiris Kiadó, Budapest – (20) SEBŐK Z. (2003): A 2002-es szerbiai népszámlálás kérdőjelei, különösen a Vajdaság vonatkozásában. 118–134. pp. In GYURÍK L. – SEBŐK L. (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európában 1989–2002*. Teleki Alapítvány, Budapest – (21) SZELÉNYI I. (1992): *Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest – (22) TÁTRAI P. – KOCSIS K. – GÁBRITY MOLNÁR I. – TAKÁCS Z. (2013): A Vajdaságot érintő migráció és annak történelmi előzményei. *Tér és Társadalom*, 27 (2) 35–54. – (23) *Ünnepélyes szerződésalíráás a Prosperitati Alapítvány 3. pályázati körének nyerteseivel*. 2017. április 13. Pannon RTV, <http://www.prosperitati.rs/unnepelyes-szerzodesaliras-prosperitati-alapitvany-3-palyazati-korenek-nyerteseivel> [2017.07.30.]

Hagyományos piacok összehasonlító vizsgálata különböző funkciójú településeken

KISS KONRÁD

Kulcsszavak: termelő, kereskedő, vásárló, vidékfejlesztés, kereskedelem.

JEL-kód: Q13, Q18.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Napjainkban az élelmiszer-kereskedelem jellemző tendenciája a piaci koncentráció. Egy koncentrált piacon a forgalom legnagyobb részesedésével jellemzően a nagyméretű bevásárlóközpontok rendelkeznek, és a folyamat velejárója az egyes hagyományos értékesítési csatornák (például a hagyományos piacok) visszaszorulása. A rövid ellátási láncok (röviden: REL) értékesítési lehetőségeket jelentenek a kisméretű mezőgazdasági termelők számára. A szakirodalom sok esetben úgy tekint a rövid ellátási láncokra, mint a vidékfejlesztés egy lehetséges eszközére, amely feltételesen alkalmas az elmaradott vidéki területek felzárkóztatására. A termelői értékesítés kérdésének aktualitása képezi az alapját a jelenlegi kimutatásnak, melynek célja primer kérdőíves kutatás alapján bemutatni a településméret szerint kiválasztott, összesen öt település piaci és vásárcsarnokai közötti különbségeket. A piaci értékesítés Magyarországon az egyik alapvető és széles körben elterjedt formája a termelői (valamint a viszonteladói) értékesítésnek.

Videkfejlesztési szempontból kiemelendő, hogy a primer vizsgálat során megkérdezett vásárlók viszonylag negatívan értékelték a mintaterületben szereplő füzesabonyi piacot, amely a „kisméretű vidéki város piacát” képviseli a kimutatásban. Továbbá az árusítók a piac hanyatlásáról számoltak be. Ellenben a vásárlók a vizsgált közép- és nagyvárosok piacainak egyes szempontjait kimondottan jóra értékelték, valamint általánosságban szerettek piacokon vásárolni. Ennek ellenére ez az értékesítési csatorna inkább kiegészítő jelleggel jelent meg náluk a bevásárlóhely megválasztásánál. Ezek alapján nem meglepő, hogy a GfK¹ 2016. évi sajtóközleménye szerint tovább csökkent a piacok részesedése napjainkban, melynek alapvető oka a vidéki vásárlók számának csökkenése.

Felmerül a kérdés, hogy termelői értékesítő helyként a piacok mennyire töltönek be fontos szerepet a vidékgazdaságban, a vidékfejlesztésben. Jelen tanulmány támpontként szolgál ennek a kérdésnek a megítélésében.

BEVEZETÉS

Napjainkban a koncentrált kiskereskedelem általánosan elterjedt tendencia mind Magyarországon, mind a világ fejlett és sok fejlődő országában egyaránt (Dobos, 2009).

A piaci koncentráció értelmében a kereskedelmi forgalom legnagyobb hányadát a kevés számú, ám nagyméretű gazdasági egységek bonyolítják le. A fogalomhoz az is hozzátartozik, hogy a sok kisvállalkozás

¹ A GfK Hungária Piackutató Intézet a GfK nemzetközi piackutató vállalatcsoport tagja.

és kis üzlet magas számarányukhoz képest csak csekély hányadát birtokolják a kereskedelmi forgalomnak (Juhász et al., 2008). A koncentráció egyaránt megfigyelhető volt a kiskereskedelem valamennyi ágazatában, de hatása kimondottan érvényesült az élelmiszerek kereskedelmében (Dobos, 2009). Jankuné és szerzőtársai (2012:25) a hiper- és szupermarketekre, valamint a diszkontokra úgy hivatkoznak, mint a „modern kiskereskedelem” egységeire, valamint leírják azt is, hogy a jövőben a modern értékesítési csatornák térnyerése és a hagyományos kereskedelmi csatornák (független és egyéb kis élelmiszerboltok, fogyasztói piacok) visszaszorulása várható.

A magyarországi kereskedelemben bekövetkezett változások a rendszerváltás után kezdődtek a privatizációkkal, majd a kereskedelmi konszolidáció és koncentráció időszakával folytatódtak (Agárdi – Bauer, 2000). Mivel a rendszerváltást követően Magyarország intenzíven részesévé vált a nemzetközi kereskedelmi folyamatoknak, a piaci koncentráció a nyugat-európai folyamatokhoz képest nagy sebességgel zajlott le, Kartali és szerzőtársai (2009) szerint a kilencvenes évek második harmadától kezdődően. A nemzetközi vállalatok magyarországi terjeszkedése a hazai kisboltok nagyobb részét szövetkezésre, valamint azok beszerzési, logisztikai módszereinek átvételére ösztönözte. A termelői oldalon társulások ellenben csak kis számban és kezdetleges formában alakultak (Dobos, 2009). A piaci koncentráció folyamatával párhuzamosan fontos áttekinteni a termelőknél bekövetkezett változásokat is. A rendszerváltozást követő átalakulás hatására a termelésben az addig horizontálisan és vertikálisan erősen integrált termékpálya felbomlott és átalakult a mezőgazdasági termelés birtokszervezete. A korábban jellemző nagyüzemi termelés helyett egyre inkább a kisüzemekben történő „atomizált” gazdálkodás vált jellemzővé. A kisebb gazdálkodók így már

nem állítottak elő kellő mennyiségű, azonos minőségű terméket ahhoz, hogy „egyéenként érdemi ártárgyalásokat kezdeményezhessenek a folyamatosan növekvő méretű felvásárlókkal” (Horváth, 2010:39). Ezáltal a kisméretű termelők érdekérvényesítő képessége lényegesen visszaesett. Seres és Szabó (2009:254) szerint a multinacionális láncoknak való „közvetlen kisárutermelői beszállításoknak nincs jövője”. Kivételt képeznek az egyes speciális részpiaci termékek, valamint a nagyobb termelők között szabadon hagyott piaci rések.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A magyar kormány hírportáljának közleménye szerint az Európai Unióban régóta keresik a megoldást arra, hogy a mezőgazdasági termelők minél nagyobb arányban részesüljenek az élelmiszerláncokban keletkező haszonból. Erre egyik lehetséges és kézenfekvő megoldás az ellátási láncok rövidítése, a köztes szereplők számának csökkenése, másfelől a térbeli távolság csökkentése, azaz a termelőkhöz fizikailag közel lévő értékesítési pontok kialakítása (A magyar kormány hírportálja, 2014).

Magyarország ezért a jelenlegi, 2014-től 2020-ig tartó európai uniós költségvetési ciklusban a Vidékfejlesztési Program keretein belül létrehozta a *Rövid ellátási lánc tematikus alprogramot*, „felismerve a helyi, termelői értékesítés fontosságát” (A magyar kormány hírportálja, 2014). Az alprogram alapvető célkitűzése a mezőgazdasági kistermelők piacra jutásának elősegítése (Kis, 2015).

Az Európai Bizottság a következőképpen definiálta a rövid ellátási láncot a Közös Agrárpolitika (KAP) vidékfejlesztési támogatásokról szóló rendeletében: „az együttműködés, a helyi gazdasági fejlesztés, valamint a termelők és a fogyasztók közötti szoros földrajzi és társadalmi kapcsolatok iránt elkötelezett, korlátozott számú gazdasági szereplő által alkotott ellátási lánc” (Az Európai Parlament és

a Tanács 1305/2013/EU Rendelete, 2013, p.: I.347/499). A Rövid ellátási lánc tematikus alprogram értelmezésében a REL-ek esetében az értékesítés legfeljebb egy közvetítőn keresztül történhet a termelők vagy termelők csoportosulása és a fogyasztók vagy azok csoportosulása között (*Magyarország – Vidékfejlesztési Program*). Megjegyzendő, hogy *Ilbery és Maye (2005, idézi Bimbo et al., 2015)* szerint a „rövid élelmiszerlánc kifejezés” gyakorlatilag vonatkozhat a termelőtől a fogyasztónak közvetlenül történő értékesítés bármely formájára. *Galli és Brunori (2013)* szerint a rövid élelmiszerláncok mintegy alternatíváját képezik a hosszú és globalizált ellátási láncoknak, valamint egyre fontosabb szerepet töltenek be az élelmiszer-ellátási hálózatokban. *Kawecka és Gębarowski (2015)* szerint több tanulmány alapján is elmondható, hogy az európai (és lengyel) fogyasztók közepes, illetve magas szintű érdeklődést mutatnak a regionális és helyi élelmiszertermékek iránt.

A témához kötődő szakirodalom vizsgálja a rövid ellátási láncok vidékfejlesztési vonatkozásait, vidékfejlesztésre gyakorolt hatásait. *Benedek és Balázs (2014)* szerint a rövid ellátási láncokban való foglalkoztatás a termelésben, betakarításban, csomagolásban, kereskedelemben és eladásban való részvételt jelenti, ami által a REL-rendszerek támogatása lehetőséget nyújthat a perifériára szorult térségek felzárkóztatására. A REL-ek tipikusan megjelennek kimondottan fejlett városi térségekben is. Leírják, hogy a rendszerek lehetőséget teremtenek a társadalmi összetartozás növelésére, az egészséges élelmiszerek iránti fogyasztói igény kialakítására, valamint a vidék vonzerejének és népességmegtartó képességének fokozására. Ugyanakkor azt is kijelentik, hogy „nem minden esetben egyértelmű, hogy

a rövid ellátási láncok a vidékfejlesztés hatékony eszközei lennének, különösen mert szocioökonómiai hatásuk mértéke helyzetfüggő” (*Benedek – Balázs, 2014:1*). A rövid értékesítési csatornák növelhetik a termelők piacra jutásának esélyeit, illetve jövedelmüket, de ez a megoldás nem feltétlen és nem automatikus (*Szabó – Juhász, 2012*). *Tregear (2011, idézi Benedek, 2014)* felveti azt a szempontot, miszerint a REL-ek megjelenése egy régióban nem a szocioökonómiai fejlettség előmozdítója, hanem annak következménye.

A közvetlen termelői értékesítés egyik legelterjedtebb magyarországi formája a piaci értékesítés, de a hagyományos piacokon nem kizárólag termelők, hanem viszonteladók is értékesítenek, akik nem illenek bele a rövid láncok meghatározásába. Megjegyzendő, hogy *Szabó és Juhász (2012:217)* szerint a piaci értékesítés „a magyar kiskereskedelem területén folytatott kutatások egy méltánytalanul elhanyagolt szegmense”. *Csikné és Lehota (2013)* szerint pedig maga a közvetlen értékesítés a modern agrármarketing egyik legelhanyagoltabb területe.

Kneafsey és szerzőtársai (2013) szerint Magyarországon a helyi élelmiszer-kultúra erős maradt még a szocialista rendszer után is, kiváltképp a távolabb eső vidéki területeken. Ez leginkább néhány „állhatatos” piacon alapul. *Az EPRS² jelentés (2016)* szerint a közvetlen termelői értékesítés európai uniós összehasonlításban viszonylag jelentősnek számít, mert az unió gazdaságainak megközelítőleg 15%-a adja el termékeinek több mint felét direkt módon a fogyasztóknak. Magyarországi viszonylatban ez az arány némileg magasabb, 18%.

A Magyarország – Vidékfejlesztési Program 2014–2020 (31. o.) a következőképpen nyilatkozik a magyarországi rövid ellátási láncok és piacok helyzetéről: „A rövid ellá-

² EPRS: European Parliamentary Research Service, az Európai Parlament Kutatószolgálatáa.

tási láncokban értékesített termék kínálata és a kereslet is stabil és uniós összehasonlításban is jelentős Magyarországon. A GfK Háztartáspanel adatai szerint a piacok reneszánszukat élik, hiszen az elmúlt évtizedben a piaci költés megkétszereződött: a 2000. évi 70 milliárd forintról 2011-re 130 milliárd forintra nőtt. Ez azt jelenti, hogy a piac mint értékesítési csatorna megőrizte 5 százalék körüli részarányát a napi fogyasztási cikkek háztartási fogyasztásából, ami tekintettel a piacon kívüli nem modern kereskedelmi formák (egyéb értékesítés és független kisboltok) folyamatos térvesztésére, jelentős teljesítmény.”

Ellenben a GfK 2016. évi sajtóközleménye a piaci értékesítés visszaszorulását jelzi (beleértve a termelői piacok forgalmát is): „A piacot látogatók hányada a 2010-es 72 százalékról a 2015. július – 2016. június között eltelt 12 hónapos időszakban 59 százalékra esett vissza – azaz míg hat évvel ezelőtt tízből heten, addig idén már csak tízből nem egészen hatan intézik beszerzéseiket valamely piacon.” (GfK, 2016:2) A csökkenést elsősorban a vidéki (nem budapesti) vásárlók számának visszaesése okozza. A GfK adatai szerint elsősorban a diszkontok és szupermarketek „vonnak el” forgalmat a piacoktól. A sajtóközlemény tudatja, hogy a piac csatorna részesedése termékenként eltérő; a legnagyobb részesedést a zöldség- és gyümölcsforgalom birtokolja. Továbbá felhívja a figyelmet a területi különbségekre is. A sajtóközlemény szerint a zöldség-gyümölcs kategória esetén másfélszeres, a friss húsok forgalmi részesedésében pedig közel ötszörös különbség fedezhető fel Budapest és a vidék között, budapesti többlettel.

Szabó és Juhász (2012) tanulmányukban a piacokat vizsgálták. Kimutatásuk szerint a fővárosi válaszadók elkötelezettebbek a piacok mellett, mint a községekben élő résztvevők, aminek egyik lehetséges magyarázata a piacok megközelíthetőségével kapcsolatos. Az attitűdvizsgálatuk során megkérdezett vásárlók a bevásárlóhely

megválasztásakor elsősorban a termékjellemzők iránt támasztottak elvárásokat. A legfontosabb szempont a termékek frissessége, eredete, megfelelő ára és választéka volt. A megkérdezett fogyasztók 30%-a átlagosan heti rendszerességgel látogatta a piacokat. A legtöbb válaszadó élelmiszerköltségeinek 20–39%-át fordította piacokon történő élelmiszer-vásárlásra, míg 7%-uknál ez az arány 60% felett volt. A kutatásukban résztvevők választása szerint a piacokon vásárolt elsődleges termékek a zöldségek és a gyümölcsök, továbbá jelentős kategóriát képviselt a tojás, valamint a megkérdezettek 50 és 60%-a vásárolt legalább alkalmanként tőkehúst és halféléket a piacokon. Kimutatásuk alátámasztja, hogy vásárlói szemmel a piaci környezet és a vásárlás körülményei nem felelnek meg minden elvárásnak.

Szabó és Juhász (2012) emellett fejlesztési javaslatokat is megfogalmaz a piacokra vonatkozóan. A fejlesztési javaslatok egy része a marketinghez kapcsolódik, ugyanis jellemző, hogy a piacüzemeltetők nem használnak marketingeszközöket a vásárlók megfelelő tájékoztatásához, amely a szerzők szerint elengedhetetlen a forgalom, valamint a fogyasztók piacok iránti bizalmának növeléséhez. Megoldásként (a költséges közmédián kívül) olyan információs eszközöket javasolnak példaként, mint az internet nyújtotta lehetőségek vagy a térképpel ellátott információs katalógusok, amelyek a piacokon árusítókról és termékeikről közölnek információkat. Javasolják az eladó-vásárló kapcsolatok elmélyítését, valamint a tájékoztatást, például a standok mellé kihelyezett információs táblák segítségével. A kapcsolatok elmélyítésére példaként hozzák, hogy az egyes fejlett országok termelői piaci jellemzőkkel és minőségi követelményekkel együtt is nyújtanak a vásárlás mellett a fogyasztóknak, például a termelőket és a termékeket ismertető programokat, főzőbemutatókat szerveznek.

CÉLOK

Felmerül a kérdés, hogy a rövid ellátási láncokban való értékesítés mennyire képes betölteni a helyi gazdaságfejlesztésben, vidékfejlesztésben neki tulajdonított szerepét. A szakirodalmi áttekintés felveti azt a kérdést, hogy a rövid ellátási láncok egy terület fejlődésének előmozdítóiként funkcionálnak-e vagy megjelenésük inkább már egy eleve fennálló fejlettségi szint következménye.

A kutatás a hagyományos piacokat vizsgálja, aminek oka széles körű elterjedtségük. Ezekkel kapcsolatban az alábbi ellentmondás figyelhető meg:

– A Vidékfejlesztési Program (2014–2020) a GfK korábbi adataira hivatkozva a piacok stabil kereskedelmi helyzetéről számolt be. Ellenben a GfK újabb, 2016. évi közleménye szerint csökkent ennek az értékesítési csatornának a részesedése. A csökkenés alapvető okának a vidéki vásárlók számának csökkenését nevezték meg.

– A GfK 2016. évi sajtóközleménye különbséget mutat a budapesti és vidéki (nem budapesti) piacok kereskedelmi részesedésében. Az egyes termékkategóriákat megvizsgálva a vidéki piacok forgalmi részesedése alacsonyabb.

A kimutatás célja, hogy segítse a hagyományos piacok kereskedelemben és vidékfejlesztésben betöltött szerepének megítélését. Fontos megjegyezni, hogy területükön viszonteladók is árusítanak, az ő tevékenységük nem sorolható be a rövid láncok meghatározásába. A felmérések öt különböző méretű és funkciójú városi piacain, vásárcsarnokaiban történtek, ami gyakorlatilag egy vásárlói és árusítói kérdőíves felmérés volt. A kérdések főként az általános elégedettséget és a piaci kereskedelem népszerűségét mérték fel. A felmérés célja egyrészt az volt, hogy felderítse és számszerűsítse a mintatelepülések piaciainak különbségeit, és lehetőség szerint fel-

tárja a különbségek mögött álló lehetséges okokat. A megkérdezés további célja a piaci vásárlás általános helyzetének felmérése és a piacok előnyös szempontjainak, erősségeinek felderítése volt. Ez helyzetképet ad a piacok vásárlói megítéléséről, ami a *GfK (2016)* által jelzett csökkenő piaci forgalom miatt aktuális.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A megkérdezés összesen öt város hagyományos piacain zajlott, amelyek *Tóth (2008)* település-nevezéktana alapján kerültek kiválasztásra. A cél az volt, hogy – az ötezer főnél kisebb lakosságú kisváros kategória kivételével – valamennyi városkategória szerepeljen a kimutatásban. Ennek megfelelően került sor Füzesabony (kisközépváros), Hatvan (középváros), Gyöngyös (nagyközépváros), Eger (megyei város/megyeszékhely) és Budapest XIV. kerület (regionális város/főváros) kiválasztására. A települések kijelölésénél fontos szempont volt, hogy viszonylag közel helyezkedjenek el egymáshoz; kimondott regionális különbségek ezáltal csak Budapest és Heves megye között voltak megfigyelhetők. Ezeknek a településeknek egy-egy hagyományos piaca, piaccsarnoka vagy vásárcsarnoka képezte a vizsgálat mintaterületét. Az egyszerűség végett a tanulmány a továbbiakban *együttesen* piacoknak, vizsgált piacoknak nevezi ezeket.

Természetesen a vizsgált piacok között fennálló különbségek nem magyarázhatók kizárólag a települések méretével, viszont az állandó népességszám támpontot adott a piacok keresletének és méretének meghatározásához. A mintatelepülések megválasztásából kifolyólag a piacok mérete a településmérethez igazodott (*1. táblázat*). A terepi munka minden esetben az illetékes piacfelügyelő személyek, üzemeltető szervek jóváhagyásával történt, Budapest esetében a Fővárosi Csarnok és Piacigazgatóság írásos engedélyével.

A kérdőíves felmérések minden esetben a

I. táblázat

A vizsgált mintaterület bemutatása

Település	Állandó népesség-szám 2015-ben, fő	A vizsgált piac megnevezése	A piac mérete (az árusok száma)
Füzesabony	7 854	Városi Piac (Arany J. u.)	Idényben 30
Hatvan	21 016	Hunyadi téri piac	Átlagos időszakban 20-30
Gyöngyös	30 114	Köztársaság téri piac	Idényben 65-75
Eger	53 937	Piacsarnok (Katona I. tér)	Átlagosan 70
Budapest, XIV. kerület	115 963	Bosnyák téri Vásárcsarnok	A kutatás idején nyilvántartásban szereplő 183

Megjegyzés: az árusok száma a terepi munka alkalmával történő becslés, kivéve a budapesti hivatalos adatot.

Forrás: saját szerkesztés KSH (2015), AKI (2012) és primer eredmények alapján

2. táblázat

A kitöltők számának megoszlása települési piaconként, piaci szerepkör szerint

(M. e.: fő)

	Füzesabony	Hatvan	Gyöngyös	Eger	Budapest XIV.	Összesen
Vásárló	18	44	47	49	58	216
Árusító	10	16	25	24	31	106
Összesen	28	60	72	73	89	322

Forrás: Kiss (2016); Kiss – Nagyné (2016); saját szerkesztés

helyszínen történtek az árusítás napjainak alkalmával személyesen, valamint baráti segítséggel. A felmérés időszaka 2016 februárja és márciusa volt. Fontos megjegyzés, hogy a termelői értékesítés szempontjából ez főszezonon kívüli időszaknak számít. A felmérés eredményét valószínűleg befolyásolta volna, ha azt egy kimondottan forgalmas nyári vagy őszi időszakban készítenénk. A kérdőív papíralapú volt, anonim és önkéntes válaszadással. Az összesen 322 kitöltő közül 106 volt árusító, 216 pedig vásárló. A megkérdezést a piaci vásárlás, illetve eladás közben végeztük az adott helyszíneken. A válaszadók véletlenszerűen lettek kiválasztva a piacok vásárlóinak és eladóinak köréből. A megkérdezett eladók között egyaránt szerepeltek termelők és viszonteladók, akikre egységesen árusítóként hivatkozom. Véleményeik között a kimutatás nem tesz különbséget. A felmérés nem foglalkozott az országos vagy más területi szintű reprezentativitás kérdésével; a kapott eredmények a jelenlegi mintára

értelmezendők, nem tekinthetők reprezentatívnak. További fontos megjegyzés, hogy valamennyi vásárló a piaci vásárlás során került megkérdezésre. A válaszadók száma az egyes mintaterületeken a vizsgált piacok méretéhez hasonlóan változott (2. táblázat).

A kérdőív kérdései tartalmaztak demográfiai, kalibráló kérdéseket. Szempontokat állítottam fel a vásárlók és az árusítók részére egyaránt a piaccal való elégedettségük felmérésére. A válaszadók a szempontokat ötfokozatú Likert-skálán értékelték. A vásárlók számára feltettem a piaci vásárlási szokásaikra vonatkozó kérdéseket (mint például a piacokon vásárolt élelmiszerek aránya vagy a piaci vásárlás gyakorisága). Árusítók számára a kérdőív tartalmazott olyan kérdéseket, amelyekkel az ingázásukat mértem fel, például hogy az árusító a hozzá legközelebbi piacon árusít-e, amennyiben nem, akkor kértem, hogy adja meg az általa utazott távolságot, az ahhoz szükséges időt, valamint azt, hogy miért a jelenlegi piacot választotta az árusítás helyszínéül.

A kiértékelésnél alapvetően arra kerestem a választ, hogy felmérhető-e statisztikailag jelentős különbség a lekérdezés helyszíne, valamint a vizsgált kérdések között. A kiértékelés módszere a Khi-négyzet-próbával³ végzett függetlenség-vizsgálat (5%-os szignifikanciaszinttel), majd a kapcsolat erősségét felmérő asszociációvizsgálat Cramer-féle asszociációs együttható által. A statisztikai számításokat IBM SPSS statisztikai programcsomag segítségével végeztem. A mintavétel nem tekinthető reprezentatívnak, a kimutatás eredményei jelzésértékűek.

A felmérés során – főleg az árusok – to-

vábbi kiegészítő jellegű információkat osztottak meg, amelyek bemutatásra kerülnek az *Eredmények* című fejezetben.

EREDMÉNYEK

Elsőként az árusítókra vonatkozó elégedettségi vizsgálat eredményei kerülnek bemutatásra. A válaszadók ötfokozatú Likert-skálán értékelték az általam megkérdezett egyes szempontokat (3. táblázat). (Megjegyzendő, hogy a Likert-skálás felmérés elsősorban a válaszadók szubjektív véleményének felmérésére volt alkalmas. Objektív szempontból elmondható, hogy például a vizsgált piacok méretében, kiépí-

3. táblázat

A piaci árusok elégedettségének felmérése az egyes piacokon, a válaszok átlaga 1–5-ig terjedő Likert-skálán

Kérdés	Füzesabony	Hatvan	Gyöngyös	Eger	Budapest, XIV. ker.
<i>Mennyire elégedett az árusító a piacokra jellemző általános szempontokkal?</i>					
A piac elérhetőségével	4,4	4,1	4,1	3,4	4,2
A piac kiépítettségével	2,7	3,1	3,0	3,0	2,9
A piac forgalmával	2,4	2,8	2,9	2,3	2,4
A piacon eladható termékek árszínvonalával	2,7	3,5	3,2	3,3	3,4
A piacon eladható termékek minőségi színvonalával	3,6	4,3	4,0	4,0	3,8
Az árusok számára nyújtott szolgáltatásokkal	2,8	3,3	2,9	2,9	2,7
<i>Mennyire elégedett a saját kereskedelmére vonatkozóan az általános szempontokkal?</i>					
A vásárlók számával	2,8	2,9	3,0	2,7	3,0
A visszatérő vásárlók számával	3,5	4,0	4,3	3,7	3,8
A bevételének nagyságával összességében	2,6	2,9	3,0	2,6	2,7

Forrás: Kiss (2016), Kiss – Nagyné (2016); saját szerkesztés primer adatok alapján

³ Megjegyzés a Khi-négyzet-próba eredményeihez: a Khi-négyzet-próba elvégezhetőségének két fő feltétele nem teljesült az általam vizsgált minta esetében, miszerint

– a vizsgált keresztábra minden cellájában szereplő értéknek legalább „1”-nek kell lennie, valamint

– „a cellák maximum húsz százalékában lehet a várható érték kisebb, mint 5” (*Sajtos – Mitev, 2007:146*).

Ennek alapvető oka, hogy egyrészt ilyen méretű (jellemzően 5×5-ös) keresztábrához túl alacsony a mintaszám (tehát például csak árusítókból a teljesen egyenlő válaszmegoszlás esetén minimum 125 kitöltőre lett volna szükség), másrészt a válaszok megoszlása (a számítás szempontjából) nem volt megfelelő, aminek az az oka, hogy például szélsőségesen rossz értéket (ami a Likert-skálán jellemzően 1-est és 2-est jelent) csak kevés válaszadó adott. A számításokat ennek ellenére elfogadhatónak és értékelhetőnek tartom, mert a válaszok átlagából levonható következtetések szemmel láthatóan megfelelnek a próba által kapott eredményeknek (3. és 4. táblázat).

tettségekben, forgalmában lényegesen nagyobb különbségek voltak megfigyelhetők.)

A válaszadók összességében négyesre értékelték a piacok elérhetőségét és megközelíthetőségét, hiszen azok jellemzően jól elérhető, forgalmas területeken helyezkednek el. A legrosszabb értéket (3,4) az egri piac kapta, ahol egyes árusok főként a parkolási lehetőségek hiányára panaszkodtak. A piacok kiépítettségére a válaszadók közepes (átlagosan 3-as) értékeléseket adtak. Kiépítettség alatt a piac infrastruktúrális körülményeit, épületeinek állapotát vagy például az időjárástól való védettségét érttem, olyan szempontokat, amelyek hatással lehetnek az árusítási és vásárlási kedvre, körülményekre. Ennél a szempontnál jelentős objektív különbségek voltak megfigyelhetők a vizsgált piacokon, például a piaccsarnokok állapotát vagy méretét és befogadóképességét illetően. A szubjektív vélemények között azonban csak minimális különbségek voltak felfedezhetők.

A forgalom megítélésénél enyhébb elégedettség volt megfigyelhető. Ezt a szempontot mindenhol átlagosan 2-es és 3-as érték között osztályozták. Legelégedettebbek a hatvani (középvárosi) és a gyöngyösi (nagyközépvárosi) árusítók voltak, osztályozásuk átlagosan 0,5 skálaértékkel volt magasabb a másik három piac értékeinél. A piacokon eladható termékek árszínvonalával a füzesabonyi piacot (az átlag 2,7-es értékelésével) leszámítva közepesen, illetve enyhén pozitívan voltak elégedettek a válaszadók. Ennél a szempontnál az egyes árusítók egyéni véleményei alapján elmondható az az általános megállapítás, hogy a vásárlók között vannak, akik keresik a jó minőséget és meg is fizetik azt, ugyanakkor vannak olyanok is, akiknél egyedül csak a legalacsonyabb árak számítanak a termékválasztásnál. Az eladható termékek minőségi színvonalával aránylag elégedettek voltak a megkérdezettek, mert átlagosan négyesre értékelték ezt a szempontot. Többben a saját kínálatukból indultak ki, mond-

ván, hogy az kifogástalan minőségű. „Az árusok számára nyújtott szolgáltatások” átfogó kategóriát illetően közepes elégedettség (3-as körüli érték), illetve enyhe elégedettség volt megfigyelhető. Voltak, akik az asztalbérlést, illetve az árusítással járó kiadásokat sokallották általánosságban, vagy például a bérelhető asztalméretre viszonyítva. Az egyik piacon volt olyan válaszadó, aki példának említette, hogy nincs az árusok számára biztosítva a díjtalan mosdóhasználat. A vásárlók számát és a bevételek nagyságát illetően általános (enyhébb) elégedettség volt tapasztalható (2,6 és 3 közötti értékelésekkel), ellenben a visszatérő vevők számával aránylag elégedettek voltak a megkérdezettek. Volt, aki közölte, hogy a visszatérő vendégek jelentik a fő bevételi forrását.

A – fenntartásokkal elfogadott – Kihívás-próba alapján a fent vizsgált kilenc szempont egyikében sem volt megfigyelhető statisztikailag jelentős különbség az egyes piacokon kapott válaszok értékei között. Természetesen elmondható, hogy a piacok jellemzőiben, mint például a forgalom és a kínálat nagyságrendjében vagy az infrastruktúrális körülményekben egyértelműen voltak objektív különbségek, de ezek a szubjektív eladói válaszokban kevésbé jelentek meg.

Fontosnak vélem kiemelni, hogy Füzesabony (mint kisközépváros) piaca kapta a legalacsonyabb értékelést öt szempont alapján is. Az ottani árusok közül többen a piac hanyatlásáról számoltak be az elmúlt évek során. Az értékelésekben a második helyen ezt követi az egri (megyeszékhelyi) piac. Számomra meglepő eredmény, hogy a legmagasabb, legpozitívabb értékeléseket a legtöbb esetben a hatvani (középvárosi) és a gyöngyösi (nagyközépvárosi) piac kapta. A megkérdezések időszakában ezekre nem volt jellemző sem a budapesti vásárcsarnokban tapasztalható zsúfoltság, sem a Füzesabonyban megfigyelt elenyésző forgalom. A vásárlás hangulatát Hatvanban és Gyöngyösön tapasztaltam a legjobbnak.

A vásárlók elégedettségi vizsgálatának eredményei

A vásárlók által adott válaszokban – az árusítók véleményeivel ellentétben – statisztikailag jelentős különbségek fedezhetőek fel, amit a válaszok átlagai is tükröznek (4. táblázat). Kivételt képeznek a piac közelségére, megközelíthetőségére adott válaszok, mert a vásárlók azzal valamennyi vizsgált piacon elégedettek voltak. A releváns kapcsolatok erősségét leíró Cramer-féle asszociációs együtthatók értéke 0,19 és 0,34 között alakult, amely gyenge vagy jellemzően gyengébb kapcsolatokra enged következtetni.

Fontos eredmény, hogy a jelentős területi különbségeket mutató tényezők esetében – az árszínvonalat leszámítva – a füzesabonyi piac kapta a legalacsonyabb értékeléseket, hasonlóan az árusítói felmérés eredményeihez. Ez volt a legkisebb, legkevésbé látogatott piac. A füzesabonyi értékeket leszámítva a többi piacon a legtöbb szemponttal mérsékelten elégedettek voltak a válaszadók.

Összességében a piaci árakat közepesre értékelték a vásárlók, vagy enyhén elégedettek voltak velük. Az egri piac fogyasztói

árai a terepmunka alkalmával magasnak számítottak, és ezt alátámasztotta a helyi piacfelügyelő is. A vásárlók ezt 2,8-as átlagra értékelték. Árszínvonalat és választékot tekintve a budapesti Bosnyák téri Vásárcsarnok vásárlói voltak a legelégedettebbek (átlag 3,9-es és 4,4-es értékeléssel). A sok árus széles körű kínálata egyaránt tartalmazott alacsony és magas árszínvonalú élelmiszereket, többféle vásárlói igényt is kielégítve ezzel. A hangulat, népszerűség és közismertség kategóriáknál a gyöngyösi és a budapesti piac vásárlói voltak a legelégedettebbek (ahol az értékelések átlaga meghaladta a 4-et). A mintában egyértelműen a Bosnyák téri Vásárcsarnok volt a legnagyobb, legközismertebb piac, és fővárosi lokációja révén annak volt a legnagyobb forgalma. A gyöngyösi piac vásárcsarnokát ítélt meg a legszebben kiépítettnek és a lehangulatosabbnak, a minőségi színvonalat tekintve pedig Hatvanban voltak a legelégedettebbek a vásárlók (4,3).

Az árusítók ingázásának vizsgálati eredményei

Az alfejezet a piacok vonzáskörzetének vizsgálati eredményeit mutatja be az árusítókat illetően. Az árusítók összesített

4. táblázat
A vásárlók elégedettségének vizsgálati eredményei, válaszok átlaga 1–5-ig terjedő Likert-skálán

Kérdés	Füzesabony	Hatvan	Gyöngyös	Eger	Budapest, XIV. ker.
<i>Mennyire elégedett a vásárló a piacra jellemző általános szempontokkal?</i>					
A piac közelségével, megközelíthetőségével	4,4	4,3	4,2	4,3	4,3
A piacon fellelhető termékek árszínvonalával	3,3	3,6	3,5	2,8	3,9
A piacon fellelhető termékek minőségi színvonalával	3,4	4,3	4,1	3,7	4,0
A piacon fellelhető termékek választékával	2,6	4,2	4,2	4,0	4,4
A piac hangulatával	3,2	3,8	4,1	3,8	4,0
A piac népszerűségével, közismertségével	3,4	4,2	4,2	4,0	4,2

Forrás: Kiss (2016); Kiss – Nagyné (2016); saját szerkesztés, primer adatok alapján

5. táblázat

Az árusítók ingázásának vizsgálata

Kérdés	Füzesabony	Hatvan	Gyöngyös	Eger	Budapest, XIV. ker.
Vállalkozásának székhelyéhez képest Ön a jelenleg a legközelebbi piacon árusít? (válaszok aránya)					
Igen	80,0%	75,0%	72,0%	83,3%	29,0%
Nem	20,0%	25,0%	24,0%	16,7%	67,7%
Hiányzó, nem értékelhető válasz			4,0%	–	3,2%
Utazott távolság azok esetében, akik nem az adódó legközelebbi piacon árusítanak (átlagos érték az érintettek becslései alapján)					
Átlagos távolság	37,5 km	19,6 km	24,7 km	35,8 km	55,7 km
Az utazáshoz szükséges idő azok esetében, akik nem az adódó legközelebbi piacon árusítanak (átlagos érték az érintettek becslései alapján)					
Átlagos idő	50 perc	23 perc	32 perc	64 perc	62 perc

Forrás: Kiss (2016), saját szerkesztés primer adatok alapján

mintájában a megkérdezettek közel 48%-a nyilatkozta, hogy helyben, a piac településén található vállalkozásának székhelye, illetve ha arról nem lehet beszélni, akkor a lakóhelye. Közel 64% nyilatkozta azt, hogy a vállalkozásához (lakóhelyéhez) térben legközelebb eső piacon árusít (5. táblázat).

Látható, hogy a budapesti mintában fordul elő a legtöbb olyan válaszadó, aki nem helyben árusítja a termékeit, hanem utazási többletet vállal egy nagyobb piac érdekében. Az utazott kilométer az ő esetükben a legnagyobb, átlagosan több mint 55 km (oda irányban). Az eredményhez tartozó szórás értéke magas, 42,5 km, ami például annak tudható be, hogy a mintában volt két kitöltő, aki közel 200, illetve 120 kilométer távolságból érkezett Budapestre. Az út megtételéhez szükséges idő a Bosnyák térre ingázók esetében átlagosan kicsit több mint egy óra, hasonlóan az egri piac ingázóihoz. A budapesti megkérdezettek közül sokan beszámoltak az M3-as autópálya közelségének előnyéről. Arra a kérdésre, hogy miért a Bosnyák téri Vásárcsarnokot választották árusításuk színhelyül, az ingázók 42%-a említette, hogy régebbi kapcsolódása van a hellyel családi hagyományok és/vagy az ismeretségi kör jelenléte által. Érdekes módon a kimondottan nagyobb forgalmat

(amely külső szemmel a legfőbb okot jelenthetné) azonban a válaszadók csak 15%-a említette (31%-uk említette, hogy általánosságban véve itt volt jó vagy elfogadható lehetőségük árulni, és ehhez nyilvánvalóan hozzátartozik az elfogadható kereslet is).

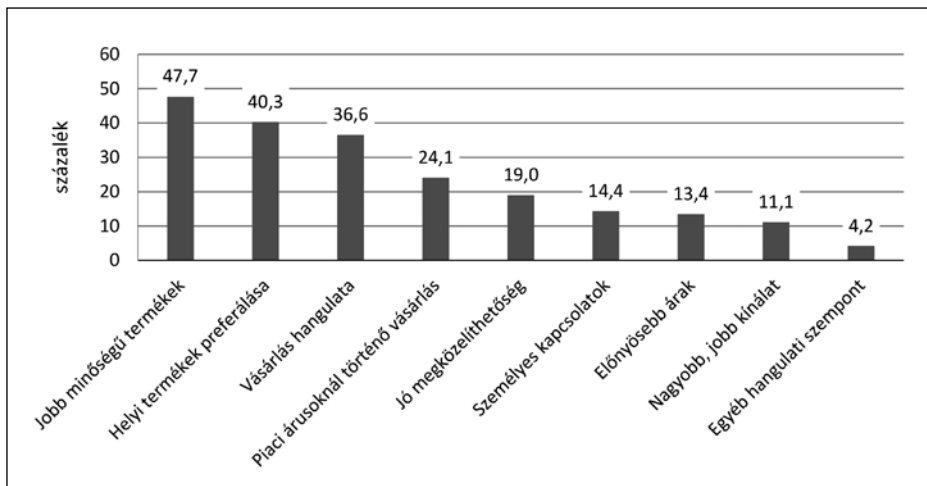
Piacok vásárlói preferáltságának vizsgálati eredményei

Arra az eldöntendő kérdésre, miszerint jobban szeretnek-e a megkérdezettek piacokon vásárolni, mint bevásárlóközpontokban, a válaszadók 77,3%-a nyilatkozott igennel, 11,6%-uk nemmel, 10,6%-uk pedig a válaszlehetőségektől függetlenül azt nyilatkozta, hogy azonos arányban részesítik előnyben ezeket. Azokat, akik azt nyilatkozták, hogy jobban szeretnek piacokon vásárolni, megkértem arra, hogy előre megadott szempontok alapján nevezzék meg a piacok preferálásának okait (1. ábra).

A legtöbb válaszadó (a minta 47,7%-a) azért részesíti előnyben a piacokat, mert megítélésük szerint ott jobb minőségű termékekhez jutnak. A „minőség” kifejezés definícióját nem határozta meg pontosan; azt minden válaszadó a saját szubjektivitása alapján jelölhette meg. Sokan kiemelték a frissességet mint mérvadó minőségi szempontot. A második legfontosabb szempont

1. ábra

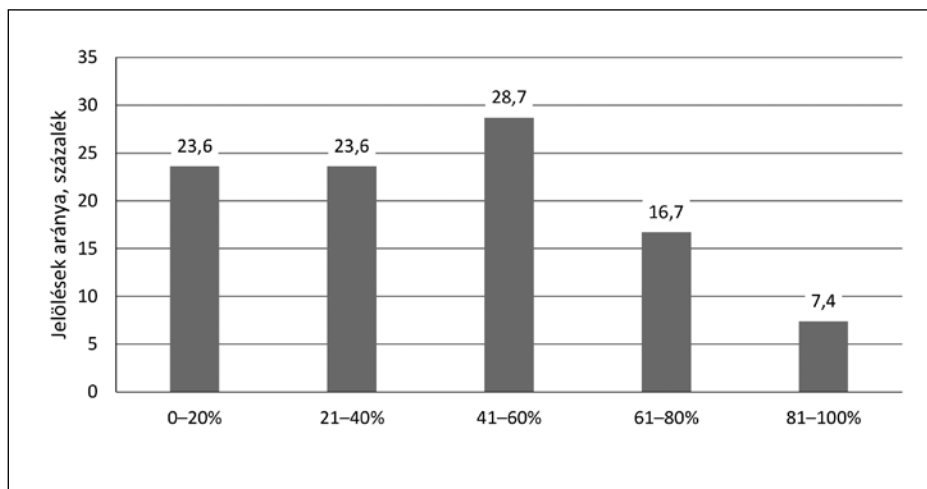
A piacok preferáltságának okai

Forrás: Kiss (2016); Kiss – Nagyné (2016); saját szerkesztés primer adatok alapján

2. ábra

A fogyasztók által piacokon vásárolt élelmiszerek aránya

Forrás: Kiss (2016), saját szerkesztés primer adatok alapján

volt számukra a helyi termékek, magyar termékek preferálása (40,3%). Megjegyzendő, hogy a hagyományos piacokon a fogyasztók egyaránt vásárolhatnak viszonteladóktól, valamint termelőktől. Fontos kérdés, hogy a vásárlók vajon meg tudják-e különböztetni a termelői árukat, valamint a viszonteladás-

ból származó termékeket, amennyiben ez fontos tényező a számukra. Azonban ettől eltekintve a piacokat előnyben részesítők számára a helyi termékek preferálása volt a második legfontosabb tényező. Kiemelhető szempontnak tartották még a vásárlás hangulatát (36,6%).

A mintában a legtöbb megkérdezett (31,9%) azt nyilatkozta, hogy jellemzően heti egy alkalommal jár piacra vásárolni, 22,7%-uk pedig heti egy alkalomnál ritkábban, valamint a vásárlók 2,3%-a nyilatkozta, hogy szinte soha nem jár a piacra vásárolni. Viszonylag magas volt azoknak az aránya (28,2%), akik heti kettő vagy három alkalommal vásárolnak piacokon. Ennél gyakrabban csak kisebbség (14,8%) jár piacra, vagyis ennyien intézik a napi szintű bevásárlásaikat piacokon.

A megkérdezettek legnagyobb csoportja az élelmiszer-szükségletük közel felét szerzi be piacokon, de összesítve azoknak az aránya volt a legnagyobb, akik ennél kevesebbet vásárolnak ott (2. ábra).

Visszaulva a szakirodalmi áttekintésre, *Szabó és Juhász (2012)* szerint a piacokon a legnagyobb a zöldség-gyümölcs forgalom aránya, ezért nyilvánvaló, hogy a piacokon vásárolt élelmiszerek mennyisége mellett azoknak a típusa is fontos szerepet játszik. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a megkérdezettek többsége jellemzően a heti vagy az alkalmi nagyobb bevásárlások idején látogatja a piacokat, ezáltal szerepük inkább kiegészítő jellegű volt.

Kiegészítő eredmények

Helyszíni tapasztalatok alapján jellemző volt egyfajta általános elégedetlenség a legtöbb piaci árusító esetében. Elhangzott tőlük, hogy manapság nehéz „kicsalogatni” a vásárlókat a bevásárlóközpontokból, aminek érthető okai vannak, tekintettel a piacok és a bevásárlóközpontok jellemző különbségeire. A bevásárlóközpontoknál a vásárlóknak biztosítva van kellő mennyiségű díjtalan parkolási lehetőség. A bevásárlás körülményei és az infrastruktúra kiépítettsége ott jobb, valamint a vásárlók nincsenek kitéve az időjárás viszontagságainak.

KÖVETKEZTETÉSEK

Hogy megítéljük a piaci vásárlás kereskedelemben és vidékfejlesztésben betöltött

szerepét, megállapítandó, hogy bár tradicionális kereskedelmi csatornaként súlyuk az elmúlt évtizedekben visszaszorult, de főként friss termékek esetében, valamint érzelmi, tradicionális szempontból szerepük nem elhanyagolható. A piaci vásárlások során a megkérdezett vásárlók 77,3%-a eldöntendő kérdésben azt nyilatkozta, hogy előnyben részesíti a piaci vásárlást. Ez a preferáltság a mintában legfőképpen azon alapszik, hogy a vásárlók (például a frissességük miatt) jó minőségűnek ítélték meg a termékeket. Fontos tényező volt továbbá számukra a termék eredete, valamint a vásárlás hangulata.

A vizsgálatban a füzesabonyi piac jellemzően a legrosszabb értékeléssel bírt mind fogyasztói, mind árusítói oldalról. A vásárlók esetében ezek az értékelésbeli különbségek a többi mintaterülethez képest statisztikailag is jelentős eltéréseknek számítanak. Füzesabony *Tóth (2008)* település-nevezékrendszere szerint kisközépvárosnak minősül. A mintában ez képviselte a kisméretű vidéki város piacát, ahol a piaci forgalom nagyságrendileg elmaradt a többi vizsgált piactól a felmérés időszakában. Ennek, valamint a forgalom csökkenéséről szóló beszámolók alapján ez a piac drasztikus forgalombeli visszaesést szenvedett el az elmúlt években, és nem utal jel arra, hogy változás várható ebben a tendenciában. Azonban tény, hogy egy vidéki kisváros (negatív) eredménye még nem enged következtetni a többi hasonló település, valamint más régiók vagy például a periférikus területek piacainak állapotára. Ez az eset azonban összhangba hozható a GfK 2016. évi sajtóközleményének megállapításával, miszerint a piaci értékesítés kereskedelmi részarányának visszaesése elsősorban a vidéki (a sajtóközlemény értelmében nem budapesti) fogyasztók csökkenésének köszönhető. A nem budapesti piacok vélhetően nem voltak megfelelőek azon árusítók számára, akik nem a hozzájuk legközelebb eső piacra mentek, hanem

bizonyos esetekben igen nagy távolságokat megtéve a budapesti Bosnyák téri Vásárcsarnokba utaztak árulni. Az ingázó árusítók aránya abban a mintában kiemelkedően magas volt, 67,7%, a többi mintaterület esetében ez az arány legfeljebb 25%. Az árusítói ingázást a mintában nem pusztán a nagyobb kereslet motiválta, mert rendkívül fontos tényező volt a családi hagyományok és az ismeretségi kör jelenléte.

A piacokon megkérdezett fogyasztók alapvetően szeretnek piacokon vásárolni, de ez a fajta vásárlás az eredmények alapján inkább kiegészítő jellegűnek nevezhető. A forgalom árusítói megítélése is jellemzően negatív értékeket vett fel valamennyi piacon. A piacok vásárlói preferáltságának elsődleges oka az (általános) termékminőség pozitív megítélése, valamint a (termelői) termékek helybeliségének és származásának értékelése. A jelenlegi kimutatás eredménye, valamint más szakirodalmak is utalnak a termelői javak magas fogyasztói preferáltságára, emiatt a piacok marketingtevékenységének fontos alapját képezheti a termékminőségen és a termékek származási helyén alapuló promóciós tevékenység.

Tény, hogy a piaci vásárlás körülmé-

nyei elmaradnak a modern kiskereskedelem egységei által kínált lehetőségektől. A helyenként szegényes értékesítési körülmények vagy az időjárásnak való kitettség befolyásolja a forgalom nagyságát. Ez véleményem szerint infrastrukturális fejlesztések által részben javítható. Forgalmasság beépített belterületeken elhelyezkedő piacok esetén magától értetődő problémát okoznak a parkolási nehézségek.

Utalva Szabó és Juhász (2012) tanulmányára, a közvetlen értékesítés további fontos aspektusa a vásárló-eladó, illetve a vásárló-termelő kapcsolatok jelenléte. A stabil (érzelmi alapú) vevőkör kialakulása keresletnövelő tényező. A szerzőpáros a termelői piacok esetében példának hoz fel alternatív programokat, amelyek alkalmasak ezen kapcsolatok kiépítésére és elmélyítésére. Ilyenek lehetnek például a termékbemutatók, a gazdaságok bemutatói vagy a főzőversenyek. Jelen kutatásban megkérdezett árusítók ugyan csak mérsékelten, de elégedettek voltak a visszatérő vásárlóik számával (az összkereslettel azonban nem). Volt, aki kiemelte, hogy a visszatérő vendégei által él meg. Ez igazolja a humán tényező fontosságát a vásárlások során.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) AGÁRDI I. – BAUER A. (2000): Az élelmiszer-kiskereskedelem szerkezeti változásai és kialakult vállalatcsoportok Magyarországon. *Marketing & Management*, 34 (3) 8–14. – (2) Agrárgazdasági Kutató Intézet: *Piacokkal kapcsolatos kutatás (2011-2012)*. 2012-es nyilvántartás a piacokról; „Piac_Lista_0927” fájl, [https://www.aki.gov.hu/publikaciok/publikacio/a:421/Piacokkal+kapcsolatos+kutatás+\(2011-2012\), \[2017.05.02.\]](https://www.aki.gov.hu/publikaciok/publikacio/a:421/Piacokkal+kapcsolatos+kutatás+(2011-2012), [2017.05.02.]) – (3) BENEDEK Zs. (2014): *A rövid ellátási láncok hatásai – Összefoglaló a nemzetközi szakirodalom és a hazai tapasztalatok alapján*. MTA-KRTK KTI, Műhelytanulmányok MT-DP, 2014/8 48 p. Általa idézett mű (26. p.): TREGGAR, A. (2011): Progressing knowledge in alternative and local food networks: Critical reflections and a research agenda. *Journal of Rural Studies*, 27 419–430. – (4) BENEDEK ZS. – BALÁZS B. (2014): A rövid ellátási láncok szocioökonómiai hatásai. *Külgazdaság*, 58 (5) 100–120. – (5) BIMBO, F. – BONANNO, A. – NARDONE, G. – VISCECCHIA, R. (2015): The Hidden Benefits of Short Food Supply Chains: Farmers' Markets Density and Body Mass Index in Italy. *International Food and Agribusiness Management Review*, 18 (1) 1–16. Általa idézett mű (2. p.): ILBERY, B. – MAYE, D. (2005): Alternative (shorter) food supply chains and specialist livestock products in the Scottish and English border. *Environment and Planning*, 37 (5) 823–844. – (6) CSÍKNÉ M. É. – LEHOTA J. (2013): Mezőgazdasági termelők értékesítési csatornaválasztási döntéseinek vizsgálata, különös tekintettel a közvetlen értékesítésre. *Gazdálkodás*, 57 (5) 451–459. – (7) DOBOS K. (2009): Kiskereskedelmi láncok és beszállítói kapcsolata. *Közgazdasági Szemle*, LVI (február) 155–175. – (8) EPRS (European Parliamentary Research Service) Briefing (2016): *Short supply chains and local food systems in the EU*. <http://www.europarl.europa.eu/RegData/>

etudes/BRIE/2016/586650/EPRS_BRI(2016)586650_EN.pdf, [2017.10.31.] – (9) Az Európai Parlament és a Tanács 1305/2013/EU rendelete (2013. december 17.) az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról és az 1698/2005/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1305&from=HU>, [2017.05.02.] – (10) GALLI, F. – BRUNORI, G. (szerk.) (2013): *Short Food Supply Chains as drivers of sustainable development*. Evidence Document. Document developed in the framework of the FP7 project FOODLINKS (GA No. 265287). Laboratorio di studi rurali Sismondi – (11) GfK (2016): *GfK: változatlan a vásárlók kereskedelmi csatornákhöz való hűsége*. Sajtóközlemény. 2016. október 10. GfK Hungária, Budapest, http://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/country_one_pager/HU/documents/20161010_GfK_Kiskereskedelem_piac_i.pdf – (12) HORVÁTH Z. (2010): *A zöldség-gyümölcs termelők együttműködése, a TÉSZ-ek értékesítési és gazdasági helyzetének vizsgálata*. Doktori (PhD) értekezés (Gödöllő). – (13) JANKUNÉ K. GY. – STAUDER M. – GYÖRE D. (2012): *Az élelmiszer-kereskedelem termelékenysége és jövedelmezősége*. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budepest – (14) JUHÁSZ A. – SERES A. – STAUDER M. (2008): *A kereskedelem koncentrációja*. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (15) KARTALI J. (szerk.) – GYÖRE D. – JUHÁSZ A. – KÖNIG G. – KÜRTHY GY. – KÜRTI A. – STAUDER M. (2009): *A hazai élelmiszer-kiskereskedelem struktúrája, különös tekintettel a kistermelők értékesítési lehetőségeire*. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (16) KAWECKA, A. – GĘBAROWSKI, K. (2012): Short Food Supply Chains – Benefits for consumers and producers. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 3 (37) 459–466. – (17) KIS M. Zs. (2015): *Vidékfejlesztési Program 2014–2020*. Európai uniós források felhasználása Magyarországon konferencia, Szeged, 2015. március 25. http://www2.u-szeged.hu/irsi/docs/Kis_Miklos.pdf [2017.11.06.] – (18) KISS K. (2016): *Helyi piacok összehasonlító vizsgálata Heves és Pest megyében*. Diplomadolgozat (Gyöngyös, Eszterházy Károly Egyetem – Gyöngyösi Károly Róbert Campus). – (19) KISS K. – NAGYNÉ D. D. (2016): Helyi piacok összehasonlító vizsgálata Heves és Pest megyében. *Acta Carolus Robertus*, 6 (2) 197–211. – (20) KNEAFSEY, M. – VENN, L. – SCHMUTZ, U. – BALÁZS, B. – TRENCHARD, L. – EYDEN-WOOD, T. – BOS, E. – SUTTON, G. – BLACKETT, M. (2013): *Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU*. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics; JRD Scientific and Policy Reports, European Commission. <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d16f6eb5-2baa-4ed7-9ea4-c6dee7080acc> – (21) KSH (2015): *Területi statisztika, Állandó népesség száma; 2015. évi adatok*. <https://www.ksh.hu/>, [2017.05.02.] – (22) A magyar kormány hírportálja (2014): *Huszonhat milliárd forint jut a termelők piacra jutásának segítésére*. <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/agrar-vidékfejlesztésert-felelos-allamtitkar/hirek/huszonhat-milliard-forint-jut-a-termelok-piacra-jutasanak-segitesere>, [2017.05.02.] – (23) *Magyarország – Vidékfejlesztési Program 2014–2020* (2014). Miniszterelnökség, <https://www.palyazat.gov.hu/node/56582> [2017.05.02.] – (24) SAJTOS L. – MITEV A. (2007): *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Alinea Kiadó, Budapest – (25) SERES A. – SZABÓ M. (2009): Hazai zöldség-gyümölcs kisárutermelők nagy láncoknak történő értékesítési lehetőségei. *Gazdálkodás*, 53 (3) 254–260. – (26) SZABÓ D. – JUHÁSZ A. (2012): A piacok szerepe és lehetőségei a hazai élelmiszer-ellátási láncban. *Gazdálkodás*, 56 (3) 217–229. – (27) TÓTH J. (2008): Meditáció a városokról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról. *Vitairat. Területi Statisztika*, 11 (48) (3) 237–244.

gi tapasztalatok egyértelműen tanúsítják, hogy a hároméves BSc-anyagba nem szabad bezsúfolni a korábban ötéves képzés ismeretanyagát, mert mára már beigazolódott, hogy a bolognai rendszer az agrárképzésben nem járt eredménnyel, mivel a három év időszakában döntően az elméleti képzésre koncentrálnak minden szak, és így minimálisra csökken a gyakorlati ismeretekre szánható idő, ezért a kikerülés után a siker is egyre korlátozottabb (Magda et al., 2017). Ennek köszönhetően alakulhattak ki bizonyos alapszakok esetében az abszolutórium megszerzéséhez szükséges kreditértékhez közelítő számú kötelező vagy kötelezően választható tantárgyakból álló mintatantervek. Általánossá vált tehát az alapképzési szakokon a tantárgyak túlburjánzása, ami több órát, több oktatót, nagyobb infrastruktúrát követelt meg és ez értelemszerűen együtt járt az egy hallgatóra jutó költségek növekedésével. Ugyanakkor az állami finanszírozás mértéke ezt nem követte, sőt a piaci viszonyok miatt az intézmények – néhány unikális szakot kivéve – a költségtérítési díjaikat sem emelheték jelentősen. Ezen nehézségek mellett Magda és társai további, az agrárképzést érő kihívásra is felhívják a

figyelmet, miszerint a technológia fejlődésével és az ágazat átrendeződésével kevesebb, de önállóbb szakemberre tart igényt a hazai piac (Magda et al., 2017). Meglátásom szerint a kialakuló létszámcsökkenés kompenzálásának leghatékonyabb módszere a külföldi hallgatók létszámának növelése, akiknek az önköltséges képzés mellett számos ösztöndíj-lehetőség is a rendelkezésükre áll. Az agrár-felsőoktatás számára kiemelt jelentőségű ezek közül a FAO ösztöndíjprogramja, valamint a 2013-ban indított Stipendium Hungaricum program. Utóbbi esetében az egyes bilaterális egyezmények határozzák meg a pályázható képzéseket, melyekben a számos partnerország által preferált agrárképzési terület felülreprezentált (Tempus Közalapítvány, 2017).

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Jellemzően három gócpont különböztethető meg a probléma vizsgálata során európai szinten. Az egyik az átmenet az alapképzésről a mesterképzésre és ezen két képzés viszonya egymással, a másik a tanárképzés és a szakképzés helye a bolognai rendszerben, végül a nemzetközi mobilitás kudarca, a megcélzott számoktól

I. táblázat

Az alapképzésre és a mesterképzésre felvettek száma (az adott évi keresztféléves, az általános és a pótfelvételi eljárásokban összesen) és a két szintre felvettek egymáshoz viszonyított aránya (minden munkarend és finanszírozási forma)

	Alapképzés, fő	Mesterképzés, fő	Mesterképzésre felvettek aránya az alapképzésre felvettek százalékában
2006	71 888	0	0
2007	65 214	603	0,9
2008	72 719	6 733	9,3
2009	75 959	15 111	19,9
2010	73 334	20 954	28,6
2011	74 858	21 482	28,7
2012	60 411	19 567	32,4
2013	53 927	17 750	32,9
2014	52 558	19 089	36,3
2015	49 430	18 778	37,9

való jelentős elmaradás. Mindez a bolognai folyamat és a képzési struktúra, a képzési mező integritása címszó alatt összegezhető (Kiss, 2014).

Amint az az 1. táblázatból is kiolvasható, a bolognai rendszer bevezetését követő ötödik évre cserélődött ki a teljes hallgatói populáció, így ettől az évtől érdemes vizsgálni a mesterképzésre felvettek arányát az alapképzésre felvettek százalékában. Ezek alapján megállapítható, hogy a mesterszintre felvett hallgatók száma 2010 óta az alapszintre felvettek számának mintegy egyharmadát teszi ki (Kiss, 2014).

Intézményenként és szakterületenként azonban jelentős különbségek tapasztalhatók az átlépés arányának vonatkozásában. Barakonyi Károly az alapképzések struktúrájának kidolgozása kapcsán úgy véli, hogy nem foglalkoztak eleget a mesterképzéssel az intézmények, annak tervezését csak később kezdték meg, azaz megfogalmazásában „már épült a földszint (alapképzés), amikor megkezdődött az I. emelet tervezése” (Barakonyi, 2009).

Tovább nehezítette a helyzetet, hogy a munkaerőpiac nehezen különböztette meg a kétszintű diplomákat, és a végzetek nagy része is úgy gondolta, hogy az alapképzés befejezése után megpróbál elhelyezkedni, ahelyett, hogy a mesterképzésen folytatna volna a tanulmányait. Ez a visszaesés olyan mértékű volt, hogy a korábban öt éves képzésre berendezkedett intézmények egy része azzal szembesült, hogy a hallgatóik egyetlen töltött átlagos ideje 1,5-2 évvel lerövidült. Ezek a folyamatok természetesen lassan rajzolódtak ki az elmúlt évtizedben, azonban nem elég lassan ahhoz, hogy a korábbi oktatásszervezési és felsőoktatás-irányítási hagyományait és kapacitásait az intézmények kellő gyorsasággal átszervezzék.

Az így kialakult változások követésének alapfeltétele a korrekt adatbázisokon alapuló, az intézmények és a fenntartó által is átlátható, naprakész rendszerek műkö-

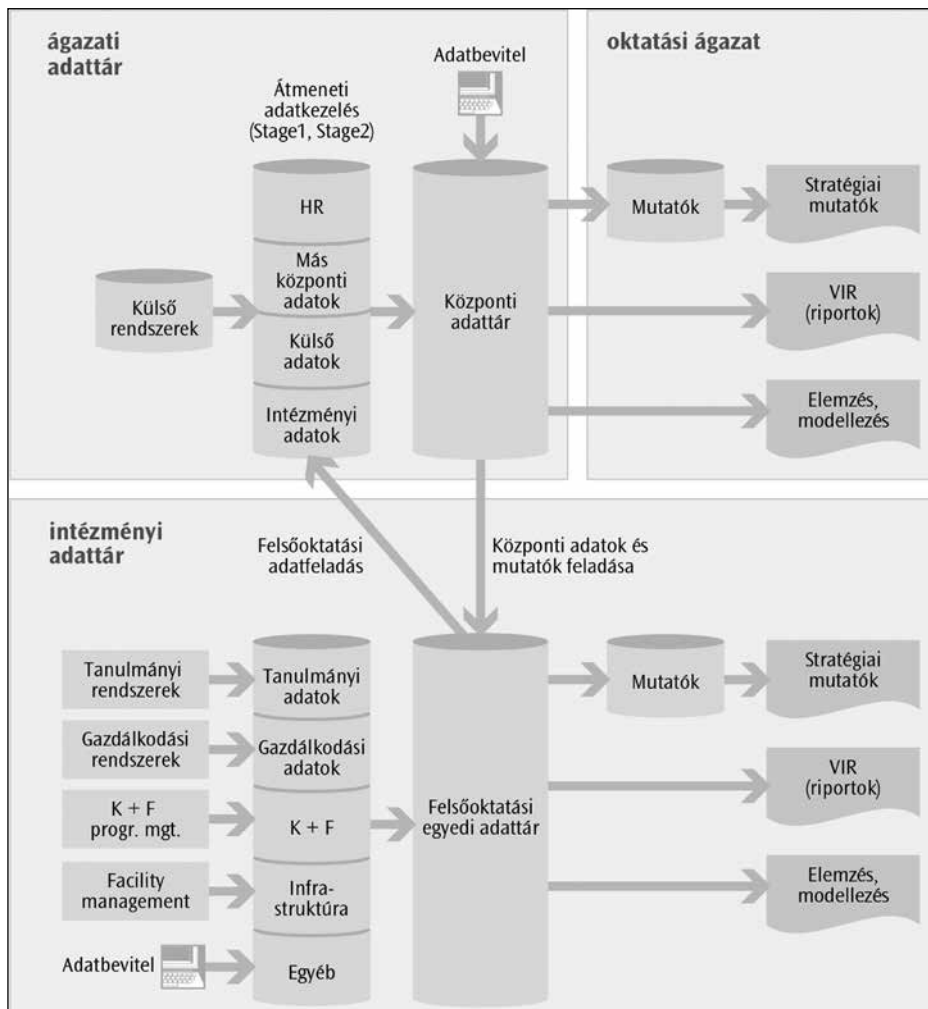
dése. A felsőoktatás meghatározó globális trendje a hatékonyság és az eredményesség növelése (*Abugabah – Sangzogni, 2010*). A folyamatok az akkreditációtól az új képzési programok rögzítésén át a teljes hallgatói és oktatói adminisztráció elektronikussá alakításán keresztül a központi információs rendszereknek való megfeleléséig jelentős terhet róttak az intézményekre. Meglátásom szerint azonban ez a folyamat elérkezett abba a fázisba, hogy az elektronikus tanulmányi nyilvántartások – bizonyos kiegészítésekkel – megbízható döntéstámogató rendszerekké válhatnak. Ezek szükségességét a sok esetben elhúzódó és egyre sürgetőbb intézményfejlesztési stratégiák kidolgozása is indokolja. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ezen rendszerekből kinyerhető elemzések hatékony használatát jelentősen befolyásolják az eltérő vezetői attitűdök. A kancelláriai rendszer bevezetésével jelentős lépéseket tettek az intézmények a pragmatikus irányítás felé. Kétségtelen, hogy az universitas jelleg, azaz a különböző jellemzőkkel bíró tudományterületek és művészetek egységes rendszerben történő irányítása nehezen megoldható feladat. Ehhez járult hozzá korábban az is, hogy az intézményeket egyszemélyi felelősséggel vezető rektorok a tudományos karrierjük építése mellett nem minden esetben tudtak kellő hangsúlyt fektetni a menedzsmentképességeik fejlesztésére. Jelenleg tehát a tudományos és/vagy művészeti, valamint a gazdasági szemléletű vezetői attitűd, továbbá az ezeket megtestesítő személyek együttműködő képessége nagyban befolyásolja a hatékony intézményi stratégia kialakítását.

VIR- ÉS AVIR-TÖREKVÉSEK 2005-TŐL NAPJAINKIG

Részben a bolognai folyamat és a kreditrendszer összefüggései által generált európai uniós felsőoktatási irányvonalak, részben pedig a hazai fejlesztések is egyértelműen a hallgatói és tanulmányi

I. ábra

Az ágazati és intézményi vezetői információs rendszerek működési modellje

Forrás: AVIR kézikönyv

adatbázisokra alapozott döntéstámogató rendszerek használatát célozzák meg. Meglátásom szerint a korábbi törekvések tapasztalatait felhasználva, a megbízható tartalmú adatbázisokra épülő fejlesztési irányok újra lehetőséget biztosítanak a hazai felsőoktatási intézményeknek a döntéstámogató rendszerek továbbfejlesztéséhez és használatához.

A hazai felsőoktatási döntéstámogató

rendszerek vizsgálatánál érdemes szót ejteni a 2005-ben indult AVIR (Adattár Alapú Vezetői Információs Rendszer) projektről, melynek a kitűzött stratégiai célokat sajnos csak részben sikerült elérnie az intézményi és állami oktatásirányításban.

Az AVIR egy az adatokat tartalmazó tárházból és az ezeket vizuálisan megjelenítő webes felületről áll (1. ábra). „Az Európai Unió felsőoktatási programjának 2. pillére a

hatékonyabb rendszerszintű stratégiai kormányzás és intézményi szintű menedzsment fejlesztését tűzte ki célul. Ezt a célt kívánta segíteni az Adattár Alapú Vezetői Információs Rendszer (AVIR), amely a felsőoktatásért felelős ágazati irányítás és a felsőoktatási intézmények hosszú távú stratégiájának kialakítását és egyben a napi döntéshozatalt is segíti azáltal, hogy naprakész és megbízható információkat biztosít az intézmények működéséről.” (AVIR kézikönyv)

Az AVIR projekt során fejlesztett intézményi vezetői információs rendszereket számos egyetem használatba vette, emellett az elemzések fontos alapjai voltak az intézményfejlesztési terveknek, azonban a döntéstámogatás napi rutinjába még csak kevés helyen épülhettek be ezek az eredmények. Jó példaként említhető a Semmelweis Egyetem kontrolling és tájékoztatási célokra használt rendszere, amely tartalmát tekintve aggregált, szűrt és ellenőrzött, többségében havi rendszerességű adatokat kínál a regisztrált felhasználóknak, különböző jogosultsági szinten. Az egyetemi honlapról elérhető felületen a Neptun, az SAP, az OEP és a Medsol adatok futnak össze. A lekérdező felület lehetőséget biztosít a szervezeti egységek egymáshoz hasonlítására, belső benchmarking elvégzésére is (Dobozi, 2014).

A hatékony felsőoktatási szervezeti innovációt azonban több dolog is nehezíti, amit *Drótos (2014)* a következőképpen foglalt össze:

- bürokratikus alkalmazkodás a piaci orientáció helyett;
- a status quo megtartására készítő vezetőválasztási szisztéma;
- a tradíciók és az autonómia félreértelmezése;
- az individualizálódás, az intézményi kötődés csökkenése;
- folyamatos túzoltás a pénzügyek és az adminisztratív kötelezettségek miatt;
- a befelé fordulás, a jó gyakorlatok ismeretének hiánya;
- a címkézettség, így gyakran nem adekvát innovációs források;

– relatív érdektelenség az adminisztratív vezetői pozíciók iránt;

– az akadémiai és menedzsmentpozíciók átfedése.

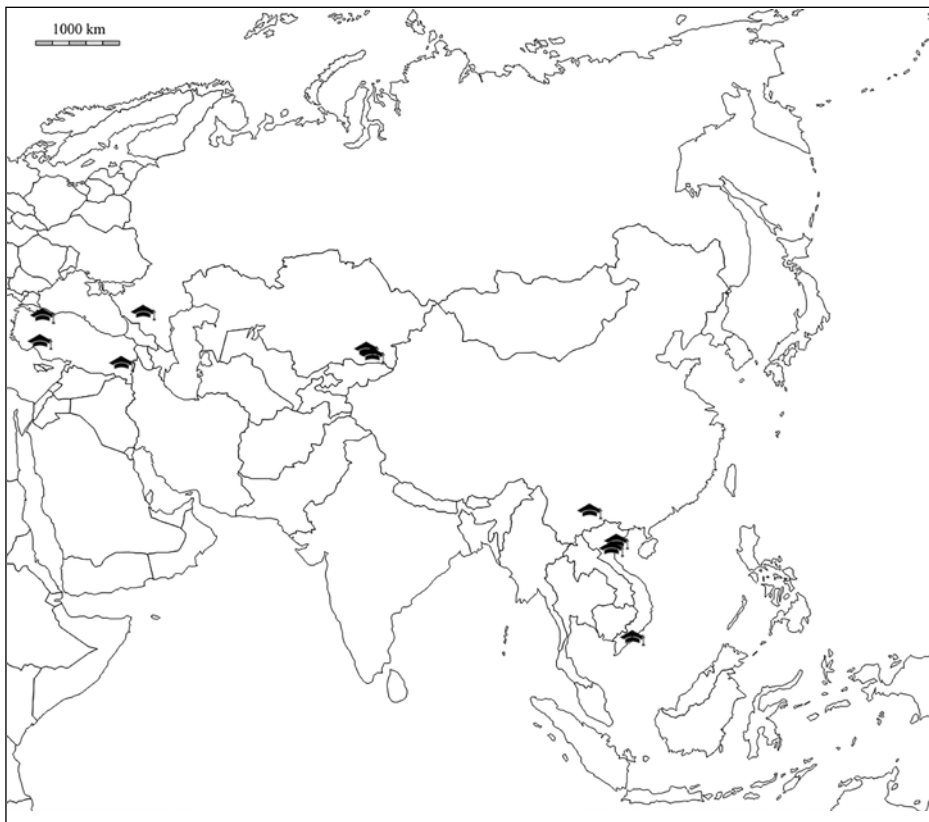
Az AVIR további működését nehezíti még bizonyos rendszerek teljes körű újrafejlesztése; ilyen meghatározóan a Magyar Államkincstár által még 2015-ben induló új központosított illetményszámfejtő rendszer (KIRA). Ugyanakkor a felsőoktatási információs rendszer (FIR) közel egy évtizedes fejlődésének eredményeként számos adatbázis összefűzése és az alapvető tanulmányi adatok megbízható továbbítása és aggregálása megvalósult. Jelentős mérföldkőnek tekinthető a felsőoktatási intézmények normatív finanszírozásának alapját jelentő statisztikai jelentés automatikus generálásának teljes körű bevezetése.

A hazai felsőoktatás egységes ágazati modelljének kereteit 2015-ben fektették le, amit az Eötvös Lóránd Tudományegyetem és a Szent István Egyetem az egységes intézményirányítási rendszer (EiiR 1.0) projektjében tesztelt 2016-ban. Még ebben az évben újtára indult az EiiR 2.0 további egyetemeken bevonásával (Corvinus Egyetem, Pannon Egyetem, Soproni Egyetem, Pető András Főiskola) is. A cél az egységes, a felsőoktatási intézményekre kialakított, korszerű technológiájú gazdálkodási és HR-rendszermodulok bevezetése, továbbá a központi adat-szolgáltatások gyors és hatékony előállítás, valamint a korszerű IT-infrastruktúra és az annak központi üzemeltetésével járó előnyök kihasználása volt (Lacsny, 2017). Az intézmények szempontjából a közös fejlesztés az információbiztonsági alapelvek egységes kezelése mellett a munkafolyamatok egyszerűsítése, valamint a központi informatikai erőforrások felhasználásából adódóan fontos megtakarítást jelent.

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A gyakorlati képzésből adódó specifikumokat is tartalmazó hazai agrár-felsőoktatásban használt elektronikus tanulmányi

2. ábra
A felmérésben szereplő felsőoktatási intézmények földrajzi elhelyezkedése

Forrás: saját szerkesztés, 2017

nyilvántartásokat és az azokra alapozott vezetői információs rendszereket vizsgálva felmerült bennem a kérdés, hogy nemzetközi viszonylatban hol állnak ezen lehetőségek kiaknázásával. Nagy általánosságban megállapítható, hogy a legtöbb nyugat-európai országban e rendszerek már régebb óta használatban vannak. Annak ellenére, hogy az egyes egyetemeken működő nyilvántartó és szolgáltató rendszerek integrációja még mindig kihívást jelent a legfejlettebb országokban is, a vezetői döntéstámogatásban egyre elterjedtebbek a hallgatói nyilvántartásból származó automatikus adatelemzések. A finnországi Turku Egyetemen az intézményirányítás segítségére már 2002-ben

bevezették a kiegyensúlyozott stratégiai mutatószámrendszert, angolul *Balanced Scorecardot* (Kettunen, 2009). Ugyanakkor az egyetemen tett 2009-es látogatásomkor a tanulmányi és a kontrollingszerek összehangolásának nehézségeit emelte ki Petri Sjöblom oktatási igazgató. Megállapítható, hogy azon felsőoktatási térségben, ahol a különböző elektronikus nyilvántartó rendszerek és az ezekhez kapcsolódó adatbázisok bevezetése még folyamatban van, ott a döntéstámogató módszerek hatékony kialakításának fontos eleme az egységes logikai és informatikai platformra történő fejlesztés.

A fentiek vizsgálatát követően érdekesnek tartottam egy hazai agrár-felsőoktatási

intézmény kapcsolatrendszerén keresztül a tőlünk keletre lévő és intenzíven fejlődő felsőoktatási intézmények törekvéseinek vizsgálatát (2. ábra), tekintve hogy ezekben az országokban a fejlett informatikai technológiákra és a meglévő nyugati tapasztalatokra alapozva, többnyire központosított iránymutatás szerint, éppen napjainkban folyik ezen rendszerek bevezetése. Kilenc állami és egy magánintézménnyel töltöttem ki kérdőívet és készítettem mélyinterjút a következő országokból: Törökország, Oroszország, Kazahsztán, Kína és Vietnám. A megkérdezett intézményekben összesen közel 270 000 hallgató tanul jelenleg, az intézmények mérete a 2000 főstől egészen a 76 000 fősig terjed. Az egy tanulmányi adminisztrátorra jutó átlagos hallgatói létszám a megkérdezett intézményekben 943 fő (2. táblázat).

Az írásos, online és személyes interjúk során az elektronikus tanulmányi nyilvántartásra és az azokkal kapcsolatos tapasztalatokra, valamint a vezetői döntéstámogató rendszerek használatára kérdeztem rá (1. melléklet).

Egy egyetem kivételével mindenhol használnak már elektronikus tanulmányi nyilvántartást és ezekben a hallgatók 100%-a megtalálható. A megkérdezett intézmények közül négy használ saját fejlesztésű szoftvert, öt pedig vásárolt, de az adott országon belül gyártott szoftverrel tartja nyilván a hallgatóit. A megkérdezettek a legjelentősebb funkciók között a hallgatók adatainak és a tanulmányi programoknak azonnali online elérését, a pénzügyi funkciókat, az átláthatóságot és az idő-, valamint pénztakarékosságot említették.

Kérdést tettem fel a rendszerek működ-

2. táblázat

A vizsgált külföldi felsőoktatási intézmények jellemzői

Intézmény neve angolul, ország	Hallgatói létszám, fő	Tanulmányi adminisztrációval foglalkozók száma, fő	Egy tanulmányi adminisztrátorra jutó hallgatók száma, fő	A tanulmányi rendszer bevezetésének éve
Marmara University, Törökország	76 000	120	633	2007
Suleyman Demirel University, Törökország	67 064	19	3 530	2010
Ibrahim Cecen University, Törökország	11 000	30	367	2011
North Caucasus Federal University, Oroszország	25 000	25	1 000	1995
Nong Lam University, Vietnám	23 587	20	1 179	még nincs elektronikus nyilvántartás
Electric Power University, Vietnám	20 000	20	1 000	2006
Thai Nguyen University of Agriculture and Forestry, Vietnám	14 105	37	381	2009
Yunnan Agricultural University, Kína	20 500	12	1 708	2007
Almaty Technological University, Kazahsztán	7 363	477	15	2013
Eurasian Technological University, Kazahsztán	2 520	6	420	2013

tetési szabályozásával kapcsolatban is, amelyre országonként eltérő választ kaptam. Oroszországban a legfrissebb oktatási stratégiában kötelező elemként szerepelnek az elektronikus tanulmányi rendszerek, Törökországban az állami egyetemek és a központi hatóság között a hazai FIR-hez hasonló online kapcsolat és kötelező adat-továbbítás létezik, míg Kazahsztánban, Kínában és Vietnámban az állam kiemelten támogatja ezen rendszerek elterjedését a felsőoktatásban (Abishov et al., 2014).

A bevezetési időpontok jól mutatják, hogy a tanulmányi rendszerek implementációja a vizsgált országok egyetemlein az európai uniós átlaghoz képest, bár modern technológián alapulva, de néhány év késéssel csak az elmúlt években kezdődött, így azok fejlesztési irányainak meghatározásához a felhalmozott nyugati, így a hazai tapasztalat is piackepés információt jelenthet. Itt jegyzem meg, hogy abban a vietnámi intézményben, ahol jelenleg még nem működik ilyen jellegű rendszer, a közeljövőben állami támogatással fogják azt bevezetni.

A kérdéseim második felében a vezetői információs rendszerek használatáról érdeklődtem, amelyet a tízből nyolc intézmény használ. A különböző használati szintek meghatározásához természetesen további részletes vizsgálatok szükségesek, de a nyolc egyetem esetében a válaszadók úgy nyilatkoztak, hogy az intézményi vezetők a döntéseik meghozatalaihoz intenzíven használják a vezetői információs rendszereket. A válaszadók a rendszerek gyors fejlődéséről számoltak be, melyek elsősorban a tanulmányi nyilvántartásra alapozva tudnak vezetői információkkal szolgálni. Az elterjedés állapotának egyik mérhető pontja, hogy például Törökországban a felsőoktatásba jelentkezőknek már több mint a fele elektronikusan regisztrált a központi felvételi rendszerbe 2014-ben. A távoktatás jelentősége ezen intenzíven fejlődő országokban szintén jelentős, amihez elengedhetetlen a megfelelő elektronikus tanulmányi rendszerek és a

hozzájuk kapcsolódó *e-learning* és *blended learning* eszközök megléte.

A mélyinterjúk során rendre megerősítést kaptam arról, hogy a magyar agrár-felsőoktatásnak és az onnan kikerült mezőgazdasági szakembereknek a mai napig jó híre van az általam vizsgált országokban, továbbá örömmel veszik a kapcsolatépítési kezdeményezéseinket.

A vizsgált külföldi intézmények közül ötben folyik agrár- és agrárgazdasági oktatás, ahol az interjúk alapján megállapítottam, hogy az agrárspecifikus oktatásszervezési tapasztalatok további többletértékkel bírnak. A felsőoktatásban és a közigazgatásban használt rendszerek és szakemberek egymással történő hatékony kommunikációja fontos lépésselnyit jelent a fejlesztések során.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az alapvetően szakmai alapokon nyugvó állami felsőoktatási intézmények képviselőin keresztül együttműködések olyan bizalmi viszonyt teremtenek, amelyen keresztül az adott intézmények környezetében lévő tudás és kapcsolatrendszer is hatékonyan közvetíthető. Ennek egyik szegmense lehet az a felgyülemlett szakértelem, amelyet az elmúlt évtizedekben átalakuló hazai felsőoktatás hozott magával, és amivel jelentős előrelépéseket értünk el a tanulmányi rendszerek fejlesztésében, valamint az ezekre épülő intézményirányítást segítő vezetői információs rendszerek hatékonyságának növelésében. Meglátásom szerint ez a felhalmozott tudás és tapasztalat valós piaci értékkel bír ezen országokban. Ugyanakkor egy agrár-felsőoktatási intézmény kapcsolatrendszerén keresztül az is körvonalazódott, hogy a keleti országok felsőoktatási intézményeivel létrejövő egyre szorosabb, alapvetően a szakmai tiszteleten alapuló együttműködés arra is lehetőséget biztosít, hogy az agráregyetemek holdudvarában meglévő tudás és gazdasági kapcsolatrendszer is részesülhessen egy gyors, megbízható, így a felek számára kölcsönösen előnyös expanzióban.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) ABISHOV, N. – ABISHOVA, N. – ASANB, D. – KANATC, A. – ERKISHEVAD, Z. (2014): Development of an Automated Information System University Management. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 143 (2014) 550–555. – (2) ABUGABAH, A. – SANZOGNI, L. (2010): Enterprise Resource Planning (ERP) System in Higher Education: A literature Review and Implications. *International Journal of Computer and Systems Engineering*, 4 (11) 2120–2124. – (3) AVIR kézikönyv. http://www.felvi.hu/felsooktatasi-muhely/avir/kiadvanyok/kezikonyv/ebook/!Avir_ebook/index.html – (4) BARAKONYI K. (2009): Bologna felülnézetben. 23–25. pp. In BARAKONYI K. (szerk.): *A Bologna „Hungaricum”*. Új Mandátum könyvkiadó, Budapest – (5) DOBOZI P. (2014): *Interaktív információs szolgáltatás az egyetemről egy helyen, pár kattintással – tovább bővül az AVIR*. <http://semmelweis.hu/hirek/2014/12/05/interaktiv-informacioszolgalattas-az-egyetemrol-egy-helyen-par-kattintással-tovabb-bovul-az-avir/> – (6) DRÓTOS Gy. (2014): Szervezeti innovációs képességek és hajlandóság felsőoktatási intézményeinkben. In MÉSZÁROS A. (szerk.): *A tudásgyárak technológiaváltása és humánstratégiája: A felsőoktatás kihívásai a XXI. században*. Nemzetközi tudományos konferencia absztraktkötete, 79 p. Konferencia helye, ideje: Győr, Magyarország, 2014. május 29–30. – (7) Felvi.hu (2016): *Jelentkezési és felvételi adatbázis 2006–2015*. https://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek – (8) KETTUNEN, J. (2009): Management Information System in Higher Education. 542–547. pp. In CARTELLI, A. – PALMA, M. (eds.): *Encyclopedia of Information Communication Technology*. Copyright by IGI Global – (9) KISS L. (2014): A magyarországi Bologna-folyamat és a felsőoktatási intézmények képzési struktúrája. Egyetemek és főiskolák a Bologna-rendszerben. *Felsőoktatási Műhely*, 2014 (2) 83–98. – (10) LACSNY M. (2017): *EFOP-3.4.6.-VEKOP-17 számú „Intézményi irányítás fejlesztése a felsőoktatásban” című pályázat keretében megvalósítandó projekt áttekintése c. előadás*. EFOP-3.4.6-VEKOP-17 felhívással kapcsolatos bemutató, ELTE ÁJK, 2017. június 21. – (11) MAGDAS. – MARSELEK S. – MAGDA R. (2017): Az agrárgazdaságban foglalkoztatottak képzettsége és a jövő igénye. *Gazdálkodás*, 61 (4) 437–458. – (12) TEMPUS KÖZALAPÍTVÁNY (2017): *A jelenlegi pályázati kiírásban szereplő partnerországok listája*. <http://www.tka.hu/international-programmes/3554/sending-partners-and-supported-study-fields>

I. melléklet

Angol nyelvű kérdőív

Dear Sir/Madam,

As you might know I am doing a research regarding to my PhD dissertation and I would like to give you some questions about the following topics:

- Electronic student administration at your university and in your country,
- Executive Information Systems in the higher education in your country and at your university.

I would be really appreciated if you would help my research with your kind answers. Thanks in advance!

Yours sincerely,

Gabor Lehocz

PhD student at Kaposvar University

QUESTIONNAIRE

The name of your university:

The status of the university: public/private

Location of the university (city, country):

Questions about the student registration system (*Student registration system: a special software and database which helps in the administration and to manage the education of the students during their studies.*)

1. The actual number of the students at your university?
2. How many colleagues are working in the field of continuous administration of the students during their studies at your university?
3. Do you have electronic student registration system at your university?
4. If yes, please answer the following questions:
 - a. How many percent of your students are in the database?
 - b. When did you started to use the electronic study registrar?
 - c. Please write me the most useful functions of your system:
 - d. Is it a locally developed software or you did buy the license?
 - e. Do you have any database-connection with the authorities (Ministry for Education in your country)?
5. If not, please answer the following questions:
 - a. Do you plan to implement this kind of system in the near future?
 - b. Do you prefer locally developed or licensed software for this?

Questions about the Executive Information System (*Executive Information System: a special software which helps to collect and analyze the data collected at your university. It might able to follow the change of the student numbers, the economic situation of your institute and the cash-flow.*)

1. Do you have this kind of system at your university?
2. If yes, please answer the following questions:
 - a. What is your main opinion about the system?
 - b. Does the university leadership use for decision making the analysis's of the system?
3. If not, please answer the following questions:
 - a. Do you think this kind of system would be useful for your university?
 - b. Why do not you use this kind of system actually?

Finally I would like to ask your personal opinion about the electronic-based registration and management of the universities in your country? I would be appreciate if you would write some words about the strategic directions of the educational policy of your country in this field as well.

Thank you very much for your kind answers which will be a significant help in my research!

GAZDÁLKODÁS

**Agrárökonómiai tudományos folyóirat
Scientific Journal on Agricultural Economics**

**A Gazdálkodás 2017. évi tartalomjegyzéke,
valamint szerzőinek és lektorainak
névsora**

Rovatonkénti tartalomjegyzék

TUDOMÁNYOS CIKK

Ábel Ildikó – Hegedűsné Baranyai Nóra: Szőlőtermelő gazdaságok jövedelmezőségének vizsgálata a Tesztüzemi Rendszer 2005–2014-es adatainak tükrében. 5. sz. 410–422. o.

Burgerné Gimes Anna: Kis és nagy gazdaságok Magyarországon – integrációs kapcsolatok: történeti áttekintés. 5. sz. 381–397. o.

Csótó Mihály: Informatikai eszközök elterjedtsége és használata a kisgazdaságok irányítóinak információs környezetében. 6. sz. 505–523. o.

Erdeiné Késmárki-Gally Szilvia: Növénytermesztés fontosabb gépkiválasztási szempontjainak meghatározása. 2. sz. 119–129. o.

Fedor Bence – Szűcs István: Egyes öntözőberendezések használatának költség/haszon elemzése a csemegekukorica-termesztésben. 5. sz. 398–409. o.

Ferencz Árpád: Helyi termékek fogyasztói megítélése. 2. sz. 144–157. o.

Gaál Márta – Sipos Nikoletta – Molnár András: A gyepozomok vizsgálatának jelentősége és problémái. 6. sz. 478–490. o.

Gombkötő Nóra – Vincze Judit – Hegyi Judit – Kacz Károly: Közösség által támogatott mezőgazdaság regionális vizsgálata. 2. sz. 130–143. o.

Hamar Anna: Termelői szervezetek a zöldség-gyümölcs ágazatban és a termelőkkel való kapcsolataik változása. 1. sz. 27–41. o.

Hegedűsné Baranyai Nóra – Ábel Ildikó: A magyar sertéstartó gazdaságok jövedelmezőségének elemzése. 2. sz. 103–118. o.

Hubert Klára – Szűcs István: A hazai háztartási élelmiszer-hulladékba kerülő kenyér egyes gazdasági, társadalmi és ökológiai hatásai. 1. sz. 54–72. o.

Kapronczai István: A műszaki fejlesztés beruházási háttere és az agrárpolitikai hatások. 3. sz. 187–198. o.

Kemény Gábor – Takácsné György Katalin – Gaál Márta – Keményné Horváth Zsuzsanna: A precíziós szántóföldi növénytermesztési technológiára való átállás becsült makrogazdasági hatásai, különös tekintettel a beruházási költségekre és megtérülésére. 3. sz. 223–234. o.

Király Gábor: Új kutatási irányok az alkalmazkodáskutatásban: éghajlatváltozás a szőlő- és borágazatban Magyarországon. 4. sz. 283–294. o.

Kisari Krisztián: Leanmódszertan-alapú veszteségfeltárás a biogáztermelés területén. 1. sz. 42–53. o.

Kovács Zoltán: A TÉSZ-be történő belépést és az azon keresztül történő értékesítést motiváló tényezők vizsgálatának tapasztalatai. 4. sz. 322–334. o.

Kozár László – Neszmélyi György: Magyarország és az ASEAN-országok külgazdasági kapcsolatai, különös tekintettel az agrártermékek kereskedelmére. 4. sz. 295–309. o.

N. Szabó József: A „fordulat” és az agrártudományi elit (1946 ősze – 1948). 3. sz. 247–252. o.

Popp József – Hollósi Dávid – Fazakas Péter – Oláh Judit: A versenyképes mezőgazdaság, a földár és a föld jövedelemtermelő képességének összefüggései. 6. sz. 491–504. o.

Posza Barnabás – Borbély Csaba: Fás szárú, sarjzattatásos energetikai ültetvények gazdasági-környezeti modellje. 4. sz. 310–321. o.

Rákóczi Attila: A „zöld komponens” első éve számokban, Békés megyében. 3. sz. 235–246. o.

Rákóczi Attila: Az agrártámogatások előírásainak hatásai a vetésszerkezetre, a

területpihentetés elterjedésére Békés megyében. 5. sz. 423–436. o.

Szegedyné Fricz Ágnes – Szakos Dávid – Bódi Barbara – Kasza Gyula: Pálinka: fogyasztói ismeretek, preferenciák, fogyasztási szokások, marketing-lehetőségek. 2. sz. 158–170. o.

Temesi Ágoston – Palotás Péter – Plasek Brigitta: Kik a fogyasztói a különféle halfajoknak Magyarországon? 6. sz. 524–541. o.

Tóth József: Technológiai kereslet a mezőgazdaságban. 3. sz. 199–206. o.

Tóth Orsolya: A magyar mezőgazdasági üzemek technikai hatékonyságának alakulása 2001 és 2014 között. 1. sz. 3–13. o.

Tóth-Kaszás Nikoletta – Keller Krisztina – Ernszt Ildikó – Péter Erzsébet: Helyi termék: biztos megélhetés vagy keresetkiegészítés? 4. sz. 335–354. o.

Udovecz Gábor – Szili Viktor – Potori Norbert: Spanyol lecke a sertéságazat felemelkedéséről. 2. sz. 93–102. o.

Urbánné Treutz Ágnes – Treutz Zsófia: Fogyasztói felmérés a mézfogyasztással kapcsolatban. 4. sz. 355–370. o.

Varga József – Sipiczki Zoltán: A magyarországi agrárvállalkozások likviditási és jövedelmezőségi helyzetének elemzése a 2005–2014 közti időszakban. 1. sz. 14–26. o.

Vulcz László: A Vidékfejlesztési Program (2014–2020) végrehajtásának tapasztalatai. 3. sz. 207–222. o.

GAZDÁLKODÁSI GYAKORLAT

Takács István: Kerekasztal-beszélgetés – Műszaki fejlesztés az élelmiszer-gazdaságban: igények, aktualitások és tapasztalatok. 3. sz. 253–270. o.

VITA

Magda Sándor – Marselek Sándor – Magda Róbert: Az agrárgazdaságban foglalkoztatottak képzettsége és a jövő igénye. 5. sz. 437–458. o.

KRÓNIKA

A Gazdálkodás 2016. évi nívódíjainak átadása. 3. sz. 271–272. o.

Jámbor Attila – Balogh Péter – Vásáry Miklós: A Magyar Agrárközgazdasági Egyesület (MAKE) új elnökségének tervei. 2. sz. 171–174. o.

Lencsés Enikő – Zalainé Mészáros Kornélia: Beszámoló a Lengyel Agrárközgazdászok Egyesületének (SERiA) XXIV. konferenciájáról. 5. sz. 461–462. o.

Oláh Judit – Kőműves Péter Miklós – Harangi-Rákos Mónika: Az Európai Agrárközgazdasági Társaság XV. kongresszusának tapasztalatai. 6. sz. 542–548. o.

Szerkesztőbizottság: Székely Csaba 70 éves. 5. sz. 459–460. o.

SZEMLE

Biró Szabolcs: Új könyv a szövetkezés-együttműködés akadályairól, feltételeiről és fejlesztési lehetőségeiről. 6. sz. 549–550. o.

Papp István: Székelység, szakértelem, politika – Dimény Imre visszaemlékezéseiről. 6. sz. 551–553. o.

NEKROLÓG

Csete László: Emlékképek Láng István akadémikusról (1931–2016). 1. sz. 73–76.

Csete László: Dr. hc. Dr. Enese László (1926–2017). 5. sz. 463–465. o.

Szűcs István: Dimény Imre (1922–2017). 2. sz. 175–176. o.

Udovecz Gábor: Szerdahelyi Péter (1941–2017). 6. sz. 554–556. o.

EGYÉB

Kosztolányi Dezső: Téli alkony. 6. sz. 477. o.

A Gazdálkodás 2016. évi tartalomjegyzéke, valamint szerzőinek és lektorainak névsora. 1. sz. 77–83.

Előfizetési felhívás. 1. sz. 89–90. o., 2. sz. 183–184. o., 3. sz. 279–280. o., 4. sz. 377–378. o., 5. sz. 473–474. o., 6. sz. 561–562. o.

Helyesbítés! 6. sz. 504. o.

Tisztelt Szerzőtársak! 1. sz. 88. o., 3. sz. 252. o., 4. sz. 376. o., 5. sz. 472. o.

Szerzők névjegyzéke

Ábel Ildikó, a PE Georgikon Kar Gazdaságmódszertani Tanszék egyetemi docense, Keszthely, abel@georgikon.hu, 2. sz. 103–118. o., 5. sz. 410–422. o.

Balogh Péter, a MAKE alelnöke, a DE Gazdaságtudományi Kar Ágazati Gazdaságtan és Módszertani Intézet, Kutatásmódszertan és Statisztika nem önálló Tanszék egyetemi docense, Debrecen, balogh.peter@econ.unideb.hu, 2. sz. 171–174. o.

Biró Szabolcs, az AKI Vidékfejlesztési Kutatási Osztály tudományos főmunkatársa, Budapest, biro.szabolcs@aki.gov.hu, 6. sz. 549–550. o.

Bódi Barbara, a Nébih Élelmiszerbiztonsági Kockázatértékelési Igazgatóság stratégiai tervezőelemzője, Budapest, bodiba@nebih.gov.hu, 2. sz. 158–170. o.

Borbély Csaba, a KE Gazdaságtudományi Kar Agrárgazdasági és Menedzsment Tanszék egyetemi docense, tanszékvezető, Kaposvár, borbely.csaba@ke.hu, 4. sz. 310–321. o.

Burgerné Gimes Anna, akadémiai doktor, ny. egyetemi tanár, az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézetének nyugdíjas kutatója, Budapest, burger.anna@krtk.mta.hu, 5. sz. 381–397. o.

Csete László, a Gazdálkodás tiszteletbeli főszerkesztője, c. egyetemi tanár, Budapest, drcsetelaszlo@gmail.com, 1. sz. 73–76., 5. sz. 463–465. o.

Csótó Mihály, az Óbudai Egyetem Egyetemi Kutató, Innovációs és Szolgáltató Központ (EKIK) Digitális Kultúra és Humán Technológia Központ (DKHT) tudományos segédmunkatársa, Budapest, csoto.mihaly@dkht.uni-obuda.hu, 6. sz. 505–523. o.

Erdeiné Késmárki-Gally Szilvia, a Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ Mezőgazdasági Gépesítési Intézet tudományos főmunkatársa, Gödöllő, gally.szilvia@mgi.naik.hu, 2. sz. 119–129. o.

Ernszt Ildikó, a PE Nagykanizsai Kampusz egyetemi docense, Nagykanizsa, ernszt.ildiko@unipen.hu, 4. sz. 335–354. o.

Fazakas Péter, az Erste Bank Hungary Zrt. Agrár Kompetencia Központ elemzője, Budapest, peter.fazakas@erstebank.hu, 6. sz. 491–504. o.

Fedor Bence, okleveles gazdasági agrár-mérnök, Tiszalök, fedorbence08@gmail.com, 5. sz. 398–409. o.

Ferencz Árpád, a Pallasz Athéné Egyetem Kertészeti és Vidékfejlesztési Kar főiskolai tanára, Kecskemét, ferencz.arpad@kfk.kefo.hu, 2. sz. 144–157. o.

Gaal Márta, az AKI Horizontális Elemzési Osztály tudományos főmunkatársa, Budapest, gaal.marta@aki.gov.hu, 3. sz. 223–234. o., 6. sz. 478–490. o.

Gombkötő Nóra, a SZE Mezőgazdaság- és Élelmiszer-tudományi Kar Agrár-ökonómiai és Vidékfejlesztési Tanszék

- egyetemi adjunktusa, Mosonmagyaróvár, gombkoto.nora@sze.hu, 2. sz. 130–143. o.
- Hamar Anna**, az MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete tudományos munkatársa, Budapest, hamara@rkk.hu, 1. sz. 27–41. o.
- Harangi-Rákos Mónika**, a DE Gazdaságtudományi Kar Ágazati Gazdaságtan és Módszertani Intézet adjunktusa, Debrecen, rakos.monika@econ.unideb.hu, 6. sz. 542–548. o.
- Hegedúsné Baranyai Nóra**, a PE Georgikon Kar Gazdaságmódszertani Tanszék egyetemi docense, Keszthely, baranyai@georgikon.hu, 2. sz. 103–118. o., 5. sz. 410–422. o.
- Hegy Judit**, a SZE Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Agrárökonómiai és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi docense, tanszékvezető, Mosonmagyaróvár, hegyi.judit@sze.hu, 2. sz. 130–143. o.
- Hollósi Dávid**, az Erste Bank Hungary Zrt. Agrár Kompetencia Központ vezetője, Budapest, david.hollosi@erstebank.hu, 6. sz. 491–504. o.
- Hubert Klára**, a DE Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodástudományi Intézet Üzemtani és Vállalati Tervezés Tanszék PhD-hallgatója, Debrecen, hubert.klara@econ.unideb.hu, 1. sz. 54–72. o.
- Jámbor Attila**, a MAKE elnöke, a BCE Gazdálkodástudományi Kar Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi docense, Budapest, attila.jambor@uni-corvinus.hu, 2. sz. 171–174. o.
- Kacz Károly**, a SZE Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Agrárökonómiai és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi docense, Mosonmagyaróvár, kacz.karoly@sze.hu, 2. sz. 130–143. o.
- Kapronczai István**, a Gazdálkodás főszerkesztője, Budapest, kapronczai.ist@gmail.com, 3. sz. 187–198. o.
- Kasza Gyula**, a Nemzeti Élelmiszerláncbiztonsági Hivatal elnöki megbízottja, c. egyetemi tanár, Budapest, kaszagy@nebih.gov.hu, 2. sz. 158–170. o.
- Keller Krisztina**, a PE Nagykanizsai Kampusz egyetemi docense, Nagykanizsa, keller.krisztina@gmail.com, 4. sz. 335–354. o.
- Kemény Gábor**, az AKI Információs Igazgatóság igazgatója, Budapest, kemeny.gabor@aki.gov.hu, 3. sz. 223–234. o.
- Keményné Horváth Zsuzsanna**, az AKI Horizontális Elemzési Osztály tudományos munkatársa, Budapest, horvath.zsuzsanna@aki.gov.hu, 3. sz. 223–234. o.
- Király Gábor**, az AKI Vidékfejlesztési Kutatási Osztály tudományos segédmunkatársa; a BCE Gazdálkodástudományi Kar Gazdálkodástani Doktori Iskola doktorandusza, Budapest, kiraly.gabor@aki.gov.hu, 4. sz. 283–294. o.
- Kisari Krisztián**, a SZIE Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója; az Aufwind Schmack Első Biogáz Szolgáltató Kft. műszaki menedzsere, Szarvas, kkisari@gmail.com, 1. sz. 42–53. o.
- Kovács Zoltán**, az SZTE Mérnöki Kar c. főiskolai docense, Szeged, kovacszoltan.szte@gmail.com, 4. sz. 322–334. o.
- Kozár László**, a BGE Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar Kereskedelmi Intézeti Tanszék főiskolai tanára, tanszékvezető, Budapest, kozar.laszlo@uni-bge.hu, 4. sz. 295–309. o.
- Kőmíves Péter Miklós**, a DE Gazdaságtudományi Kar Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet ügyvivőszakértője, Debrecen, komives.peter.miklos@econ.unideb.hu, 6. sz. 542–548. o.

- Lencsés Enikő**, a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Üzleti Tudományok Intézete adjunktusa, Gödöllő, Lencses.Eniko@gtk.szie.hu, 5. sz. 461–462. o.
- Magda Róbert**, a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet egyetemi docense, Gödöllő, Magda.Robert@gtk.szie.hu, 5. sz. 437–458. o.
- Magda Sándor**, akadémiai doktor, ny. egyetemi tanár, Gyöngyös, drmagdasandor@gmail.com, 5. sz. 437–458. o.
- Marselek Sándor**, az Eszterházy Károly Egyetem Gyöngyösi Campus egyetemi tanára, professor emeritus, Gyöngyös, marselek.sandor@uni-eszterhazy.hu, 5. sz. 437–458. o.
- Molnár András**, az AKI Horizontális Elemzési Osztály tudományos főmunkatársa, osztályvezető, Budapest, molnar.andras@aki.gov.hu, 6. sz. 478–490. o.
- N. Szabó József**, a Nyíregyházi Egyetem professor emeritusa, Nyíregyháza, n.szabo.jozsef@nye.hu, 3. sz. 247–252. o.
- Neszmélyi György Iván**, a BGE Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar Kereskedelmi Intézeti Tanszék egyetemi docense, Budapest, neszmelyi.gyorgy@uni-bge.hu, 4. sz. 295–309. o.
- Oláh Judit**, a DE Gazdaságtudományi Kar Alkalmazott Informatika és Logisztika Intézet egyetemi docense, Debrecen, olah.judit@econ.unideb.hu, 6. sz. 491–504. o., 6. sz. 542–548. o.
- Palotás Péter**, a SZIE Élelmiszertudományi Kar Hűtő- és Állatiermék Technológiai Tanszék doktorandusza, Budapest, palotas.peter@etk.szie.hu, 6. sz. 524–541. o.
- Papp István**, az Állambiztonsági Szol-
- gálatok Történeti Levéltára tudományos munkatársa, Budapest, nagycsapatkert@gmail.com, 6. sz. 551–553. o.
- Péter Erzsébet**, a PE Nagykanizsai Kampusz egyetemi docense, Nagykanizsa, peter.ersebet@uni-pen.hu, 4. sz. 335–354. o.
- Plasek Brigitta**, a SZIE Élelmiszertudományi Kar Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszék doktorandusza, Budapest, plasek.brigitta@hallgato.uni-szie.hu, 6. sz. 524–541. o.
- Popp József**, a DE Gazdaságtudományi Kar Ágazati Gazdaságtan és Módszertani Intézet egyetemi tanára, Debrecen, popp.jozsef@econ.unideb.hu, 6. sz. 491–504. o.
- Posza Barnabás**, a KE Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola doktorjelöltje, Kaposvár, poszabarna@gmail.com, 4. sz. 310–321. o.
- Potori Norbert**, az AKI Kutatási Igazgatósága igazgatója, Budapest, potori.norbert@aki.gov.hu, 2. sz. 93–102. o.
- Rákóczi Attila**, a SZIE Agrártudományi és Vidékfejlesztési Intézet egyetemi tanársegéde, Szarvas, rakoczi.attila@gmail.hu, 3. sz. 235–246. o., 5. sz. 423–436. o.
- Sipiczki Zoltán**, a KE Gazdaságtudományi Kar Pénzügy és Közgazdaságtan Tanszék gazdasági tanára; a Pallas Athene Domus Scientiae alapítvány PhD-hallgatója, Kaposvár, sipiczki.zoltan@gmail.com, 1. sz. 14–26. o.
- Sipos Nikoletta**, az FM Agrárközgazdasági Főosztály adó-és pénzügyi referense, Budapest, nikoletta.sipos@fm.gov.hu, 6. sz. 478–490. o.
- Szakos Dávid**, a Nébih Élelmiszerbiztonsági Kockázatértékelési Igazgatóság stratégiai tervezőelemzője, Budapest, szakosd@nebih.gov.hu, 2. sz. 158–170. o.

- Szegedyné Fricz Ágnes**, az FM Élelmiszer-feldolgozási Főosztály szakmai tanácsadója, Budapest, agnes.fricz@fm.gov.hu, 2. sz. 158–170. o.
- Szili Viktor**, az AKI Ágazati Költség- és Jövedeleminformációs Osztály ügyvivő-szakértője, Budapest, szili.viktor@aki.gov.hu, 2. sz. 93–102. o.
- Szűcs István**, a DE Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodástudományi Intézet Üzemtani és Vállalati Tervezés Tanszék egyetemi docense, tanszékvezető, Debrecen, szucs.istvan@econ.unideb.hu, 1. sz. 54–72. o., 5. sz. 398–409. o.
- Szűcs István**, a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet professor emeritusa, Gödöllő, Szucs.Istvan@gtk.szie.hu, 2. sz. 175–176. o.
- Takács István**, az Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézet egyetemi tanára, Budapest, takacs.istvan@kgk.uni-obuda.hu, 3. sz. 253–270. o.
- Takácsné György Katalin**, az Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar Szervezési és Vezetési Intézet egyetemi tanára, Budapest, takacsnegyorgy.katalin@kgk.uni-obuda.hu, 3. sz. 223–234. o.
- Temesi Ágoston**, a SZIE Élelmiszer-tudományi Kar Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszék adjunktusa, Budapest, temesi.agoston@etk.szie.hu, 6. sz. 524–541. o.
- Tóth József**, a BCE Gazdálkodástudományi Kar Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi tanára, tanszékvezető, Budapest, jozsef.toth@uni-corvinus.hu, 3. sz. 199–206. o.
- Tóth Orsolya**, az AKI Vidékfejlesztési Kutatási Osztály tudományos munkatársa, Budapest, toth.orsolya@aki.gov.hu, 1. sz. 3–13. o.
- Tóth-Kaszás Nikoletta**, a PE Nagykanizsai Kampusz egyetemi adjunktusa, Nagykanizsa, kaszas.nikoletta@unipen.hu, 4. sz. 335–354. o.
- Treutz Zsófia**, a SZIE Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar MSc-hallgatója, Gödöllő, tr.zsofia@freemail.hu, 4. sz. 355–370. o.
- Udovecz Gábor**, a KE Gazdaságtudományi Kar professor emeritusa, Kaposvár, udolak@gmail.com, 2. sz. 93–102. o., 6. sz. 554–556. o.
- Urbánné Treutz Ágnes**, a SZIE Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója, Gödöllő, tr.agnes@gmail.com, 4. sz. 355–370. o.
- Varga József**, a KE Gazdaságtudományi Kar Pénzügy és Közgazdaságtan Tanszék egyetemi docense, tudományos dékánhelyettes; a Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar egyetemi docense, Kaposvár, varga.jozsef@ke.hu, 1. sz. 14–26. o.
- Vásáry Miklós**, a MAKE főtitrkára, a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet egyetemi docense, Gödöllő, Vasary.Miklos@gtk.szie.hu, 2. sz. 171–174. o.
- Vincze Judit**, a SZE Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Agrárökonomiai és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi adjunktusa, Mosonmagyaróvár, vincze.judit@sze.hu, 2. sz. 130–143. o.
- Vulcz László**, az OTP Hungaro-Projekt Kft. ügyvezető igazgatója, Budapest, vulcz.laszlo@otphp.hu, 3. sz. 207–222. o.
- Zalainé Mészáros Kornélia**, a SZIE Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola fokozatot szerzett PhD-hallgatója, Gödöllő, me.kornelia@gmail.com, 5. sz. 461–462. o.

Lektorok névjegyzéke

Apáti Ferenc	Kemény Gábor	Schlett András
Bai Attila	Keszthelyi Szilárd	Szabó Dorottya
Báló Borbála	Kujáni Katalin	Szabó G. Gábor
Bánhegyi Gabriella	Laczka Éva	Székely Csaba
Biró Szabolcs	Lámfalusi Ibolya	Szűcs István (Debrecen)
Bozán Csaba	Lehota József	Szűcs István (Gödöllő)
Fehér András	Lencsés Enikő	Takács István
Fenyves Veronika	Marselek Sándor	Takácsné György Katalin
Forgács Csaba	Mezei Katalin	Taródiné Cseszka Éva
Gaál Márta	Milics Gábor	Tóth József
Gergely Sándor	Mizik Tamás	Töröcsik Mária
Gyuricza Csaba	Nógrádi Judit	Vágó Szabolcs
Harangi-Rákos Mónika	Orlovits Zsolt	Varga Zsuzsanna
Kapronczai István	Pupos Tibor	
Kárpáti László	Rác Katalin	

Summary

MACRO- AND MICRO-LEVEL PERFORMANCE INDICATORS ASSOCIATED WITH THE COMMON AGRICULTURAL POLICY

By: Szálteleki, Péter – Pupos, Tibor

Keywords: indicators, agriculture, calculation algorithms.

JEL Classification: Q19.

Stakeholders should possess reliable information concerning the management and output production efficiency of the basic units generating the primary income in the national economy. Acquiring the necessary knowledge requires the review of the economic performance of the national economy and its basic units, and the efficiency analysis of the input-output relationships. Indicators are applied to describe performance and efficiency. Directly-calculated indicators can be further developed to create new composite indicators. However, their applicability is influenced by, for example, their precise content, the level of aggregation and the quality of the original database. The standardisation of the calculation algorithm is therefore an important requirement as only this standardisation can ensure that analyses with different objectives and dimensions become professionally well established and comparable, with a sound interpretation of the direction and extent of changes. In this paper we examine whether the content conformity of different efficiency indicators calculated with suggested or mandatory algorithms at the level of enterprises, national economy, or at European Union level is sufficiently guaranteed. We also discuss the characteristics of the efficiency indicators of agricultural production and examine the coherence of contents of efficiency indicators at different levels. The paper also offers a review of the why and how of possible corrections of commonly-used efficiency indicators.

THE GROWTH POTENTIAL OF FINANCIAL ASPECTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

By: Szalka, Éva – Katits, Etelka

Keywords: financial analysis, growth rates, operative financing needed, value drivers.

JEL Classification: Q14.

This study examines the balance sheet and income statement data of the fiscal years between 1992-2014. The object of our examination is the external and direct measurement of corporate growth. We pose the following research questions: (1) what changes happened to the Internal Growth Rate (IGR), the Sustainable Growth Rate (SGR) and the Self-Financeable Growth Rate (SFGR) in the knowledge of the volume of business data? (2) what kind of factors influenced the development of these increase rates, and how? (3) operative vs. strategic financing: which are the building stones of the operative? and (4) financing needed? The financing measures and risk-taking of owners. The agricultural sector under investigation (a) achieved a low IGR; (b) the SGR and SFGR are lower than the sales revenue growth rates calculated from the profit and loss account; (c) there is no consistency between the growth and the rate

of return necessary to finance; (d) a significant amount of financing period indicates a liquid resource needed for financing the operation; (e) the profit and cash-based net sales revenue is similar to or even exceeds the net sales revenue reported in the profit and loss account; (f) the profitability-efficiency requirement does not apply, i.e. low operational profitability, asset efficiency and productivity; (g) value-creating factors allow a relatively low shareholder value growth. Our findings may support the framing of the strategy of the corporate periods of life with a financial view and tactics.

THE EXPERIENCES OF THE STRATEGY FOR THE REGIONAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF HUNGARIANS LIVING IN VOJVODINA

By: Kovács, Teréz

Keywords: Prosperitati Foundation, SMEs, agricultural producers, Hungarian ethnic minority outside Hungary.

JEL Classification: Q12, Q13

Among the Hungarian ethnic minorities living outside Hungary, those living in Vojvodina, Serbia were the first ethnic minority to develop an economic development strategy, in 2015, that met with the intentions of the Hungarian Government to provide financial benefits as well as cultural benefits to boost the local economy. This study describes how this programme is being implemented in the period 2016-2018. At this point, which is halfway through the programme, it is important to highlight that only those people with dual citizenship (Hungarian and Serbian) are qualified to apply to this programme, who on the most part had small and medium-scale family businesses in agriculture. The successful applicants received a one-off payment of the equivalent of up to 2.5 million Hungarian Forints paid in Serbian Dinar. The programme has so far been very popular with almost 7000 applications received in the first 1.5 years, 89% of which were already approved and paid. These benefits were mostly allocated to working- and middle-class Hungarians for whose identity was strengthened through this programme: they feel that they are important for Hungary. The main changes in the next phase of the programme will include larger benefits allocated for larger businesses and technological developments with the aim to provide jobs and integration.

COMPARATIVE EXAMINATION OF CONVENTIONAL MARKETS IN CITIES WITH DIFFERENT FUNCTIONS

By: Kiss, Konrád

Keywords: producer, trader, customer, rural development, trade.

JEL Classification: Q13, Q18.

The current typical tendency of food commerce is market concentration. In concentrated markets, the biggest share of trade is generally owned by the great chain stores. The concomitant of this process is the decline of certain traditional sales channels, for example conventional markets. 'Short food supply chains' (SFSCs) can offer sales opportunities for small-scale agricultural producers. The literature often views SFSCs as potential instruments of rural development, as they can conditionally be used to solve some problems of the undeveloped rural areas. This idea is the main basis

of the present study, the principal aim of which is to present the differences between five markets chosen according to settlement type. These types have been determined on the basis of the population numbers. Trading at marketplaces is one of the most common and widespread ways in which producers (and also retailers) sell their products. From the viewpoint of rural development, it is notable that the respondent consumers of the primary survey assessed the marketplace of Füzesabony negatively. This market represents the 'local market of a smaller rural town' in the examined sample. Furthermore, the vendors described the decline of this market. In the spite of this, some features of the markets in the middle-sized and big cities have positive assessments and customers generally liked shopping in them. However, markets appear as additional rather than primary places of shopping. On the basis of this, it is not surprising that according to the GfK's press release from 2016, the market share of these sales channels is decreasing, the main reason being fewer rural consumers.

**THE POSSIBLE FOREIGN UTILISATION OF THE EXPERIENCES FROM THE
DEVELOPMENT OF HUNGARIAN ELECTRONIC HIGHER EDUCATIONAL STUDY
ADMINISTRATION SYSTEMS FOCUSING ON AGRICULTURE**

By: Lehócz, Gábor

**Keywords: electronic study registrars, management information systems,
agricultural higher education, eastern countries.**

JEL Classification: Q00, Q10, Q19.

Connected to the debate of "Education Levels in the Agricultural Economy and Future Requirements", published by Magda *et al.* (2017), I agree with their observation that strengthening of rural agricultural education in Hungary is a serious challenge and an important task in the light of future demands. According to my opinion, the internationalisation of the accumulated knowledge and experience from agricultural higher education in Hungary could also have an important role in this process. In my work I have examined several hidden opportunities of the international knowledge transfer and the international utilisation of the developed study-management based Decision Support Systems, considering also the specialities of agricultural higher education. The steps toward this goal during the transformation of the Hungarian higher education in the last decade accumulated a significant knowledge by the specialists. Based on my non-representative overview, these experiences might be of interest for the dynamically-developing and strengthening higher education in the Eastern Hungarian region, and could be utilised to build and strengthen connections in Eastern Hungary and used for market profitability.

CONTENTS

STUDIES

- Száltelesi, Péter – Pupos, Tibor*: Macro- and Micro-Level Performance Indicators Associated with the Common Agricultural Policy..... 3
- Szalka, Éva – Katits, Etelka*: The Growth Potential of Financial Aspects of Agricultural Enterprises 28
- Kovács, Teréz*: The Experiences of the Strategy for the Regional and Economic Development of Hungarians Living in Vojvodina..... 49
- Kiss, Konrád*: Comparative Examination of Conventional Markets in Cities with Different Functions 62

DEBATE

- Lehőcz, Gábor*: The Possible Foreign Utilisation of the Experiences from the Development of Hungarian Electronic Higher Educational Study Administration Systems Focusing on Agriculture..... 76

-
- Summary95
- Contents..... 98

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Gazdálkodás előfizetőihez, olvasóihoz, szerzőihez

A **Gazdálkodás** több mint 60 éve hazánk egyetlen olyan agrárgazdasági tudományos folyóirata, amely helyt ad az agrárpolitikai, gazdálkodási, üzleti, marketing, vidékfejlesztési, üzem- és munkaszervezési, élelmiszer-feldolgozási kérdéseknek, valamint a korszak hazai és nemzetközi kihívásainak.

A **Gazdálkodás** szerzői a mező-erdőgazdaságban, az élelmiszer-feldolgozásban, a vidék- és területfejlesztésben tevékenykedő szakemberek, oktatók, kutatók, menedzserek, doktoranduszok, egyetemi és főiskolai hallgatók. A folyóirat nélkülözhetetlen segítséget nyújt a PhD-hallgatók publikációs tevékenységéhez, és ezáltal a fokozat megszerzéséhez.

A **Gazdálkodás** hozzájárul az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának keretében a nemzeti agrárstratégia tudományos igényű formálásához is.

A **Gazdálkodás** publikációi gyakran elsődleges forrásai új felismeréseknek, gondolatoknak, tananyagoknak és gyakorlati megoldásoknak. A megjelent cikkek aktualitásukat hosszasan megőrzik, *s az egyes lapszámok könyvszerűen újra elővehetők.*

A **Gazdálkodás** gondolkodásra, mérlegelésre és cselekvésre ösztönöz!

A **Gazdálkodás** nemcsak *tudástárház*, hanem *tudásközösség* is! A **Gazdálkodás** – mint minden más tudományos folyóirat – rangját, elismertségét nemcsak a megjelent közlemények színvonala, érdekes újszerűsége, a szerzők, lektorok, szerkesztők munkája fémjelzi, hanem az előfizetések, olvasók, interneten érdeklődők száma is, ami egyúttal az adott szakmai körhöz való tartozást, az előfizetők identitását is tükrözi. Ezért is örömmel üdvözljük előfizetőink körében.

A **Gazdálkodás** rendkívül olcsó, előfizetési díja 5580 Ft/év (áfával). Ennek fejében az évi hat számot kapja kézhez az előfizető. Kérésére megrendelőlapot küldünk!

A folyóirat előfizethető készpénz-átutalási megbízással vagy átutalással, amiről számlát küld a Kiadó (Herman Ottó Intézet, 1123 Budapest, Park u. 2., tel.: 1/362-8100, e-mail: info@agrarlapok.hu, Böle Réka osztályvezető).

**A Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága
és Szerkesztősége**

A megrendelőlap visszaküldhető

Postán: Herman Ottó Intézet, 1223 Budapest, Park u. 2.

A borítékra kérjük írja rá: „Folyóirat-rendelés”

Faxon: +36/1362-8104

E-mailen: info@agrarlapok.hu

Gazdálkodás

MEGRENDELŐLAP

Előfizetési díj 2018. évre: **5.580 Ft.** Példányonkénti ár: **930 Ft**

Megrendelem a Gazdálkodás c. folyóiratot 2017. évre ... példányban.

Megrendelő

Kézbesítés helye

Neve: Név:

Számlázási címe:

..... Cím:

Telefon:

E-mail:

Kiadja a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

1223 Budapest, Park u. 2.

Tel.: +36 1 362 8100

Web: www.agrarlapok.hu

E-mail: info@agrarlapok.hu

Az előfizetési díjat a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

10032000-00286662-00000017 számú számlájára való átutalással egyenlítheti ki.

GAZDÁLKODÁS

AGRÁRÖKONÓMIAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
SCIENTIFIC JOURNAL ON AGRICULTURAL ECONOMICS

TÁMOGATÓINK:
FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM
HERMAN OTTÓ INTÉZET NONPROFIT KFT.

GAZDÁLKODÁS SZERKESZTŐSÉGE:

1093 Budapest, Zsil utca 3-5.

Telefon: +3670-501-1156

E-mail: gazdalkodas@aki.gov.hu

www.agrarlapok.hu

Kéziratokat a szerkesztőségbe szíveskedjenek küldeni, ahol a folyóirattal kapcsolatban minden más kérdésben is szívesen állnak rendelkezésére

KIADJA ÉS TERJESZTI:

1223 Budapest, Park utca 2.

Felelős kiadó: Bárányné Erdei Rita ügyvezető

LAPTULAJDONOS:

FÖLDMŰVELÉSÜGYI
MINISZTERIUM

A folyóirat éves előfizetési díja 5580 Ft/év, amely az áfát is tartalmazza.

A folyóirat előfizetése történhet: készpénzátutalási megbízással

Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

1223 Budapest, Park utca 2. „Gazdálkodás” jelöléssel. Átutalással (megrendelésre számlát küldünk).

HU ISSN 0046-5518

Nyomtatás:

ADU-PRESS Kft.

1139 Budapest, Fáy u. 5.

www.hunpress.com

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Katits Etelka, a Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar Pénzügyi és Számviteli Intézet egyetemi docense, Sopron, katits.etelka@uni-sopron.hu

Kiss Konrád, a SZIE Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója, Gödöllő, konrad.kiss@phd.uni-szie.hu

Kovács Teréz, a PTE BTK Demográfia és Szociológia PhD Iskola vezetője, Pécs, kovacs.terez@pte.hu

Lehőcz Gábor, a Testnevelési Egyetem kancellárhelyettese, Budapest, lehocz.gabor@tf.hu

Pupos Tibor, a PE Georgikon Kar Vállalatökonómiai és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi tanára, Keszthely, pt@georgikon.hu

Szalka Éva, a SZE Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar egyetemi docense, dékán, Mosonmagyaróvár, szalka.eva@sze.hu

Száltelegi Péter, a PE Georgikon Kar Gazdasági és Társadalomtudományi Tanszék PhD-hallgatója, Keszthely, peter.szaltelegi@gmail.com